د کتاب پېژندنه

1. د کتاب نوم: پښتو نحوه (ګرامر)
2. لیکوال: پوهندوی ډاکتر زرغونه رښتین زیور
3. د چاپ ځای: د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز

پېښور – پښتونخوا

4. د چاپ نېټه: 1382 لمریز – 2003 ع کال

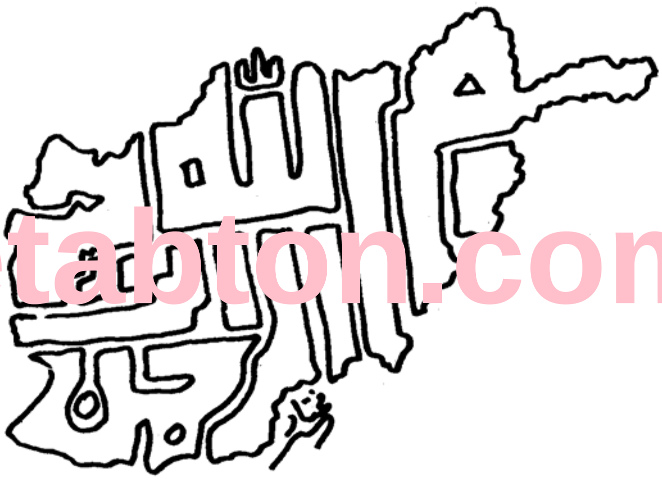

هدا

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادب د اسمان پنځم ستورې، لوی استاد علامه پوهاند رښتين پاك روح ته، د هغو خدمتونو د لمانځنې او درناوي په ويار، چې څه د پاسه نيمه پيړۍ يې د زړه په وينه او د تندي په خولو پښتو ژبه او ادب د نړيوالې سيالۍ جوګه کړې او پښتو ژبې او ادب ته يې نوی خوند او رنګك ور بخښلی دی!

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرلیکونه

1. یو څو خبرې 1

2. د پښتو ژبې ګرامر ته یوه لنډه کتنه 3

لومړی څپرکی

3. Syntax سنټېکس (نحوه) 18

4. نحوي واحدونه 23

5. جمله 27

دويم څپرکی

6. ترکیب (غونډ – عبارت) 37

7. په پښتو ژبه کې د ترکیب ډولونه 44

8. اصطلاحات (فرازیالوژیکي) واحدونه 70

درېیم څپرکی

9. د پښتو ژبې د جملې جوړښت 78

10. لومړی مبتدا – فاعل 82

11. دويم خبر – فعل 88

12. مفعول 92

13. نحوي قیدونه 96

څلورم څپرکی

14. په پښتو ژبه کې د جملو خصوصیات (ځانګړتیاوې) 100

15. د پښتو ژبې عروضي خصوصیات 100

16. د پښتو ژبې نحوي خصوصیات 110

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

17. د جولې (شکل) له مخې د جملې ډولونه 135

18. یو ستوې یا ساده جملې 135

19. غبرګې یا مرکبې جملې 140

شپږم څپرکی

20. په پښتو جملو کې د یوې برخې یا اجزاو (Ellipsis) د حذف مسئله 170

21. د فاعل – مفعول – فعل او قید حذف 170

22. د ګرامري اجزاو د ماهیت بدلون 174

23. صفت د اسم په توګه 177

24. اسم د صفت په توګه 178

25. صفت د قید په توګه 178

26. نتیجه 179

27. اخیستنځي (ماخذونه) 182

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو څو خبرې

د ژبو او ادبياتو د پوهنځي د پښتو څانګې په درسي نصاب کې د پښتو ژبې ګرامري مسايل لکه (صرف، نحوه) هم ځای لري.

د پښتو ژبې په صرفي برخه کې مواد او ليکنې شته. چاپي اثار هم لرو او د نحوې په برخه کې خواره واره مواد د بېلا بېلا کورنيو او باندنيو پياوړو استادانو او ژبپوهانو له خوا رامنځ ته شوي دي، خو د يو بشپړ درسي پلان له پاره کافي نه ګڼل کيږي. د درسي پلان له مخې بنايي چې درسي مواد کال په کال يالږ تر لږه دريو څلورو کالو په موده کې پرې نوی نظرو شي او د ورځنيو علمي تجربو، نويو علمي څېړنو په رڼا کې دغه مواد بشپړ اوکره شي.

دغه کار چې زه يې دلته وړاندې کوم سره له دې چې نوې موضوع نه ده خو بيا هم دغه اثر کيدای شي د پښتو ژبې د نحوي مسايلو او پرابلمونو په باب په څه نا څه ګټه شي.

ددې اثر په ليکنه کې زياته هڅه شوې ده چې مسايل په تطبيقي توګه بيان کړای شي او همدارنګه د موضوع دروښانولو له پاره زيات مثالونه په عملي او تطبيقي برخه کې د پخو ليکوالو، استادانو د اثارو او همدارنګه د پښتو ژبې د خوږو محاورو نويو او زړو اصطلاحګانو څخه کار اخيستل شوی دی.

بايد زياته کړم چې ما دغه اثر د لوی استاد علامه پوهاندرشتين په لارښوونې چې زه يې د شاګردۍ وياړ هم لرم ليکی دی.

څنګه چې په دې برخه کې تر اوسه کوم درسي چاپ شوی بشپړ کتاب يا لکچر نوټ نشته نو د پوهنځي د پښتو څانګې داړتيا او ضرورت له مخې ما دغه ګران کارته اوږه ورته کړې تر څو لږ تر لږه زما دغه کار او هلې ځلې له يوې خوا دا چې د پښتو ژبې په دغه ګرامري برخه کې يو څه کار شوی وي او له بلې خوا د مينه والو او د څانګوالو له پاره د استفادی وړوګرځي.

دغه اثر په 1366 لمريز کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو د پوهنځي له خوا د کستتنر په شکل چاپ شوی و، چې بيا وروسته د چاپېدوله پاره يې منظوري هم شوې وه. له بده مرغه د هيواد دبدو سياسي حالاتو له کبله چاپ نه شو.

د 1371 لمريز کال د کابل د جګړو په نتيجه کې د ادبياتو د پوهنځي او د هيواد د نورو زياتو کتابونو سره يو ځای دغه اثر هم له منځه ولاړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سږ کال د ننګرهار پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې د ضرورت له مخې پریکړه وکړه، چې دغه درسي اثر (پښتو نحوه) دې چاپ شي، نو د ساپي څېړنو مرکز د خپلې ملي پالیسۍ له مخې چې درسي کتابونه په لومړي قدم کې چاپوي، نو ددې کتاب په چاپولو کې هم مرسته کړې ده چې دغه مرکز له یوې خوا خپل ملي رسالت تر سره کړی او له بلې خوا د پښتو څانګې د استادانو او محصلینو لپاره یې درسي اسانتیا برابره کړې ده. په دې توګه مننه او کور ودانۍ ورته وایو د لاڅیاتو بریالیتوبونو په هیله.

پوهندوی ډاکتر زرغونه رشتین زیور

د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو د پوهنځي استاده

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ژبې ګرامرته يوه لنډه کتنه

ګرامر د ژبې د جوړښت علمي شرحې ته ويل کيږي او د تشريحي ژبپوهنې يوه ستره څانګه ده.

ژبپوهنه د علومو په لړ کې يوه نوې پوهنه ده او له يوې پيړۍ راهيسې د ژورو کتنو او څېړنو په مرسته مخ په وړاندې ځي، خود ژبې په باب له ډېرو لرغونو زمانو څخه ځينې کتنې او څېړنې روانې دي، د لرغوني، کلاسيك، منځنيو پيړيو، (17-18) پيړيو ژبپوهنه د نوې ژبپوهنې زړۍ او اساس جوړوي، د ژبپوهنې په پراختيا او پرمختيا کې پخوانۍ هندي او يوناني فلالوژي ډېره اغيزمنه برخه لري[1]

مونږ دلته د ژبپوهنې تاريخي سير او پرمختګ په بشپړه توګه نه څېړو بلکې غواړو چې يوازې د ژبې ګرامر ته يوه لنډه کتنه وکړو او بيا په خپل مطلب لاس پورې کړو. نوې ژبپوهنه که څه هم د علومو په لړۍ کې د شلمې پيړۍ ابتکار دی، ولې ګرامر د ژبپوهنې د يوې څانګې په توګه لرغونی تاريخ لري. په عمومي توګه په نړۍ کې ګرامر بېلا بېلې پوړۍ او پړاوونه تر شاکړي دي چې ددغو بېلا بېلو د ورو او پړاوونو په بهير کې د ټاکلي جهان بينۍ، نظريو او لارو چارو له مخې د ګرامر بېلا بېل ډولونه رامنځ ته شوي دي چې تر ټولو مهم يې کلاسيك عنعنوي، مقايسوي، تاريخي، تشريحي ګرامرونه دي. په لويديځه نړۍ کې د ګرامر ليکلو منشا لرغوني يونان ته رسيږي چې کلاسيك ګرامر لومړی په يونان او بيا په روم کې منځته راغی.

افلاطون (427-347ق م) د يونان نامتو فيلسوف د لويديځې نړۍ لومړنی عالم دی چې د ژبې د حقيقت او څرنګوالي په باب يې څېړنه کړې او له همدې امله د ژبپوهنې بنسټ اېښودونکی او د باقاعده ګرامر (Systematicgrammar) جوړوونکی ګڼل شوی دی. د افلاطون څخه وروسته د ارستو نظريه د ژبې په باره کې د څېړنې او ارزښت وړ ده. د ژبې په باب ارستو د افلاطون پر خلاف داسې عقيده لرله چې ژبه فطري نه ده بلکې يوه ټولنيزه او اتفاقي پېښه ده[2] او کلمات د خارجي دنيا د مظاهرو دپاره سمبولونه ګڼلي دي. په دې توګه ارستو لومړنی مفکرو چې د الفاظو ډلبندي اوويش مفکوره يې رامنځته کړې او کلام يې په دريو برخو (اسم، فعل، حرف) ويشلی دی.

تردې وروسته روميانو يعني درومي تمدن په دورې کې د لاتيني ژبې د ګرامري قواعدو په شرح کولو کې د يو نانيانو د ګرامر ليکنې اصول او لارې چارې په پام کې ونيولې. دوي په حقيقت کې د

---

[1]- **و. ي. کود وخوف، عمومي ژبپوهنه، (لوؤ ووڼ ی، مسکو** 1974 (7) **مخ.**

[2] **جان، تی، واترمن، سيری در زبان شناسی، ترجمه فريدون بدره ي 1347ص 7 خياپور، دستور زبان فارسي، چاپ ششم 1347 (ص7).**

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوناني ژبې د ګرامري قاعدو په چوکاټ کې د لاتيني ژبې بېلګې ځای کړلې. ورپسې دغه ډول ګرامر ليکنه او طريقه عربو هم د خپلې ژبې د پاره غوره کړه. عربي پوهانو د خپلې ژبې د جوړښت برخې په دې دريو برخو (اسم، فعل، حرف) هم ويشلي دي. د ارستو دغه ويش تر اوسه پورې د عربي ګرامر پوهانو په اثارو کې استعماليږي چې دغه طريقې فارسی او پښتو ژبو ته هم لاره موندله او د افغاني ګرامر پوهانو له خوا دود شوي دي.

عنعنوي ګرامر چې په لويديځه نړۍ کې رامنځ ته شو هغه ګرامر دی چې د انيوس تراکس (Dionysius thrax) (2 پېړۍ ق.م) په اوروپا کې دارستو د ميتود تر څنګ رامنځ ته کړ او ترده وروسته (4 م پېړۍ) دوناتوس (Donatus) د لاتيني ژبې ګرامر رامنځ ته کړ.[1] تراکس د نن نه نژدې 2000 کاله پخوا د يوناني ژبې د ژورې مطالعې او د پخوانيو عالمانو د کشفياتو څخه په ګټې سره کلمه په اته ډوله (اسم، فعل، فعلي صفت، ارتيکل (articulus) ضمير، حرف اضافت (Prepostion) (پريدلوګ) قيد، ربط ويشلي ده[2] چې بيا دوناتوس د څلورمې پېړۍ را په ديخوا لاتيني ګرامر د تراکس د ګرامر پر اساس وليکه چې ددغو ګرامر ليکونکو لاره بيا وروسته د يورپ ګرامر يستانوونيوله. دغه ګرامريستان په دې عقيده وو، چې ډېرې ژبې په تيره بيا لاتيني ژبه د معتبرو منطقي او عمومي قواعد و درلودونکې ده. همدغه دګريکو رومن د عنعني (دود) پر اساس ليکل شوي ګرامرونه دي چې وروسته يې د نورو ژبو لکه عربی، عبرانی، لاتينی 000 او نورو ژبو دګرامرونو اساس جوړ کړی دی. په کال (1784ع) کې د مقايسي او تاريخي ژبپوهنې پيل کيږي. د مقايسي او تاريخي ژبپوهنې په پرمختيا او انکشاف کې د هندي فلالوژۍ او سانسکريت سره د اروپايي پوهانو اشنايي او بلدتيا ډېره ارزښتناکه خبره ګڼله کيږي. په دې سلسله کې د سرويلم جونز نوم د يادولو وړدی. ده په کلکته کې د بنګال اسيايي ټولنه رامنځ ته کړه. په خپله جونز په هندي ژبو او سانسکريت پوهيده[3].

د (17-18) پېړيو په شاوخواکې اروپايانو د پاڼي ني ګرامروموند او د هغه په واسطه د سانسکريت د ژبې سره اشنا شول. د پاڼي ني ګرامر د سانسکريټ د ژبې په باب ډېر مفصل او ګټور معلومات خلکو ته په لاس ورکړل. اورپايي پوهانو د پاڼي ني د ګرامر موندنې تر مهاله پورې ددغه ګرامر په شان بل کوم کتاب نه وليدلی. (بلوم فيلډ) د پاڼي نې د ګرامر په باب داسې ويلي دي، چې د انساني ذکاوت له سترو يادګارونو څخه دی. دا کتاب د سانسکريت د ژبې صرفي، اشتقاقي، ترکيبي او نحوي شکلونه په ډېرې پاملرنې سره شرح کړي دي او تردې د مخه هېڅ يوه ژبه هم دومره بشپړه او پوره نه وه څېړ له شوې. د پاڼي ني د ګرامر سره د پوهانو بلدتيا دوې مهمې

---

[1] و، ي، کود و خوف، عمومی ژبپوهنه (لوؤ وون ی) مسکو 1974، 11 مخ
[2] و، ي، کود و خوف، عمومی ژبپوهنه (لوؤ وون ی) مسکو 11،1974 مخ
[3] و، ي، کود و خوف، عمومی ژبپوهنه (لوؤ وون ي) مسکو 1974، 24مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نتیجې ورکړې دي. اول دا چې د یورپ پوهان د لومړي ځل له پاره د یوې ژبې د پوره او دقیق تشریح سره مخامخ شول. او ولیدل شول چې ددغه ګرامر د قاعدو او څېړنو اصول د فرضیو او ذهني تصوراتو پر ځای تطبیقي او عملي څېړونو پربنسټ ولاړ دي، بله دا چې پوهان د نړۍ د ډیرو ژبو سره اشنا شوي وو نو د سانسکریټ سره هم اشنا شول، په دې توګه دوي وکولای شول، چې ددغو ژبو کلمې او الفاظ یو له بله سره پرتله کړي چې البته د مقایسي ګرامر لیکنه د پاني نې د ګرامر د موندنې څخه وروسته پیل کېږي. د پاني نې د ګرامر سره په ګرامر لیکنه کې یو نوی باب پرانېستل شو. وروسته تردې د ژبې څېړونکو ته جوته شوه چې د سانسکریټ او د ځینو لرغونو ژبو لکه یوناني، لاتیني او نورو اروپایي لرغونو ژبو ترمنځ هم د ګرامري جوړښت او هم د لغتونو له مخې ښکاره ورته والی موجود دی نو ځکه د سانسکریت یوناني، لاتیني ژبو د ګرامري جوړښتونو او لغاتو د مقایسوي څېړنو د پرمختګ په ترڅ کې د ژبپوهنې مقایسوي برخه تاسیس شوه او پرمختیایي ومونده.

په دې توګه د لویدیځې نړۍ ژبپوهان د اتلسمې پېړۍ د پیل څخه تر نولسمې پیړۍ پورې یعني پوره سل کاله یوله بله سره تړلي دي. ایندو اروپایي ژبې په مقایسوي توګه مطالعه او ددغو ژبو ترمنځ یې د تقابل قوانین د غږونو بدلون او نورې ګډې ځانګړتیاوې او صوتي، لفظي، نحوي مسائل په ژوره توګه څېړلي مطالعه کړي دي.

په همدې توګه د ژبې د مقایسې، مطالعې سره جوخت تاریخي مطالعه او څېړنه هم پیل شوې ده. په دې وخت کې یوه ډله پوهان د مرقومو اسنادو له مخې د خاصو ژبو د تاریخ په مطالعه او څېړنه بوخت شوي دي. ددغو مطالبو د مطالعې مهمه نتیجه د ژبې ددرې ګونو دورو (کلاسیك، منځنۍ، معاصره (اوسنۍ) ټاکنه وه او په دې توګه د یوې دورې نه بلې دورې ته د انتقال مرحلې شرح شوې. چې د هرې دروې صرفي (مور فولوجیکی) او نحوي (سنټکسي) خصوصیات بیان او ښودل شوي دي .څنګه چې د مخه مو اشاره وکړه معاصره او علمي ژبپوهنه په اروپا کې د شلمې پېړۍ له لومړۍ نیمايي څخه شروع کیږي یعنی د ژبې علمي مطالعه د (20) پېړۍ په لومړي سر کې یوې نوې مرحلې ته ورداخلیږي. دا وخت ځینې پوهان دې نتیجې ته ورسیدل چې ژبه د دوو بېلا بېلو خوا وو څخه مطالعه کیدای شي: یوه په تاریخي او بله په تشریحي توګه.

څنګه چې ژبه د زمانې په یوه خاصه موده کې او یا د زمانې په اوږدو کې تغییر اوبدلون کوي او د ټاکلو قوانینو او قاعدو له مخې عمل کوي، نو که د ژبې د بدلون قوانین د زمانې د یوې مرحلې څخه بلې مرحلې ته په ترتیب سره مطالعه شي نو د تاریخي ژبپوهنې مبحث جوړ وي او که چېرې د ژبې قواعد د زمانې په یوه ټاکلې مرحله کې وڅېړل شي نو بیا د تشریحي ژبپوهنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

موضوع جوړوي چې په دې توګه ګرامر د تشریحي او تطبیقي ژبپوهنې یوه برخه ده. البته پوهان په دې نظریه هم دي چې د ژبې تشریحي مطالعه، د تاریخي مطالعې څخه ړومبی او مخکې ده. یعنی تر هغه چې د ژبې موجوده حالت شرح نه شي نو تر هغې پورې باید د هغې تېر تاریخ هم مطالعه او تحقیق نه شي[1].

د شلمې پېړۍ د منحنۍ دورې د ژبپوهنې ځانګړتیا او مهم خصوصیت دا دی چې ژبه د یوه ټاکلي جوړښت درلودونکي بولي او په دې توګه هڅه کیږي، چې ژبني علوم د نورو طبیعي علومو سره نژدې کړي. د څېړنې دغه لاره د ژبې د جوړښت د اصالت لاره او مکتب منځ ته راوړي.

د ژبې د جوړښت د اصالت (Structuratism) معنا داده چې ژبه د رابطې سیستم یا یو له بل سره تړلوسیستمونو مجموعه ده. د ژبې جوړونکي عناصر لکه غږونه، الفاظ او نور په خپل منځ کې پرته د متساوي او متناقصو اړیکو درلرلو څخه په ځانګړې توګه اعتبار او اهمیت نه لري نو په دې توګه د ګرامر لیکنې تاریخ راوروسته زمانو ته رسیږي، په 1957 کال کې د چامسکی په نامه یوه عالم د نحوي جوړښت Syntactics Structure تر عنوان لاندې یوه رساله لیکلې ده. دغه لیکنه د ګرامر لیکنې په چوکاټ کې خورا بدلون ښیي. هغه غوښتل چې د ژبې د جوړښت په باره کې د یوې داسې عمومي او کلي نظریې بنسټ کښیږدي چې د ژبې په باره کې په عام ډول او د هرې ژبې په باره کې په خاص ډول د تطبیق وړوي. ده خپله دغه نظریه د ګزارشي نظریې Transformational theory او هغه ګرامر چې ددغه نظریې په اساس لیکل شوی و. د ګزارشي ګرامر په نامه یاد کړ. ګزارشي یا تطبیقي ګرامر چې یوه نوې ګرامري لاره ده، د انګریزي، روسی او جاپانی ژبو په ګرامر لیکنه کې تطبیق شوې ده، دا ګرامر لیکونکي په دې خبره ټینګ دي چې د ګرامر لیکنې دغه لاره په ټولو ژبو کې تطبیق کیدلای شي. مګر ددې په څنګ کې ځیني ژبپوهان هم شته چې تر اوسه لاددغې نظریې په رښتینوالي شکمن دي. د تطبیقي یا ګزارشي ګرامر او تشریحي ګرامر تر منځ توپیر دادی چې په تشریحي ګرامر کې د ژبې حالت او شکل ته ډېره پاملرنه کیږي او د ژبې تطبیقي یا عملي جنبه له نظره غورځول کیږي، یعنی په تشریحي ګرامر کې د ژبې د حالت او فعالې عملي ترمنځ توپیر نه څرګندیږي. په دغه ډول ګرامر کې د ژبې ثابت او ټاکلی شکل په یوه معینه زمانه کې مطالعه کیږي او د ژبې عملي او فعال صورت ته پاملرنه نه

[1] **جان، تی، واترمن، سیري د رزبانشناسی، ترجمه بدره ي** 1347 **ص** 101

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیږي، ګزارشي ګرامر د ژبې د عملي جنبې د شرحې پر اساس ټینګ او استواره دی، چې طبعا ددغه هدف د لاس ته راوستلو له پاره د ژبې د حالت څخه هم خبرې کیږي.

اوس په دې برخه کې غواړم د پښتو ژبې ژبنيو څېړونو ته يو لنډ نظرواچوم. د پښتو ژبې په اوږد او لرغوني تاریخ کې دوه وروستې پېړۍ د ژبنیو څېړنو او ژبنیو مواد و په رامنځ ته کیدلو کې ارزښتناکه دوره ګڼله کیږي. تر دې د مخه د پښتو ژبنیو څېړنو ته د چاپام نه دی ورګرځیدلی. مونږ د (18) پېړۍ څخه وړاندې د پښتو ژبې د اصولو په باب څه څرك نه وينو او په دې برخه کې څه پته نه لګيږي او يا خولادرکه دي.

پښتو يا د افغانانو ژبې ډېرو وروستو زمانو کې د نړۍ د ژبپوهانو پام ځان ته را اړولی دی. په اروپا کې د ژبپوهنې د پرمختګ او د هندي اريايي ژبو سره ددوي بلدتيا ددې سبب شوه چې د پښتو ژبې په باب څېړنې او تحقيقات هم رامنځ ته شي.

د پښتو ژبې د ګرامرونو په باب که څه هم په اول سرکې د پښتنو پوهانو له خوا اثار ليکل شوي دي خو وروسته په کې اروپايي پوهانو هم پوره برخه اخيستې ده او د شرقي ژبو د پلټنو په سلسلې کې يې د پښتو ژبې په باب ښې پلټنې کړي دي. ختيځ پوهانو د علمي پلټنو په لړ کې پښتو ژبې ته هم پوره پاملرنه کړې ده او د بېلو بېلو هيوادو ختيځ پيژندونکو د پښتو ژبې قاموسونه، ګرامرونه او نور ژبني اثار ليکلي او علمي څېړنې يې ترسره کړي دي.

دغه څېړنې د نړۍ په بيلو بيلو هيوادونو لکه المان، انګلستان، شوروي اتحاد، فرانسه، امريکا، چکوسلواکيا، ايټاليه، سويس، ناروی او نورو کې شوي دي. د يورپ پوهانو د پښتو ژبې په باب او د هغې د منشا او پيدايښت په باره کې نظريې او څېړنې وړاندې کړي دي او همدارنګه د پښتو ژبې خپلوي او اړيکي د نورو ايندو اروپايي ژبو سره د مقايسوي تاريخي، مقابلوي ژبپوهنې له مخې ثابته کړې ده.

په يورپ کې د جميز د ارمستېټر (1849-1894) او وريسي د ګايګر (1856-1942) او مارګېنستر (1892-1980) ايمل بنونيست (1902-1976) د پښتو په باب ددوي څېړنې د قدر او يا دولوور دي. دار مستتر په 1888 کال په اروپا کې د (افغانانو ژبه) تر سرليك لاندې يو اثر ليکلی دی چې دواك (اواز شناسی) صرف، اشتقاق او ترکيب برخې لري. او همدارنګه په همدغه اثر کې د پښتو د منشا په باب نظريې ځای شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترده وروسته ویلیم ګایګر (1856-1942) داو ستا د ژبې سره د پښتو مقایسه ترسره کړې چې په دې کې 389 پښتو کلمې د اوستا او نورو لرغونو ژبو سره مقایسه کړي چې بیا مارګنیستېرن دغه کار بشپړ کړی دی ځکه مارګنسترن خپل اثر ګایګر ته اهدا کړی هم دی.

د ګایګر د کتاب دویمه برخه چې (27) مبحثه لري د پښتو ژبې واکشناسي (تحقیق، تلفظ) په نامه یادېږي.

که د پښتو ژبې د تحول او انکشاف د ډېرو لوړو او ژورو ځخه راتېر شو او د ژبې د ژبني موادو او مطالعاتو تاریخچې ته نظر واچوو نو داسې ځرګندیږي چې د (19) پیړۍ پیل د پښتو قاعدو په باب لومړني اثرونه په لویدیځه (اروپا) اولره، بره پښتونخوا کې ددغو لاڼدنیو علتونو له مخې منځ ته راغلي دي.

پښتنو لیکوالو د نورو زیاتو کتابونو ترڅنګه ژبني کتابونه اور سالې لیکلي او د پښتنو پاملرنه يې د پښتو ژبې د ترقۍ او ژوند د پاره راګرځولې چې دلته د لیکوالو مرام او مقصد د ژبې تعلیم او ښوونه ده.

کوم پښتو ګرامرونه چې تر اوسه لیکل شوي، ځیني مفصل او ځیني يې لنډ دي چې پر ټاکلو موضوعګانو بحث کوي او بشپړ او نا بشپړ ډولونه هم په کې لیدلای شو، په هر حال دغه ګرامرونه د لاڼدنیو مرامونو له پاره جوړ شوي دي.

الف: لومړی ډله د پښتنو لپاره، چې د خپلې ملي ژبې ګرامر تري زده او ګرامري اصطلاحګانو سره بلدتیا پیدا کړي.

ب: دویمه ډله هغه دي چې زده کوونکي د هغو په مرسته پښتو زده کړي چې په دې کې باندنیو او کورنیو پوهانو برخه اخستې ده.

دلته باید زیاته شي چې د خارجی ختیځ پوهانو له خوا ځیني ګرامرونه او یاګرامر ډوله اثرونه اساسا د پښتو زده کړې له پاره په سیاسي او اداري لحاظ لیکل شوي دي. په دې لړکې د هانري والټرېیلیو او راورټي (1825-1906) ګرامرونه د بیلګې په توګه نومولی شو. په خپله بیلیو د پښتو زده کړه په افغاني سیمو کې د برتانوي مامورینو داداري او سیاسي اغیزناکۍ د پاره حتمي ګڼله[1].

---

[1] پ تو چاپی اثار و د مقالو مجموعه (ول ه) کابل 1357 کال 87 مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لاسته راغلو مدارکو او اسنادو له مخې د پښتو ژبې په ګرامر لیکنه کې د دوومېتودونو څخه کار اخیستل شوی دی.

1- لومړی هغه بڼه ده چې د عربي ګرامر په دود ترتیب شوي چې دغه ډول په اسلامي هیواد کې ډېر رواج موندلی دی.

او بله ډله هغه چې د غربي نمونې رنګ پـه کې غالـب دی. دې ګرامر تـه مونږ غربـی مېتـود یـا تحول موندلې نمونه وایو.

ددغه پورتنیو میتودونو په اساس د پښتو ژبې لیکل شوي ګرامرونـه چـې د ختـیځ پوهـانو او یـا پښتنو پوهانو له خوارامنځ ته شوي د یولنډ فهرست په توګه راوړل کیږي.

الف: هغه اثار چې د کورنیو پوهانو له خوا رامنځ ته شوي دي په لاندې ډول دي:

1- ریاض المحبت: دا د نواب محبت خان اثر دی چې په (1806ع) کال چاپ شوی دی. دغه اثر دري برخې لري: الف: د پښتو ژبې لغات ب: د فعلونوګردانو نه ج: د تاریخي احوالو بیان. د اثر یوه قلمي نسخه په 1855 کال د کلکتې څخه لیننګراد ته وړل شوې ده او بله نسخه یې د لندن په موزیم کې شته دی.

2- معرفت الافغاني: دغه اثر درسي بڼه لري او د پیر محمد کاکړ لـه خوا پـه (1195 هـ ش) کـال لیکل شوی دی.

یو ځل په (1341هـ) کې د ملاجان او ملا بسم الله تاجرانو له خوا چـاپ شـوی او بیـا د اطلاعـاتو او کلتور وزارت له خوا په (1356ش) کال چاپ شوی دي.

3- پښتو ګرامر: ددغه کتاب لیکونکی نواب انشا الله خان انشا دی. دغه کتاب په (1817ع) کال کې لیکل شوی او خیال بخاري د خپل ګرامر په سریزه کې ددغه اثر ذکر راوړی دی او د کتاب په باره کې نور څه معلومات نشته.

4- وافیـه: د پښتـو ژبـې ګرامـر دی چې مولف یـې قاضـي میـر احمـد شـاه رضوانی دی او دغـه کتاب په (1890ع) کال په لاهور کې چاپ شوی دی. یوه نسخه یې د پخواني شوروي د تاجکستان د علومو د اکاډیمی په کتابتون کې خوندي ده.

5- اتـالیق پښتـو: ددې کتـاب لیکـونکی مولـوي محمـد اسـماعیل نومیـړي دغـه کتـاب پـه (1896ع) کـال پـه پنجـاب کـې خپـور شـوی دی پـه دې اثر کـې دا سمونو، فعلونـو او نـورو معمـولي

(c) ketabton.com: The Digital Library

محاورو استعمال راغلی دی: ددغه اثر یوه نسخه د پخواني شوروي تاجکستان د علومو د اکاډیمۍ په کتابتون کې خوندي ده.

6- تحفې الامیر: څنګه چې دغه اثر د امیر شیر علیخان نامه ته اهدا شوی دی نو په دغه نامه سره یادیږي دا هم د پښتو ګرامر دی چې مولف یې نور محمد افغان دی. دغه کتاب په (1279هـ) کال لیکل شوی دی. اثر په پارسی ژبه لیکل شوی او مثالونه یې په پښتو دي، په اثر کې صرفي او نحوي مسایل راغلي دي او یوم نسخه یې په پښتو ټولنه کې وه.

7- پښتو پښو یه : دغه اثر د پښتو مرکې له خوا لیکل شوی او په (1347هـ ق) کال په کابل کې خپور شوی دی.

8- معلم پښتو: دغه اثر هم د پښتو مرکې له خوا په (1314هـ ش) کال په کندهار کې چاپ شوی دی.

9- ګنجینه افغاني: قاضي رحیم الله پېښاوري دغه نوموړی اثر په (1938ع) کال کې بشپړ کړی دی.[1] همدارنګه قاضی رحیم الله خان یوبل درسي ګرامري کتاب په (1966ع) کال پېښور کې چاپ کړی دی[2] ددغه اثر تشریحات انګریزي دي.

10- خود اموز پښتو: دغه یو درسي ګرامري اثر دی چې په (1313 هـ ش) کال کې د کندهار طلوع افغان له خوا خپور شوی دی. ددې اثر مولف صالح محمد کندهاری دی.

11- پښتو ژبه لومړی او دوهم ټوک:

13- د پښتو ژبې لیاره: د پښتو ژبې د ګرامرونو په لومړي کتار کې ځای لري. ددغه اثر لیکونکی ارواښاد محمد ګل مومند دی. د خپریدو نېټه یې (1317 هـ ش) (1938 ع کال) او په لاهور کې خپور شوی دی. دغه اثر درې برخې لري: د صرف، د نحوي، د مصدرونو برخه.

14- قواعد پښتو : دغه ګرامري لیکنه د محمد اعظم ایازي ده چې په کال (1318هـ ش) د پښتو ټولنې له خوا چاپ شو دی. په اثر کې دپښتو ژبې صرفي او نحوي قواعد څېړل شوي دي.

---

[1]) Qazi rahimullah Khan. The Modern Pushto Instructor. Peshawar, I-II, 1938 -1943.
[2] Qazi Rahimullah Khan. The Modern Pashto Instructor. Peshawar, Volume I, 1966.

(c) ketabton.com: The Digital Library

15- د پښتو درسي ګرامر: (پښتو شپږمه کلي) د ګرامري قواعد و ساده، روان درسي کتاب دی چې په کال (1945ع 1324هـ ش) کې پوهاند رښتين ليکلی او د پښتو ټولنې له خوا په کابل مطبعه کې چاپ شوی دی.

16- لومړی ليارښوونکی: دغه اثر په کال (1326 هـ ش) (1947ع) د پښتو ټولنې له خوا د کابل په مطبعه کې چاپ شوی او ددغه کتاب ليکونکی هم پوهاند صديق الله رښتين دی. په دې کې ګرامري قواعد په درسي بڼه ليکل شوي دي.

17- پښتو ګرامر لومړی جز: دغه ګرامر د ژبې د دستور او قاعدې ښودلو کتاب دی. د کتاب ليکوال پوهاند صديق الله رښتين دی. نوموړی اثر په (1327 هـ ش) کال په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی. په دغه اثر کې ډېر نوي پښتو ګرامري قواعد او اصطلاحګانې راغلي دي. دغه اثر يو لوی اکاډيميک علمي ګرامر دی؟.او د پښتو ژبې د قاعدو ښودلو ښه علمي اثر ګڼل کيږي.

18- د پښتو ګرامر دويم جز: دغه مهم اثر په کال 1359 لمريز کې د لوی استاذ پوهاند صديق الله رښتين له خواليکل شوی و. دغه ګرامر بيا په 1370 لمريز کال د ښوونې او روزنې دوزات له خوا په دولتي مطبعې کې په 223 مخونو کې چاپ شوی دی. "په پښتو ګرامر ليکنه کې د ارواښاد لوی استاد پوهاند صديق الله رشتين علمي څېړنې او اثار ستر ځای لري. د ګرامر ليکنې د اصولو په اساس يې داسې ګرامري څېړنې کړې او داسې اثار خپاره کړي چې تر اوسه پورې په پښتو ژبه کې په افغانستان کې ساری نه لري.

د لوی استاد دغه اثار نه يوازې په افغانستان کې بلکې د اکثرو بهرنيو ژبپوهانو لپاره چې د پښتو ژبې ګرامرونه يې ليکلي دي د استفادې مستند اسناد او اساسي منابع دی او په افغانستان کې تر اوسه پورې هم داسې د پښتو ګرامر نه دی ليکل شوی، چې د پښتو ژبې د عملي زده کړې له پلوه دې د لوی استاد پوهاند ريشتن د اثار ورځای ونيسي".

19- پښتو ګرامر: د لوی استاد پوهاند رښتين پښتو ګرامر (اول او دويم جز) دواړه ټوکه يو ځای په يوه ټوک کې د يونيورستي بك ايجنسي له خوا خپور شوی دی. د پوهاندرشيتن دغه ګرامر د پښتو ژبې اکاډيميك اعلمي معياری او مکمل اثردی. د نوموړي اثر فارسي متن ښاغلي سيد محی الدين "هاشمي" د ارواښاد پوهاند صاحب په مشوره په پښتو ژباړلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

20- ژبښودنه : ددې تدريسي اثر ليکوال هم پوهاند صديق الله ربتين دی. په دغه اثر کې د ژبښود يا ژب دود، د ليك دود او ليك ښود برخې راغلي دي. دغه اثر په 1341 لمريز بيا په 1342 لمريز دريم ځل په 1347 لمريز کال خپور شوی دی او څلورم ځل په پېښور کې چاپ شوی دی.

21- د پښتو مصدرونو لارښود: دا کتاب د پښتو ژبې د مصدرونو او د فعلي صرفي مسايلو ښه لارښود دی دغه اثر په کال 1344 د پښتو ټولنې له خوا خپور شوی دی. ددې اثر ليکونکی هم استاد پوهاند رشتين دی.

22- صرف و نحو پښتو: ددې کتاب مولف ښاغلی عظيم شاه خيال نوميږي کتاب په پېښور کې چاپ شوی ولی د چاپ نيټه يې نه ده ښودلې شوې، يوازې ليکوال د کتاب په سريزه کې ليکي چې دغه اثر د 1940 څخه تر 1944 ع کاله پورې ليکل شوی دی.

23- د پښتو قواعد: د ښاغلي حافظ محمد ادريس او ښاغلي عبدالحليم (اثر) ليکنه ده، چې د منځنيو ښوونځيو له پاره د درسي کتاب په توګه ورځنې کار اخيستل کيږي دغه ګرامر په اردو ژبې ليکل شوی دی.

24- د پښتو قاعدې: ددغه کوچنې ګرامري اثر ليکوال سيد راحت زاخيلی دی چې په (1954ع) کال په پيښور کې خپور شوی دی.

25- د پښتو قواعد: ددې اثر مولفين سيد تقويم الحق کاکا خيل او سيد تسنيم الحق کاکا خيل دي. په 1953 کې پښتو اکاډيمي چاپ کړی دی.

26- د پښتو ژبې لنډ ګرامر: دغه کوچنوټی کتاب په 1320 شمسی کال په کندهار کې د فضل محمد کندهاري له خوا ليکل شوی دي.

27- اتاليق پښتو: خيال بخاری په اردو ژبه ليکلی دی. دغه رساله په کال 1969ع کې خپره شوې ده.

27- د پښتوګرامر طرحه: په دې نامه د پوهاند محمد رحيم الهام هغه څېړنې دي چې د پښتو ګرامر د فونولوژۍ په برخه کې معلومات وړاندې کوي. همدارنګه د ژبپوهنې د څانګې په برخه کې تشريحي معلومات هم لري دغه رساله د وږمې مجلې د 1344 لمريز کال په (1-2-3) ګڼو کې خپره شوې ده.

28- جامع القواعد د پښتو: مولف يې عبدالکريم بريالی دی. پښتو اکاديمي بلوچستان کويټه له خوا چاپ دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

29- پښتو پښويه دښاغلي مجاور احمد زيار له خوا ليکل شوی دی.

30- پښتو نحوه: دغه اثر هم په کال 1366 لمريز د کابل پوهنتون له خوا ګستتنر په توګه چاپ شوی دی.

31- سوچه پښتو يوه جايزه: د ډاکتر خدايداد اثر دی په 1988ع کال د بلوچستان پښتو اکيډيمۍ چاپ کړی دی.

هغه ګرامري قلمي نسخې چې تراوسه چاپ شوي نه دي په لاندې ډول پيژندل کيږي:

1- پښتو ګرامر: دا د ښاغلي عبدالواحد خان له خواليکل شوی او دعامه کتابخانې په کتابتون کې د جوايزو په خانګه کې خوندی دی.

2- د پښتو مفصله صرف ونحو: د غلام جيلاني خان جلالي ليکنه ده، چې د عامه کتابخانې په قلمي نسخو کې ځای لري.

3- د پښتو کوچنی ګرامر: دغه اثر محمد دلاور ليکلی او په عامه کتابخانه کې خوندی دی.

4- پښتو ګرامر: دا د ښاغلي مولوي شيرګل هغه ليکنه ده، چې په پښتو ټولنه (د افغانستان د علومو اکاډيمي) کې خوندي ده.

ب: د هغو ختيځپوهانو د ګرامري اثارو يادونه کوو چې د اتلسمې پيړۍ را په ديخوا ليکل شوي او خپاره شوي دي.

1- دروسي پوهان کلاپورت څيړنې د پښتو ګرامر په برخه کې د لومړي ځل له پاره لومړنۍ هڅه ده. دا خپل اثر په 1810ع کال چاپ کړ.

2- ترده وروسته ايوريسمن د کلاپروت د تحقيقاتو پر اساس څيړنې ترسره کړلې او دده دغه څيړنې په 1833ع کال د چاپ له ډګر څخه راوتلي دي.

3- په 1839ع کال کې ميجر. ر. ليچ د پښتو ژبې د ګرامر په برخه کې يوه وړه رساله ليکلې ده.

4- په 1842-1845 ع کلونو کې د پښتو ژبې ګرامري اثرونه د پروفيسور دورن له خوا ليکل شوي او چاپ شوي دي. د ختيځ پوهانو په ډله کې لومړی سړی دی چې د پښتو ژبې د علمي مطالعې له پاره يې هلې ځلې کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

5- په 1854ع کال کې د پښتو کوچنی ګرامر د واګن (Vaughan) له خوا په کلکتې کې خپور شو.

6- (د پښتو یا افغانانو د ژبې قواعد) په نامه ګرامر د جارج، هانري راورتي له خوا په 1855-1856 او دوهم چاپ 1960 کال په لندن کې له چاپه راوتلی دی.

7- (د پښتو یا پختو ژبې قواعد) د هانري والتربیلیوله خوا په 1867ع کال په لندن کې خپور شوی دی. او دوهم ځل چاپ یې په 1901 په لاهور کې شوی دی. دغه اثر په 1318هـ ش کال په پښتو ټولنه کې ترجمه شوی خو تر اوسه لاچاپ شوی نه دی

Grammar of the Pashto or the Language of the Afghans-8

دغه پښتو ګرامر په 1873ع کال کې د جرمنی ختیځ پوه ترومپ (Trumpp) لیکلی چې په لندن کې خپور شوی دی. اثر په جرمنی ژبه لیکل شوی او مثالونه یې په پښتو او هندي راوړي دي.

9- ګولډن شتیت: لومړنی جرمنی ختیځ پوه دی، چې د پښتو په باب یې یو اثر لیکلی دی. د معاصر روسی ختیځ پوه برتلس[1] په قول نوموړی د ختیځپوهانو له ډلې څخه لومړنی سړی دی چې د پښتو ژبې په هکله یې څېړنې شروع کړې دي. دده په اثر کې د ګرامر او لغتونو فهرست لیدل کیږي. دغه اثر په (1791ع) په سنت بتر زبورګ (لیننګراد) کې خپور شوی دی او داسې ښکاري چې دغه اثر تر اوسه د (برټش موزیم) په کتابتون کې خوندي دی[2].

10- ډارمستتر فرانسوی ختیځ پوهان دی په 1888ع کال کې (د افغانانو ژبه)[3] په نامه یو اثر لیکلی چې علمي او ګرامري ارزښت لري.

11- په المانی ختیځ پوهانو کې دګایګر نوم مشهور دی. ده په 1893ع کال کې دپښتو ژبې د فلالوژی په برخه کې یوه رساله لیکلې ده.

ده په دې رسالې کې د تهجی حروف په ترتیب سره او ډېر پښتو لغتونه د سانسکریټ، او ستا پخوانۍ او اوسنۍ پاړسو سره پرتله کړي دي.

12- د پښتو ژبې لنډ ګرامر د بیدولف له خوا په 1890ع کال په لندن کې خپور شوی دی.

13- په 1901ع کال د روس کیپل له خوا د پښتو ژبې یو ګرامر لیکل شوی دی[1].

---

[1] **برتلس، د پ تو ژبی کندهاري لهجهٔ لینن راد** 1935 **کال** 173 **مخ**

[2] **اولس مجله** 1972**ع کال** 201 **مخ**

[3] James Darmesteter, La lanague des Afghans, premier chapter dansla collection chants populaires des Afghans Paris 1888-189

[1]A.G.Roos keppal, A Manual of Pashto. London. 1901

(c) ketabton.com: The Digital Library

14- ج، لاريمر هم د ختيځ پوهانو له ډلې څخه دی چې دوزيرو د لهجې يوګرامر او قاموس ليکلی دی. دغه اثر په 1902ع کال په لندن کې خپور شوی دی[2].

15- په 1908ع کال د پښتو ژبې د ګرامر او لغت په باره کې يوه کوچنۍ رساله د تومانوويچ له خوا په تاشکند کې خپره شوې ده. دغه اثر په روسی ژبه ليکل شوی دی.

16- داي. دي کاکس له خوا د پښتو ژبې ګرامر په 1911ع کال په لندن کې چاپ شوی دی.

17- لاريمر (ډ.ل.ز) (د پښتو نحوه) په نامه خپل اثر ليکلی او په 1915 کال په اکسفورډ کې خپور شوی دی.[3] دغه کتاب 377 مخونه لري او په پای کې د پښتو لغتونه په انګريزي ترجمه شوي دي. دغه اثر په 1319 ش کال د پښتو ټولنې له خوا پښتو شوی دی.

18- مارګن ستېرن د ختيځ پوهانو له ډلې څخه هغه ژبپوهان دی چې د پښتو ژبې په باب او د افغانستان د نورو ژبو لکه (پراچی، اورمړي، پاميري او نورستانی) ژبو کې هم څېړنې کړې دي.

څکه ورته د پښتو پېژندونکو استاد او لارښود ويلی شوی دی. دده ادبي او ژبنۍ څېړنې نه هيريدونکي دي. نوموړي د پښتو کلمو د ايتمالوجۍ په باب يو ښه علمی او ارزښت ناك اثر ليکلی دی. دغه اثر په 1927 کال په اوسلوکی چاپ شوی دی.

19- برتلس روسی ختيځ پوه په 1935 کال د پښتو ژبې کندهاری لهجه په نامه يوه رساله ليکلې او په لېننګراد کې خپره شوې ده. رساله په 1356 کال ترجمه او د هم دغه کال د وږمې مجلې په دويمه ګڼه کې خپره شوې ده.

همدارنګه برتلس د پښتو ژبې ترکيب او ساختمان په باب هم يوه رساله ليکلې چې په کال 1936 په لېننګراد کې خپره شوې ده.

20- اسلانوف د پښتو ژبې د ګرامر او لغاتو په باب د يادولو وړ خدمت ترسره کړی دی. اسلانوف د پښتو ژبې لنډ ګرامر د پښتو زده کوونکو د پاره په 1936 کال په مسکو کې چاپ کړی دی.

او بل اثريې د پښتو ژبې داصواتو ترکيب په 1950ع کال په مسکو کې خپور شوی او په پای کې د پښتو روسی قاموس ضميمه هم لري. د پښتو ژبې معاصر ګرامر هم د نوموړي بل اثردی. ددغه اثر په باب زما په نظر بشپړ معلومات نه دي راغلی.

[2] د زياتو معلوماتو دپاره د 1355 کال د وږمې مجلې دريمه ګڼه (46) مخ کې خپله د ليکوال مقاله و ګورئ.
[3] د همدغه مجلې دريمه ګڼه (46) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

21- ك. ا. ليبديف- د پښتو ژبې په ګرامر ليکنه کې زښت زيات کارګړی دی. د پښتو ژبې ګرامرونه يې په جلاټوکو (1) چې 1945 (2) په 1956ع (3) په 1970ع کلونو کې چاپ کړي دي.

22- ن. ا. دوريانکوف (د پښتو ژبه) په نامه يوګرامري اثر لري چې په1960ع کال په مسکو کې خپور شوی دی.

23- دوکتور ا. م. ارانسکی د پښتو ژبې ګرامر په نامه يوه وړه رساله ليکلې ده. د پښتو د معاصرې ژبې د فعل شکل او د تکرار دکته ګوريو په باب علمي ليکنه ګڼله کيږي. [1]

24- هربرت پنزل په افغانستان کې د خپلې استوګنې په موده کې ځينې علمي څېړنې کړې او په دغه وخت کې يې ځينې مواد راټول کړي او په دې اساس يې يو پښتو ګرامر د A Descriptive Study of the Dialect of Kandahar په نامه ليکلی دی. دغه کتاب په 1955ع کال په واشنګټن کې خپور شوی دي. دغه اثر پوهاند الهام ترجمه کړی او په 1340هـ. ش کال د کابل پوهنتون له خوا چاپ شوي دی. په دغه ليکنه کې د پښتو کندهارۍ لهجې فونيټکی، ګرامري برخې څېړلې دي او د ننګرهارۍ کندهارۍ لهجې ځينې توپيرونه يې څرګند کړي دي.

25- ډاکتربرژي بيچکا چکوسلواکی ختيځ پوه د پښتو خج په نامه يوه وړه رساله ليکلې ده.

26- زويا، مارتيا نيونا، کالينينا: د شوروي اتحاد د ختيځ پوهانو له ډلې څخه ده. دا ختيځ پيژندنې په انستيتوت کې د افغانستان څانګې يوه تکړه غړې وه. د کالينينې ټولې ليکنې او څېړنې د پښتو په ژبنې او ګرامي موضوعګانو پورې اړه لري.

د معاصري ادبي پښتو ژبې لغت پوهنه 1972 د مسکو چاپ او په معاصره ادبي پښتو کې مرکبې تابع جملې 1966 د مسکو چاپ او په معاصره ادبي پښتو کې امريه جملې (1) شرطيه او تمنايي جملې (2) مقالې په روسي ژبه د نومورې ليکنې دي.

27- د پښتو ژبې د ګرامر ځينې اساسات: د ا-د- شافيف ليکنه ده. دغه اثر په روسي ژبه د زودين روسي پښتو قاموس په پای کې خپور شوی دی.

28- عبدالحفيظ- غنی يف هم د پښتو ژبې په باره کې ځينې ليکنې کړې دي. د پښتو ژبې د افعالو مجهولې صيغې او د پښتو ژبې د افعالو مجهولو صيغو جوړښت په باب ليکنې دي.

---

[1] د تاجکستان دولتي پوهنتون علمي ياد ـتونه د بشري علومو سلسله، 1954 کال د (201-223) مخونو پورې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

29- پښتو ګرامر د پروفیسر (ا-ل- ګرونبېرګ) له خوا لیکل شوی دی چې په لیننګراد کې په 1987ع کال چاپ دی او دغه ګرامر زما په خیال په شوروی اتحاد کې وروستنی لیکل شوی ګرامر دی چې چاپ شوی دی.

ګرامر Grammar: د ګرامر اصطلاح د لاتیني ژبې د ګراماتکس (Grammatics) او یوناني ګراماتیکې (Grammatike) له ارې (ریښې) څخه راپاتې ده.

په انګریزی کې (ګرامر Grammar) روسي کې ګراماتیکه ویل کیږي. ګرامر د تشریحي ژبپوهنې یوه غوره او ستره څانګه ده چې د یوې ټاکلې ژبې د کلمو، جملو درغاونې او جوړښت د قاعدو سیستم تشریح او مطالعه کوي او یا د ژبې صرفي (مور فولوجیکی)، نحوي (سینتکسي) جوړښت او ساختمان ترکتنې او څېړنې لاندې نیسي. په دې معنا چې د یوې ژبې د الفاظو (لغاتو) د تغیر او بدلون اشکال د هغوی ترکیب د جملو جوړښت او څرنګوالی مطالعه او تشریح کوي.

په ګرامري څېړنو کې ژبه د قوانینو تابع نه ګرځوله کیږي، بلکې ګرامر د ژبې قاعدې څنګه چې د هغې ژبې اصلي ویونکي استعمالوي راباسي اوشرح کوي یې. څنګه چې هره ژبه ځانته د جوړښت اصول او قاعدې لري نو ځکه د ټاکلې ژبې په ګرامري لیکنو کې خپله د هم هغې ژبې قواعد او اساس غوره ګڼل کیږي، چې د نوې ژبپوهنې د اصولو او اساساتو سره برابره خبره ده.

په ډیرو زیاتو لیکنو کې لیدل کیږي چې دغه موضوع په دوو اساسي برخو ویشله شوې ده:

1- مورفولوژي (د یوناني د مورف (Morph) (فورمه) او لوګوس (Logos) (پوهه) څخه لاس ته راغلې ده.

2- سینتکس د یوناني (Syntaxis) څخه د (یو ځای کیدنه) (جوړښت) (ترتیب) او (رابطې) په معنا رواج موندلی دی[1].

د صرف او نحوې (مورفولوژي او سنتېکس) تر منځ بېلوالی اواړیکی:

Syntax سنتېکس (نحوه)

---

[1] یو. د. ماسلوف. د ژبپوهنې مقدمه. ویشایا شکوله. مسکو. 1975 (163) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اصل کې نحوه يوه عربي اصطلاح ده چې لغوي معنا يې لاره، طريقه، روش- دود- طرز) ده مګر د ګرامري معنا له مخې د ګرامر هغه برخه ده، چې په جمله کې د کلمو په مطابقت ارتباط، ترتيب او ترکيب باندې غږيږي يا په بله وينا نحوه هغې پوهنې ته وايي چې د يوې ژبې د جملو، عبارتونو، فقرو، غونډونو د جوړښت، ترتيب، تنظيم او جوړښت څېړي. نحوه (سينټکس) له مورفولوژۍ، سره نژدې او مستقيمه رابطه لري ځکه د ژبې صرفي جوړښتونه تر ډېره ممکنه ځايه پورې د نحوي نظم جوړښت او ترتيب سره مشخصه او ټاکلې وظيفه لري. برسېره پردې په اساسي توګه هغه معنا لرونکي عناصر چې عبارتونه او جملې جوړوي په واقعيت کې همدغه مورفيمونه (ازاد ، مقيد) دي چې د يوې ژبې په ګرامري ساختمانو کې ستره برخه اخلي.

په پښتو ژبه کې (نحوه او سينټکس) دواړه اصطلاحګانې د ټاکلې ګرامري مفهوم او معنا له پاره کارول کيږي او په ګڼ شمير ګرامرونو کې چې په پښتو ژبه کې ليکل شوي دي د عربي اصطلاحات لکه (صرف- نحوه) مروج اوتر اوسه پورې هم رواج لري، ولې په شلمه پېړۍ کې سنيټکس د نحوې په معنا يا نحوه د سنيټکس په معنا رواج شوې ده، چې البته د معنا او مفهوم له مخې د يوه ټاکلي مقصد د پاره استعماليږي. که د سينټکس اصطلاح ته ځيرشو او هغه هم د يوناني ژبې سينټيس د اصطلاح سره مقايسه کړو، ګورو چې په دواړو کلمو کې يوه ګډه ريښه پرته ده يعنې د (Synt سينټ) برخه په دواړو کې شريکه ده. چې د ترکيب، يو ځای کيدو، ګډون په معنا راتلای شي، نو څنګه چې Sinthesis د برخو د اجزاو د ترکيب په معنا دی نو Syntax سينټکس هم د ژبني ترکيب په معنا ترجمه کيدای شي. ددې له پاره چې د سينټکس په برخه کې زياتې څرګندونې تر لاسه کړو نو بده به نه وي چې د ژبپوهنې ددغې اصطلاح د استعمال ځای او څرنګوالی وپيژنو. ښکاره ده، چې ژبني سيستم د ترکيب او ډنې څخه پرته نه شي راتلای او په دې توګه (سينټکټيك) ژبنی سيستم په جمله کې د کلمو او لغاتو د ټاکلو ځايونو، د کلمو د استعمالولو ترتيب او تنظيم څخه پرته بل شی نه دی او يا دا چې په نحوي سيستم کې د نحوي واحدونو او د هغوی مربوطه اجزاو تجزيې، ترکيب، ترتيب او څرنګوالی نحوه بلل کيږي.

همدارنګه دا سيستم د ژبني ترکيب د لغتونو او کلماتو د يووالي او په ژبه کې د لغتونو له استعمال څخه بحث کوي. دلته خو ددې خبرې يوه يادونه هم بې ځايه نه بريښي چې په مورفولوژۍ کې هم د لغاتو جوړونې او ترکيب څخه خبرې کيږي خو دا ډول لغات جوړونه او ترکيب بايد د

(c) ketabton.com: The Digital Library

(Syntax سینټېکس) او نورو ژبنیو ترکیبونو سره ګډ نه شي. څنګه چې وینو په ترمینالوژۍ کې هم د کلمو او اصطلاحګانو د جوړونې او ترکیبونو څخه خبرې کیږي ولې سینټېکس، مورفولوژي، ترمینالوژي او نور ژبنې ترکیبونه باید سره ګډ نه شي. د پورتنیو څانګو تر منځ پر مشابهتونو سربېره توپیرونه هم شته او هم شریکې نښې نښانې یې تر څېړنې لاندې باید ونیول شي څکه پرته له دغه ډول څېړنې څخه نه شوکولای چې سینټېکس باندې ویوهیږو خو دا حقیقت ښایي هم هېرنه شي چې د ژبپوهنې د پورتنیو څانګو ترمنځ د توپیر کرښه دومره پراخه اوارته نه ده، چې یو تر بله دې نژدیوالی او ژبنې اړیکې ونه لري.

2- صرف (مورفولوژي) د ګرامر د بلې اساسي برخې په توګه:

په دې پوهیږو چې مورفولوژي د ژبپوهنې د یوې څانګې په توګه د ژبې د کوچنیو واحدونو د جوړښت او سترکچربیان دی. یا په بله وینا سره مورفولوژي د ژبې د مورفیمونو د همدغو کوچنیو واحدونو ترکیب او رغاونې، ګردان او د هغو له ډولونو سره سروکار لري. دغه د ژبې مورفولوژیك سیستم دوې برخې لري:

1- انفلکشن (صرف):

2- ډرایویشن (اشتقاق).

د ګرامر په دې څانګې کې د ځینو اصطلاحګانو لکه (مختاړي، وروستاړي، منځتاړي، تنه، مونډ یاریشه) سره مخامخ کیږو- همدارنګه د مورفیم- الومورف او داسې نور مورفولوژیکي اصطلاحات هم تر سترګو کیږي. په سینټېکس کې هم د ځینو اصطلاح ګانو سره مخامخ کیږو لکه تګمیم او سینتاکم، نوله دې پلوه مورفولوژي له سینټېکس څخه جلا او بېلولی شو. څنګه چې د مخه موهم وویل، نحوه Syntax هغه علم ته وایي چې مونږ ته د جملې د جوړولو قاعدې او د هغې داجزاو ترتیب او د کلمو ترمنځ رابطه یو د بل سره رابښي. همدارنګه ویلی شو چې مورفولوژي او سینټېکس د خپلو ځانګړو اصطلاحګانو او خصوصیاتو په درلودلو سره په تیوریتکي لحاظ که له یوې خوا سره بېل دي نو له بلې خوا یو تر بله اړیکی هم لري.

د پورتنیو څانګو د تیوری سیستمونه او نظامونه یو له بله توپیر لري. سینټېکس د مورفولوژي، ترمینالوژي او نورو ژبنیو مرکباتو سره هم ژبنۍ اړیکې ساتي مګر د ژبې د نحوي واحدونو او نحوي کته ګوریو اصلي برخه جمله ده. دلته د اسوال رامنځته کیږي چې جمله د ژبې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو نحوي واحدونو څخه څه توپیر لري، د ژبې د جملو او نـورو واحـدونو (فـونیم، مـورفیم، کلمـه، ترکیب (غونډ) توپیر په څه کې دی؟

د ژبې دغه نور واحدونه لکه (فونیم، مورفیم، کلمه، ترکیب (غونډ) په ځانګړي توګه پوره مطلب نه رسوي یا په ساده ډول وایو:

مونږ پرته لـه جملو څخه پوره، مطلب ترلاسـه کولای نـه شـو. د جملې پـه بـاب یـو ژبپـوه داسـې څرګندونه هم کړې دي:

(جمله یو بشپړ پوره مطلب رسوي)[1] ولـې بیـا دا خبـره تـر یـوې انـدازې پـورې پـه منطقـي لحـاظ سمه نه ګڼي. دی وایي چې د بشپړتوب او نابشپړتوب په باب کوم خاص بریدنه شو ټاکلی، ځکه پـه وینا کې جملې یو په بل پسې دوام پیدا کوي او یا دا چې جمله د خپلې قرینې په نسبت پـه ډېـر لنـډ چوکاټ کې څرګندیدای هم شي. د مثال په توګه په سوال او ځواب کې دغـه خبـره ښـه څرګندیـدای شي[2].

په دې حساب سینټکس او فونولوژي هم یو تر بله ژبني اړیکي درلود لای شي. د مثـال پـه ټوګـه که ووایو: میرویس پوهنتون ته ولاړ؟

ته ښه یې؟

ځواب به داسې وي- هویا اه

دلته که (هو- اه) په یوازې او ګوښې توګه و څېړو نولیدل کیږي چې (اه) یـو فـونیم دی او (1) هـم د فونیمونو په ډله کې راځي که (1) یاهو ته د نورو ګرامري ځانګو لـه نظره وکتلـی شـي نـو څرګنـده به شي چې د ګرامر له مخې دغه (1)، (هو) جمله، متن، ځواب دی.

د سینټکس له مخې به فریزاو د مورفولوژي له مخې به ورته مورفیم وویلای شـو لـه دې کبلـه د ژبپوهنې یا د ګرامر د ځانګو ترمنځ ژبني خام مواد په ځینو وختونـو کې شریك وي خو دا چې هره ځانګـه یـې د خپلې تیـورۍ لـه مخـې پـه خپـل مربوطـه او ټـاکلي چوکـاټ کـې څیـړي، بیـلا بیـل خصوصیات لـري. بلـه دا چې تیـوري او تطبیـق د ژبپـوهنې د ټولـو تیوریګـانو زیږنـده ده یـا پـه بـل عبارت د تیوري او عمل خصوصیت د ژبپوهنې د ټولو ځانګو ګډه او شریکه خاصه او ممیزه ده. لـه دې امله په ټولو برخو کې په کاریږي.

---

[1] **ب، ن، کوله وین. د ژبپوهنی مقدمه. ویشیا شکوله، مسکو 1973ع کال (197-177) مخونه.**

[2] **همدا ماخذ (197مخ).**

(c) ketabton.com: The Digital Library

څنګه چې لیدل کیږي ننی سینټکسي تیوري پراخه ساحه لري. د ژبې د علم مطالعه او څېړنه دغه ټولې خواوې په پوره او بشپړه توګه نه شي څېړلی. مونږ هم په دې برخه کې اړیو چې د ژبې د نحوي ساختمان او جوړښت د پوهیدانې له پاره ځینې خاصې او مهمې نښانې په ګوته کړو.

نحوه: هغه پوهه ده، چې د جملو، فقرو، عبارتونو، غونډونو د جوړښت د قاعدو څخه غږیږي. د جملې د اجزاو، قاعدې هم په کې بیان او څرګندیږي. په نحوي چاپیریال کې نحوي ترکیبونه (غونډونه) او جملې د معنا او جوړښت له مخې په نظر کې نیول کیږي. په سینټکسي چاپیریال کې د نحوي واحدونو یعنی تګمیم په تشکل او جوړښت کې د مورفیونو ترکیب، تنظیم، بدلون او ګرامري رابطو باندې خبري کیږي.

له دې کبله د ژبپوهانو له خوا د ژبې د مختلفو او بېلا بېلو برخو د پېژندنې او مطالعې له پاره ځینې خاص او جلا واحدونه ټاکل شوي دي. لکه فونیم چې د صوتي جوړښت تر ټولو ډېر کوچنی واحد دی او مورفیم د لفظي جوړښت تر ټولو معنا لرونکی کوچنی واحد دی. دغه راز په نحوي چاپیریال کې هم سنتاګ، تګمیم (نحوي واحد) تر ټولو کوچنی واحد ګڼل شوی دی.

تګمیم: د نحوي جوړښت هغه واحد دی چې د خپل ځان نه د کوم بل لوی واحد کومه برخه نه وي او هم د جوړښت په لحاظ د تجزیې وړ هم نه وي. یعنی هغه کوچنی واحد دی چې په سینتاکتیکي یا نحوي سیستم دننه ژبنی فورم پرې اندازه او ښودل کیږي ځکه چې په نحوي جوړښت کې (سیستم) تګمیم (نحوي واحد) دی او د یوه نه تجزیه کیدونکي جز په توګه منل شوي دی نو جمله هم نه تجزیه کیدونکی واحد ګڼل شوې ده. (په هره ژبه کې جمله د جوړښت په لحاظ یونه تجزیه کېدونکی واحد دی) په دې معنا چې که تجزیه شي، پوره مفهوم له لاسه ورکوي.

څنګه چې هره ژبه بې شمیره جملې لري نو ښایي چې داسې فکرونه شي چې د هرې جملې لپاره دې بې شمیره ساختماني شرحې او قاعدې ولري. په واقعیت کې د هرې ژبې اصلي ویونکي یو لړ محدود قواعد د ژبې د جملو د پېژندنې (درك) او تولید (رغاونې) له پاره لري او د مفاهیمو د څرګندولو د پاره د همدغو ټاکلو (محدودو) قاعدو څخه ګټه اخیستل کیږي. په دې توګه نحوه هم په ژبه کې محدود قواعد د جملو ټاکلو او ښودلو لپاره شرح او توضیح کوي. د همدې اصل له مخې نحوه دغه ډول پېژنو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

نحوه د جملو په معنا او مفهوم باندې پوهيدل دي. ددغه نظر له مخې په نحوه کې د معنا مطالعې ته زيات ارزښت ورکول کيږي.

د يوې ژبې شکل د هغې د معنا نه ډېر با ثباته دی او په اسانۍ سره د هغې پوهيدنه او پېژندنه کيدای شي او علت يې هم هغه د ژبې چاپيريال دی چې د ژبې شکلونه (فونيمونه، مورفيمونه، نحوي واحدونه تکميمونه) په کې شامل دي. مګر په مقابل کې د معنا چاپيريال او سيمه ډيره پراخه وي په دې علت سره چې ډير ژبني شکلونه د يوې څخه ډيرې معنا ګاني لري او په ډېرو ځايونو کې کارول کيږي.

څنګه چې په نحوي کې د کلمو تنظيم د هغوي ترون او ارتباط د يو بل سره چې څنګه خبرې، فقرې، غونډو نه، عبارات او جملې جوړ وي څېړل کيږي نو ځکه وايو چې د نحوي (Syntax) وظيفه د جملو او د هغوی ساختماني شرح ده يعنی د يوې ژبې د عبارتونو، فقرو (غونډونو) جملو او کلمو د نظام او جوړښت اصول او لارې چارې مطالعه کوي. په عمومي توګه يا په کلي ډول ښايي د نحوي برخه د هرې جملې په باب لاندينيو پوښتنو ته سم او علمي ځواب ورکړي.

1. د يوې جملې تر ټولو کوچنۍ برخه کومه ده، يعنی هغه کوچني واحدونه چې جملې جوړ وي؟
2. د جملې دغه برخې (اجزا) څنګه يو دبل سره يو ځای کيږي تر څو جملې جوړې کړي؟ يوه جمله بايد تر وروستي بريده پورې وويشل شي.
3. وروسته له هغې چې د يوې جملې مورفيمونه مو په ګرامري واحدونو وويشل لاژمه برېښي چې ددې پوښتنې د ځواب په لټه کې شو چې دغه ګرامري واحدونه څه نوميږي. او کوم دي؟

د ژبې په ګرامري مطالعې کې د الفاظو معنا او ساختمان دواړه په نظر کې نيول کيږي.

د نړۍ په ژبو کې هره ژبه په خپل وار که له يوې خوا د ژبپوهنې په بنسټ ځينې ګډ ګرامري خصوصيات لري ولې له بله پلوه ځانګړې او ځانګړي خصوصيات هم لري چې د هرې ژبې په سترکچر او جوړښت پورې اړه لري.

د مثال په توګه که د نړۍ ژبوته ځير شو په ځينو ژبو کې د صرف او نحوي ترمنځ کوم ټاکلی او معين بېلوالی نه ليدل کيږي نو په دې توګه صرف او نحوه په بېلا بېلو برخو او فصلونو (څپرکو)

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندې نه څېړل کېږي. خو د نړۍ په اکثروژبو کې صرفي او نحوي جوړښتونه (سربېره پر ځينو اړيکو) په اسانۍ سره جلا او بېل مطالعه کېږي.
څنګه چې زموږ مطلب د پښتو ژبې د نحوي موضوع ده د څېړل شويو موادو له مخې په پښتو ژبه کې صرفي او نحوي جوړښتونه په اسانۍ سره جلا او بېل مطالعه کېږي.
په دې توګه د مورفيم پوهنې او سينټکسي بحثونه په بېلو بېلو برخو بېلېږي. په نحوې کې نحوي ترکيبونه، غونډونه او جوړښتونه د ترتيب او تنظيم داسې اصول او قواعد لري چې د اشتقاق او ګردان د طريقو او ډولونو تابع دي.

نحوي ترکيبونه (غونډونه)، جملې او د جملو ترکيبونه د نحوي واحدونو په توګه:

څنګه چې د مخه وويل شو، نحوه د ګرامر د يوې څانګې (برخې) په توګه د يوې ژبې ترکيبونو، عبارتونو، غونډونو، فقرو، جملو د جوړښت ساختمان او په هغوی کې د کلماتو د ترتيب، مطابقت او رابطې اصول او قاعدې مطالعه او ترڅېړنې لاندې نيسي او يا د هغوی د قاعدو څخه غږيږي او د جملې د اجزاوو، ارکانو، قاعدو او قوانينو بيان په کې کېږي، نو له دې کبله ژبپوهانو د ژبې د مختلفو او بېلا بېلو برخو (اجزاو) د پېژندنې او مطالعې له مخې ځينې بيل او خاص واحدونه ټاکلي دي. د بېلګې په توګه د ژبې د صوتي جوړښت او ساختمان دپاره فونيم (Phoneme) او د صرفي (لفظي) ساختمان له پاره مورفيم (Morpheme) د واحدونو په توګه منل شوي دي په دې معنا چې:

1- فونيم د فونيم پوهنې (Phonology) واحد يا نه تجزيه کيدونکي صوتي غږي په توګه.

2- مورفيم د مورفيم پوهنې (مورفولوژۍ Morphology) يا نه تجزيه کيدونکي لفظي واحد په توګه.

3- دغه راز په (Syntax نحوه) کې هم د ځانګړو اصطلاحګانو سره مخامخ کيږو که څه هم په پښتو ژبه کې دغه سينټکسي اصطلاحګانې خاصه نومونه نه لري مګر په نورو ژبو لکه (انګريزي، لاتيني، روسي او داسې نورو ژبو کې د (Tagmeme) تګميم (Syntagam سينتاګم) اصطلاحات شته چې په هماغه ژبو کې خپله معنا څرګندولاې شي.

تګميم، سينتاګم، تاکسيم يا سينتاکتيکي ترکيب (نحوي جوړښت) هغه کوچنی نحوي واحد دی چې (د سينتاکتيکي) يا نحوي سيستم د ننه ژبنی فورم پرې اندازه او ښودل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په معاصره ژبپوهنه کې د تګمیم، سینتاګم اصطلاح د یونانی سینتاګمه (Syntagma)څخه د یو ځای کیدو په معنا سره راغلی دی ولې په مختلفو او جلا اثارو کې یې معناګانې په توپیر سره راغلې دي(1).

په دې برخه کې د شوروي ژبپوه ریفرماتسکي نظر د سینتاګم په باب داسې دی:
(سینتاګم ددوو غړو د ترکیب (مورفیم، لغت، د کلماتو ترکیب) څخه چې یو تر بله اړیکې ولري عبارت دي).

همدارنګه نحوه (Syntax) په دې ډول پېژندلی او څېړلی شو.
په نحوي سیستم کې د تګمیم سینتاګم تجزې او ترکیب او د هغوي ترتیب او تنظیم ته سینتېکس ویل کیږي. په بله وینا سره په نحوي سیستم کې د نحوي واحدونو او د هغوي د مربوطه اجزا وو تجزیه، ترکیب، تنظیم او څرنګوالي ته نحوه (سینتېکس) ویل کیږي.
څنګه چې په نحوي جوړښت کې (تګمیم Tagmeme یا سینتاګم Syntagma یو نحوي واحد دی او بیا یو نه تجزیه کیدونکی (نه بیلیدونکی) نحوی واحد په توګه راوړل شوی دی.
نو دغه نحوي واحدونه ازاد ګرامري شکلونه جوړوي، په دې معنا چې هر یو غونډ (ترکیب) په مستقله توګه پوره مطلب ورسوي. جمله چې د معنا له مخې یو نه تجزیه کیدونکی نحوي واحد دی نو په پښتو ژبه کې مونږ جمله د نحوي واحد په توګه منو (په هرې ژبې کې جمله د جوړښت، معنا له مخې یو نه تجزیه کیدونکی واحد دی چې بشپړ مطلب رسوي).
په دې اساس (نحوه) د جملو او کلماتو د ترکیب د پوهې او مطالعې بحث ته وایي. د کلمو د ترکیب یا هغه اصطلاحات چې د دوویا ډېرو کلمو (لغتونو) د یو ځای کیدو څخه منځته راغلي وي یا دا چې د دوویا زیاتو لغاتو او اداتو د یو ځای کیدو (پیوستون) له کبله جوړ شوي وي.
یادونه:
ځیني پوهان د ژبني ترکیبونو Phrases (جملوي جزیا نیمګړې جملې) مطالعې او څېړنې ته هم (Syntax) وایي.
که چېرې دا ومنل شي نو په سینتېکس پورې تړلې تیوري به هم د ترکیبونو (Phrases) تیوري وي.

---

(1) ب. ن له وین، د ژبپوهنې مقدمه، مسکو 1973 (253) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ترکیبونو یا فریز د تیورۍ څخه مطلب هغه مېتود دی چې د هغه په واسطه د جملې متن بیان او جملوي اجزا جوړېږي او یا دا چې د ترکیبونو (Phrases) له مخې متن بیان او جمله جوړېږي.

څنګه چې پوهېږو ژبه د علایمو (نخښو) یوه دستګاه ده. صوتي نخښې، لفظي نخښې یعنی دا چې صوتي نخښې یوازې او یا هم په ترکیبي ډول لفظي نخښې جوړوي او مطلب تر سره کوي او دغه نخښې بیا په خپل وار یوازې او یا هم په ګډه کلي (عمومي) معناوي جوړوي چې ګرامري شکل ګټل کیږي او په پای کې خبرې جوړېږي. دغه اړیکې چې د خبرو د مختلفو برخو او همدا راز د هغوي د اشکالو ترمنځ موجود دي د نحوې موضوع جوړوي.

کله چې یو ګرامري شکل د یوه لوی شکل یوه برخه وي نو داسې ویلی شي، چې دغه نوموړی شکل مقید (ناخپلواک) دی خوکه چېرې د یوه لوی شکل برخه (جز) نه وي بیانو ازاد ګرامري شکل دی چې مونږ دغه ازاد مستقل ګرامري شکل د تګمیم یا نحوي واحد په نامه یا دوو چې جمله یې محتوا ده.

د مثال په توګه که وو ایو: دغه څوك دی؟ نو ددغه سوالیه جملې په ځواب کې که وویل شي، هلك نو مطلب پوره رسول کیږي په دې توګه هلك په دغه حالت کې یو تګمیم دی ځکه یو ازاد او خپلواك ګرامري شکل دی او د خپل ځان نه د کوم بل لوی شکل برخه (جز) نه دی مګر که د (هلك سره د هوښیار لفظ ورزیات کړای شي او د یوګرامري شکل په توګه (هوښیار.. هلك) په ترکیب کې ولیدل شي نو بیا دلته (هلك) د خپل ځان نه د لوی شکل (ساختمان) د جز په حیث کارول شوی دی او مقید دی نو ځکه تګمیم ورته ویلای نه شو.

مګر که چېرې دغه ترکیب په ځانګړې توګه سره وګورو یعنی (هوښیار هلك) په توصیفي حالت کې تګمیم دی، ولې بیا هم که د (هوښیار هلك راغی) په ګرامري شکل کې څنګه چې (هوښیار هلك) د خپل ځان نه د لوی شکل یوه برخه ده نو ځکه تګمیم نه دی مګر (هوښیار هلك راغی) په خپل ذات کې تګمیم او یوه جمله ده. که چېرې دغه جمله په دې ډول سره (کله چې هوښیار هلك راغی) ووایو دلته ګورو چې په ګرامري شکل کې څنګه چې په یوازې او ځانګړې توګه یې معنا بشپړه او پوره نه ده او یو بل ګرامري شکل ته اړتیا لري نو ځکه دغه غونډ په دغه ډول سره تګمیم او جمله نه شو بللی، بلکې د یو بل شکل سره یو ځای ګرامري شکل یعنی پوره جمله (Sentence) جوړ وي لکه (کله چې هوښیار هلك راغی کارونه وویشل شول) دلته (کله چې هوښیار هلك راغی) او (کارونه وویشل شول) ګرامري شکلونه دواړه مقید دي یعنی د معنا له مخې یو بل سره رابطه او تړون لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څنګه چې د شکل له مخې ګورو چې د جملې دواړه برخې هره یوه یې تقریبا پوره جملې دي او کیداي شي په خپلواك صورت کې هم استعمال شي او تګمیم وګڼل شي، چې دا جملې د فقرې (Clause) په نامه یادیږي. نو ځکه د ژبپوهنې د اساسونو په دې برخه کې د علمي څېړنو لـه مخې تګمیم چې د جملې محتـوا هم ګڼل کیـږي داسې تعریفوو: (تګمیم یا نحوی واحد، داسې یـو ګرامري شکل دی چې د خپل ځان نه د لوی شکل برخه (جز) نه وی او یا د ګرامري شکلونو تـر ټولـو کوچنی معنالرونکی واحد تګمیم (Tagmeme) دی. نو تګمیم تر ټولو کوچنی نه تجزیه کیدونکی نحوي واحد دی چې یو مستقیم، مستقل او با مفهومه ګرامري شکل دی چې پـه نحوه کې پراخه برخه لري.

په دې لاندې مثال کې ګورو:

(هلکه) د نـدا پـه حالت کـې کـه څـه هم دغـه ډول خپلواك ګرامري شـکل د جوړښت لـه مخې نیمګړی دی مګر څنګه چې پوره معنا انتقالوي نوځکه (Uttrance) ورته وایي او (هوښیاره هلکـه) هم همدا ډول دی. خو (هوښیار هلك راغی) که څه هم د شکل او مفهوم له مخې پـوره دی مګـر ددې له پاره چې ځینې وخت مقید کیږي لکه په دې مثال کې (کله چې هوښیـار هلك راغـی).. دلتـه جمله مقیده شوه تر څو چې دویمه برخه رانه شي مطلب نه بشپړیږي.

په دې اساس (کله چې هوښیار هلك راغی) مقیده فقره یا (Clause) بلل کیږي مګر (هوښیـار هلك راغـی) خپلـواك ګرامـري شـکل دی. کـه پـه خپلواکـه توګـه وکـارول شـي. نـو ځکـه یـې جملـه Sentence یا تګمیم بولو.

که چېرې یوګرامري شکل د خپل ځان نه د کوم بل لوي شکل برخـه یـا جزوي نـو مقیـد ګرامري شکل دی او که چېرې، د خپل ځان نه د لوی شکل برخـه نـه وي نـو خپلـواك ګرامـري شـکل دی چـې تګمیم یا نحوي واحد هم ګڼل کیږي.

اوس چې مو د تګمیم یا نحوي واحد په باب څرګندونې کړې نو لومړی غـواړو د جملې پـه بـاب ځینی لنډې څرګندونې او هم د ژبپوهانو له خوا د جملې په باب نظریې وړاندې کـړو بیـا بـه د پښتـو ژبې ترکیبونو (Phrases) جلمو په ډولونـو، جوړښتونـو باندې رڼا واچوو. البتـه زمونږ د موضوع اصلی برخه ده.

جمله (Sentence)

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمله یوه عربي کلمه ده، په لغت کې مجموعې ته ویل کیږي.

جملــه د انګریــزي Sentence ، فرانــسوي Propostion ، جرمنــی Staz ، هــسپانوي Oracion او روسی ژبی پریدلو ژینیه سره برابره معنا لري، په هره ژبه کې د خپلو خپلو ځانګړو معناګانو درلودونکی وی. ولې ګرامري معناګانې یې سره ورته یا یوګېل کیږي[1] د مثال په توګه:

(په انګریزي ژبه کې که د سېنټېنس کلمې ته ځیر شو او څېړنه پرې وکړای شي سربېره پردې چې د جملې معنا لري یو لړ داسې نورې معناګانې لکه (پریکړه، حکم، جزا) او نورې هم لري. همدارنګه د سېنټېنس کلمه درټلو لغت پرویلو او محکمې ته راکښلو په معناګانو سره هم راځي[2].

دلته مونږ د جملې یا سینټېنس د لغوي معنا سره څه کار نه لرو، بلکې غواړو په دې برخه کې د جملې په هکله د ګرامر له مخې رڼا واچوله شي یعنی د جملې پیژندنه او څېړنه په ګرامري چاپیریال کې تر سره شي. ښایي چې ددې مطلب د څرګندولو له پاره څه نا څه ګرامرونو ته پاملرنه وکړو، خو مخکې تردې چې د جملې پېژندنه او تعریف وکړو باید یادونه وشي، د جملې په باب بشپړ او مکمل تعریف چې هیڅ ډول سمونه او اصلاح ونه غواړي او د تل له پاره ثابت او ځاي پر ځاي وي نشته ځکه تعریفونه او مفاهیم ورځ په ورځ لاپسې کره او بدلون مومي. د تفکر دودې او پرمختګ پروسه (جریان) ځای په ځای نه دریږي د بشپړتیا او پرمختګ په لور درومي.

په دې برخه کې ممکن په ګرامرونو کې په عنعنوي تعریفاتو باندې زیات ټینګار شوی وي خو ددې پرنسیب له مخې چې په څېړنه کې تېر معلومات او پخوانی شتمني که څه هم نیمګرتیاوې به ولري د نویو څېړنو په هکله باید تر مطالعې لاندې ونیول شي تر څو نسبتا کره او نوې معلومات تر لاسه شي.

که نن د جملې په باب زمونږ معلومات نیمګړي وي نو ښایي چې بله ورځ بـه لاپسې بشپړ او زیات شي. د پخوا څخه د جملې پـه هکلـه ډیر تعریفونـه شوي او د بېلو بېلو پوهانو لـه خوا ورتـه جلا جلا تعریفونه او څرګندونې شوي دي ولې په علمي توګه د جملې پـه بـاب معـین ټـاکلی او ثابت تعریـف نـه لیدل کیږي مګر په مقابل کې یې د دوو سونه زیات تعریفونه په دې برخه کې موجود دي[1].

د جملې په باب د پوهانو نظریې

---

[1] و.س. اخمانووه، ژبنی اصطلاحي قاموس، مسکو 1966، 347 مخ.

[2] کابل مجله، 1356ل کال، لومړۍ   ه (10) مخ.

[1] د. ای. روزینتل. معاصره روښي ژبه، مسکو 1964 (280) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې مونږ په وينا او ليکنه کې خپل فکر په شفاهي ياليکلي بڼه افاده کوو نومجبوريو چې جملې جوړې کړو ځکه چې زمونږ وينا د جملو په مرسته څرګنديږي يا (د جملو څخه جوړه ده) په دې توګه زمونږ افکار يوازې په جملو کې او د هغوی په مرسته افاده کيږي. په دې ترتيب د جملې پېژندنه د ارستو زماني څخه پيل کوو.

جمله د يو منطقي قضاوت د افادې او پوهولو سلسله ده.

ارستو د جملې په باب داسې ويلي دي:

(هره نظريه (مفهوم) د جملې په شکل څرګنديږي مګر ټولې جملې مفاهيم نه څرګندوي. په جملو کې ممکن سوال، خبر داری او داسې نور مفاهيم ځای شي خوپرته له دې څخه ممکنه ده، چې يو فکر – د شعور د ځينو نورو اشکالو په واسطه هم ورسول شي. د دماغ فعاليت انځوروي:

جمله د احساس د څرګندولو وسيله هم ده)[2]. همدارنګه په پخوانی فلالوژي کې جمله (مفاهيم د الفاظو په مرسته څرګند شوي وي او يا د الفاظو ترکيب چې پوره يو مطلب څرګند کړي[3] په په لرغوني يونان کې د نن نه 2000 کاله د مخه يوناني پوه د يونيوس تراکس Dionysius Thrax د يوناني ژبې د قاعدې په باب يوه کوچنۍ رساله ليکلې وه. په هغې کې يې د جملې تعريف او پېژندنه په لاندې ډول کړې ده:

(جمله په نظم او نثر کې د کلمو او الفاظو د مجموعې څخه عبارت ده چې پوره معنا او مفهوم څرګند کړي)[1]

وروسته بیاغربي (لويديځ) ګرامريستانو هم دغه تعريف منلی او کارولی دی. ولې د غربي ګرامريستانو څخه د مخه عربي ګرامر پوهانو هم دغه تعريف منلی دی چې کلام يا جمله هغې ته ويل کيږي چې اوريدونکي د هغې څخه پوره مطلب لاس ته راوړي.

په 19 پيړۍ کې دا هڅه رامنځ ته شوې ده چې جمله د يوه منطقي قضاوت فعلي ترکيب په توګه وپيژندل شي. د منطق له نظره د جملې په هکله بوسلايف ويلی دي (هغه قضاوت (نظر) چې د الفاظو په واسطه څرګند کړای شي جمله ده)[2].

---

[2] همدغه اثر او همدا مخ.

(3) يو، س، ماسلوف، د ژبپوهنۍ مقدمه (اساسات) مسکو، 1975، (633) مخ.

[1] پوهنوال محمد رحيم الهام روشی جديد در تحقيق (دستور زب ان دري، پوهنځی ادبيات و علوم بشري، کابل (1349 ش کال).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د 19 پېړۍ پای او 20 پېړي پيل په لويديځه نړۍ او روسيې کې د جملې په باب روحياتي نظر منځ ته راغلی دی.

ددغه نظريې نمايندګانو څخه په روسيه (شوروی) کې 1-1 شاخمتوف دی چې د جملو په باب يې خورا زياتې څېړنې کړې دي خو بشپړې نتيجې ته هم نه دی رارسيدلي[3] تر دې وروسته ف.ف فورتوناتوف د عنعنوي ګرامر پلوي د جملې په باب داسې بيان کړې دي. جمله يو ډول د کلمو د ترکيب څخه ګڼي او ليکلي دي:

(دوينا هغه ګرامري ترکيبونه چې په جمله کې استعماليږي په جمله کې د ګرامري مبتدا او ګرامري خبر په توګه راځي)[4].

ايراني ژبپوه ډاکتر پرويز خانلري د جملې تعريف د تراکس په توګه کړی دی يوازې (د نظم او نثر الفاظ يې ترينه ويستلي دي. په دې ډول (جمله مجموعه يې از کلمات است که بر روی هم دارائی يك مفهوم تمام وکامل باشد)[5].

همدارنګه ځينو پوهانو د جملې تعريف داسې کړی دی:

[2] ف.ي. بوسلايف، د روسي ژبې تاريخي ګرامر، 1858 (110) مخ.

[3] يو. س. ماسلوف، د ژبپوهی اساسات، مسکو، 1975- 233 مخ.

[4] ف.ف. فورتونانوف د روسي ژبې ګرامر مسکو 1899- (36مخ).

[5] پوهنوال محمدرحيم الهام، روش جديد در تحقيق دستور زبان دري، پوهنځی ادبيات وعلوم بشري، کابل 1349- (141) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمله - د الفاظو او کلمویو داسې ترکیب دی چې یو بشپړ مفهوم افاده کړي. تر اوسه پورې په ګڼ شمیر ګرامرونو کې جمله یا کلام داسې راپېژندل شوی دی.

کلام، جمله هغه عبارت ته وايي چې لږ تر لږه له دووکلمو څخه جوړه شوې وي او بیا په دوه ډوله بېلېږي، بشپړه جمله او نیمګړې جمله.

د بشپړې جملې څخه په همدغو ګرامرونو کې مطلب دا دی چې اوریدونکي یې په اوریدو سره پوره مطلب ورځیني واخلي.

نیمګړې جمله چې اوریدونکي ترې پوره او بشپړ مطلب وانخیستیلای شي. لکه (د ګلانو غونچې، توره وریځ) ... او نور.

همدارنګه د جملې تعریف داسې هم راغلی دی: جمله د کلمو د یو ځای کیدو څخه جوړیږي چې د نحوې کوچنی واحد دی.

په بل ځای کې داسې بیان راغلی دی:

د یو مقصد د څرګندولو دپاره مجبوریو چې کلمې سره یو ځای کړو نوله دې امله د یو شمیر کلمو او لفظونو له یو ځای کیدو څخه کلام او جمله منځ ته راځي او د جملې په مرسته خپل مقصدونه یو بل ته څرګندولای شو. هغه توکي چې جمله یا کلام ورڅخه جوړیږي د کلام جزیا اجزابلل کیږي.

دغه پورتني تعریفونه د پښتو ژبې په ګرامرونو کې لکه د محمد اعظم ایازی قواعد پښتو د محمد ګل مومند (د پښتو ژبې لیاره) د پوهاند رښتین په (ژبښودنه)، (پښتو ګرامر، د عظیم شاه خیال) صرف و نحو پښتو) ... او داسې نورو کې راغلي دي.

د امریکې ژبپوهان بلوم فیلډ د جملې ساختماني تعریف دا ډول کړی دی. د جملې ساختماني معنا هغه معنا ده چې د جملې د توکونو په مرسته څرګندیږي ببله دې چې قاموسي (لغوي) خواوې په نظر کې ونیول شي.

د جملې د جوړښت او ساختماني معنا یوازې د بلوم فیلډ په ذریعه نه ده ښودل شوې بلکې اکاډیمیسن ډ.ل. و شیر به هم دغه ډول موضوع بیان کړې ده.

د بلوم فیلډ مقصد د جملې له ساختماني معنا څخه د مورفیمونو هغه تنظیم او ترتیب دی چې د جملې په لغتونو پورې اړه نه لري یعنی لغوي ترتیب او تنظیم نه دی چې دا نظریه هم د چا مسکي

(c) ketabton.com: The Digital Library

له خوا پر مخ ولاړه او پراختیا یې وموندله[1] ترانسفور میشنل ګرامر چې په 1957کال چا مسکي لیکلی دی د نحوي جوړ ښتونو په نامه اثر دی. دوي څرګنده کړه، چې که د یوې جملې کلمې په غیر شعوري ډول انتخاب شوي وي نو بیا به هم ساختماني معنا ولري خو په دې شرط که ژبني فورمونه منظم او سم ترتیب شوي وي. نوموړي ژبپوهان (بلوم فیلډ) ګرامر ته د ژبنیو فورمونو د معنا لرونکي نظم په توګه ګوري او زیاتوي چې په ژبه کې د ژبنیو فورمونو معنا لرونکي نظم او ترتیب د ژبې ګرامر جوړوي او دا هم زیاتوي چې د ژبنیو فورمونو د پاره دا لاندې څلور لارې شته دي.

1- ترتیب 2- داواز برابروالی 3- فونیټکي مشخصات 4- د هغو فورمونو انتخاب چې د معنا په څرګندولو کې د عامل په توګه مرسته کوي.

د جملې د تعریف د کره کولو له پاره ښایي جمله د فورم او معنا له مخې په پام کې ونیوله شي ځکه یوازې فورم جمله نه شي راپېژندلې او معنا هم په ګوښې توګه سره د جملې پیژندنه نه شي کولای.

که چېرې داومنو چې جمله یو داسې نحوي واحد دی چې د فورم او معنا په شریك او ګډ ارتباط سره ځانګړی ژبنی سیستم جوړوي نو دا به هم ومنو چې دا نحوي واحد (جمله) یو ژبنی سیستم هم دی. څنګه چې ژبه یو جلا ژبنی سیستم دی او جمله په دې سیستم کې د نحوي واحد په توګه پېژنو نو بیا ویلی شو چې جمله هم یوکوچنی ژبنی سیستم دی.

په دې کې هیڅ شك نشته چې جمله معنا لري او یو مفهوم افاده کوي نوله دې کبله ښه به داوي چې د بلوم فیلډ نظریې ته پاملرنه وکړو.

دی وایي متکلم او خبري کوونکی د عبارت په ذریعه اوریدونکی دې ته اړباسي چې شرایطو او حالاتو ته ځواب ورکړي. دغو شرایطو او حالاتو او په هغوی پوري مربوط ځواب ته د هغه عبّارت معنا وایي یا په بل عبارت کله چې یو ژبنی فورم له خولې څخه ووځي نو اوریدونکي هغې ته هم هغسې ځواب او عکس العمل ورکوي، چې د ټاکلي مربوطه ژبني شکل معنا ګڼل کیږي.

بلوم فیلډ وایي چې د ژبني فورمونو معناګانې په عملي او علمي توګه هغه وخت ټاکل کیدای شي چې د پوهې ټولې څانګې بشپړې شي او پرمختګ ته ورسیږي نو بیا ویلی شو، چې جمله سربېره پر نورو سیستمونو یو سیمبوتیك سیستم هم دی په دغه سیستم کې (جمله د سیمیم له

[1] Transformational Generative Grammar.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظره اندازه کیږي او سیمیم د جملې د اندازې له پاره معنوي واحد دي. څنګه چې څرګنده ده په کوي جوړښت کې اساس د نحوي واحد جمله (تګمیم) دی په دې معنا جمله دوینا هغه واحد دی چې مطلب ورسوي. جمله یا خبري یا پوښتني یا تعجبي یا امري وي او هر یو نحوي واحد د دوورکنونو د اساس څخه جوړ شوی وي لکه مسندالیه او مسند ، لاکن جمله داجزاو په لحاظ په بسیط، مرکب او ، مختلط شکل تقسیمیږي.

اوس چې په ګرامرونو کې د جملې په باب څه معلومات وړاندې شو ښه به داوي چې د جملې په هکله د مورفیم بحث ته هم ورننوځو.

لیدل کیږي چې د نحوي واحدونو Syntactic Structure په جوړښت کې لفظي واحدونه Morphologicl Structure برخه لري. دغه واحدونه د موقعیت او نورو خصوصیاتو له مخې په ترکیبونو او جملو کې په اسمونو، صفتونو، قیدونو، فعلونو او نورو اقسامو باندې تقسیمیږي، چې بیا دغه لفظي واحدونه د مستقل والي او استعمال له مخې په ازاد (خپلواك) او مقید (نا خپلواك) باندې سره بېلېږي.

مقید لفظي واحدونه: په صرفي او اشتقاقي جوړښتونو کې د ازادو لفظي واحدونو سره وند مختاري، ورستاړي نښلي. په ژبه کې (ازاد- اساسی واحدونه) د مقیدو واحدونو سره ارتباط پیدا کوي یعنی په ترکیبونو او جملو کې د الفاظو ارتباط او یو ځای کیدنه صورت مومي او په دغه ترتیب سره الفاظ په یوه ټاکلي نحوي حالت کې واقع کیږي چې د ساختماني شکل Function Forma په نامه یادیږي.

لفظي واحدونه هر یو ځانته یوه خاصه ګرامري ګټه ګوري لري لکه اسمونه چې د جنس (نارینه، ښځینه) عدد (مفرد، جمع) حالت (مستقیم، غیرمستقیم (اصلي، غیراصلي) صورتونه لري. او فعلو نه دوجهه لازمي، متعدي د شخص (1،2،3) او زماني مقولات لري. اشاري نژدې او لري صورتونه هم ښیي.

که مونږ د مورفیم د تعریف د پاره د جزیاتو څخه تېر شونو خپل بیان داسې لنډوو، د یوې ژبې په خبرو کې کوچنی لفظي واحد دی چې معنا ولري. که چېرې په جمله کې ددغه مورفیمونو دریځ ته پاملرنه وکړونو وبه لیدل شي، چې په جمله کې د مورفیمونو د ځای تغییر او تبدیل د جملې په ارګانیزیشن (جوړښت) کې تغییر او بدلون پېښوي، له دې کبله هره جمله ځان ته جلا سیستم لري. همدغه علت دی چې دیوې ژبې زده کړه د جملو په یادولو اوزده کولو باندې زیات اړخ لګوي. د مجردو لغتونو په یادولو سره ژبه نه زده کیږي.

که په یوې جملې کې د مورفیمونو د راوړلو په وخت کې د دوي ترمنځ د لازم زماني او مکاني تناسب او رابطه ونه ساتله شي نو په داسې حالت کې سمه او اصلي معنا په لاس نه راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه د (زه له پوهنځي څخه راغلم) 2- (زه له پوهنځي څخه راتلم) په جملو کې ګورو:
1- که (زه) څخه وروسته (را) مورفیم د زماني فاصلې له مخې داسې راشي چې د (غل) او (تل) درېښو څخه وروسته (em م) د مورفیم سره زماني رابطه ونه ساتي نو بیا دغه ټاکلې معنا نه څرګندوي.
له دې امله جمله سربېره پر مورفیمیك سیستم زماني او مکاني سیستم هم لري که چېري دغو سیستمونو ته پاملرنه ونه شي دجملې څخه معنا نه شو اخیستلای.
اوس به دې ټکي ته ځیر شو، چې د جملې سیستم څه شی دی که څه هم د جملې سیستمونه زیات دي خو مونږ د تعریف د پاره په خپله سیستم تعریفوو، وروسته به بیا تروسه وسه د جملې په نورو سیستمونو باندې خبرې وکړو.
سیستم: هغه نظم او ترتیب دی چې د هغه په تغییر سره په (جوړښت) کې هم تغییر او بدلون راځي.
ترڅو چې د جملې د ساختمان اجزا او په هغې پورې مربوطه جریانونه او ممیزات ونه پېژندل شي تر هغه وخته پورې د جملې پېژندنه ګرانه ښکاري.
څرګنده شوه چې جمله د ژبنیو فورمونو داسې مجموعه ده، چې نحوي واحدېي جوړ کړی دی نو دلته بې ځایه نه ده، چې دغه مجموعه مطالعه کړو.
د ژبنۍ جملې د توکونو مجموعه یو میخانکي مجموعه او امبارنه دی بلکې داسې مجموعه ده، چې هره پرزه = برخه (ژبنی فورم) جلا او ځانګړی ځای لري.
د مثال په توګه د پښتو ژبې په یوې جملې کې ګورو چې فعلي ژبنی فورم داسمي ژبني فورم پر ځای او اسمي ژبنی فورم د فعلي ژبني فورم پر ځای نه شي راتلای مګر که را هم شي یا به جمله بې معنا او یا به د هغه مفهوم بل ډول افاده کیږي.
که ووایو: قلم مات شو. په دې ساده جملې کې (قلم) د یو اسمي جز په توګه د جملې د مبتدا په حیث او که ددغه اسم (قلم) ځای بدل کړو او د جملې په خبر پورې یې و تړولکه دغه لاندې جمله: اخك قلم مات کړ یا اخك قلم واخیست.
په دې جملو کې (قلم) د جملې په فعلي برخه کې راغلی چې د خبر له اجزاو (متمم) څخه ګڼل کیږي.
همدارنګه صوتي واحدونه د ماقبل دستوري جوړښتونو[1] په نامه یادیږي که څه هم په خپله معنا نه لري مګر د معنا د تغییر سبب کیږي. د ژبې په دواړو دستوري (ګرامري) ساختمانونو کې دنده لري.

---

[1] **محمد رحیم الهام، تیوري های نحو در زبان دري، کابل پوهنتون،** 1358 **ه ش کال**

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه جمله د فونو لوژي لـه مخې د ژبنیـو اوازونـو داسې مجموعـه ده، چې نحوي واحد جوړوي. دغـه ژبنـي اوازونـه د ځانګړي سیـستم لاندي خـاص نظـم او ترتیـب پیـدا کـوي. او داسـې اختیـاري تسلـسل نـه دی، چې د ژبنـي سیـستم د اصـولو لـه رعـایتولو څخه پرتـه زده شي بلکـي د ټولنې د اجتماعي قرار داد سره سم منځته راځي او په هم هغه چوکاټ کې دننه زده کیږي.

په هر صورت جمله د ګرامر له مخې اوس داسې پېژندل شوې ده:

د وینـا یـو داسـې خپلـواك او مـستقل صـورت دی، چې پـه کـوم بـل صـورت (سـاختمان) کـې د ګرامري ساختمان د کومې بلې برخې حیثیت ونه لري.

د مثال په توګه:

1. څوك خبرې کوي؟
2. چا خبرې وکړې؟
3. په کوټه کې څوك ناست دي؟
4. تا څوك ولید؟
5. دغه لیکوال څوك دی؟

د پورتنیو سوالیه جملو ځواب د قرینې له مخې داسې راځي: (میرویس) چې دغه ځـواب یـو ځانګړی او مستقل شکل دی او د کومی بلې جملې یا (د کوم بل صورت) د کومې برخې حیثیت نه لري.

مګر د پورتنیو جملو بشپړ ځوابونه داسې دي:

1. میرویس خبرې کوي.
2. میرویس خبرې وکړې
3. په کوټه کې میرویس ناست دی.
4. مامیرویس ولید
5. دغه لیکوال میرویس دی.

میرویس په دریو لومړیو جملو کې د مبتدا (فاعل) په توګه ځواب دی.

په څلورمه جمله کې د مفعول په توګه ځواب دی.

په پنځمه جمله کې د خبر د جز په توګه ځواب ګڼل کیږي.

په دې لحاظ میرویس یوازې او په ځانګړې توګه هم سم ګڼل کیدای شي.

ولې په دا ډول جمله کې لکه: میرویس توره او میړانه وکړه.

دلته وینو چې میرویس په پورتنۍ جملې کې د یوه غړي (جز) په توګه دنده ترسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يعنی میرویس د جملې معنا نه لري، بلکې په دغه غونډ (ترکيب) کې يوه برخه ده. چې په يوه مستقل او خپلواك صورت کې د ګرامري جوړښت او ساختمان د يوې برخې حيثيت لري، چې دلته ميرويس توره او ميړانه وکړه، ټول عبارت يوه جمله ده.

په عمومي توګه پوره جمله هغه ساختمان دی چې مسند اليه (**فاعل**) مفعول او مسند (**فعل**) په کې موجود وي.

لنډ عبارت: يا جمله هغه ته وايي چې منصرف (اوښتونکی) **فعل** ونه لري او په خپله د کومې پوره جملې (ساختمان) برخه نه وي.

همدارنګه مونږ دغه ډول جملې په مقايسوي ډول تر څېړنې لاندې نيسو لکه:

1- زرمينې – راشه ! ځواب : ښه درځم

2- زرمينې راځې؟ هو درځم

دغه دواړه جملې د ساختمان او جوړښت له مخې د مبتدا او خبر د ترکيب او رغاونې له مخې زيات توپير نه لري مګر د خصوصياتو او مميزاتو د سيستم له مخې پوره توپير په کې ليدل کيږي، ځکه پورتنۍ هره يوه جمله د جلا او ځانګړي ځواب او عکس العمل غوښتنه کوي. د همدغه اصل له مخې وايو چې جمله هغه نحوي واحد دی چې په تشريحي ساختمان کې د ځانګړو اصولو تابع دی يادا چې جمله هغه نحوي واحد دی چې ټاکلی اهنګ، تون، لحن او موسقيت لري. له دې امله جمله د پورتنيو مميزاتو له مخې هم يوه له بلې څخه بېليږي په دې لحاظ د جملې په بېلونه کې عروضي واحدونه لکه (فشار، اهنګ، لحن، فصل ، وصل) خاص ارزښت لري.

د تيرو خبرو په استناد يوه جمله لاندينې خصوصيتونه به لري:

1- نحوي واحد دی 2- دا نحوي واحد د مورفيمونو ترکيب دی.

3- د ژبنيو اوازونو سيستم دی. 4- دخاص زماني او مکاني سيستم تابع دی.

5- هره جمله ځانګړی لحن، تون او موسقيت لري.

6- (د بلوم فيلډ په نظر جمله کيدای شي يو اواز وي يا يو نوم وي)[1] لکه ددغې لاندې جملې ځواب: اکارونه دې خلاص شول؟

ځواب هو

2- د پښتو ژبې او ادب پلار څوك دی؟

ځواب، خوشحال

7- جملې ته د متن د اندازه کولو واحد هم ويلی شو.

---

[1] **کابل مجله، 1356 کال (6-2) مخ لومړۍ ه.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

8- جمله د معاشرت په جریان کې د فکر د انتقال، اخبار اساسي وسیله ده. همدارنګه جمله دوینا او محاورې ژبني واحد په توګه دیوه بشپړ او مکمل فکر څرګندونه ده. دغه رازهره جمله په ذهن کې د منعکس شوي واقعیت څرګندویه او ددغه ډول واقعیت په باب تاکلې اظهار یه ده، ځکه ویونکی د جملې په چوکاټ کې نه یوازې د خارجي نړۍ او چاپیریال د پېښو په باب د څه شي اظهار کوي بلکې په دې باب د خپل نظر ټکي بیانوي چې ویل یې له واقعیت سره څه ارتباط ولري[1] مونږ په خپلې څېړنې کې د پښتو ژبې د نحوي واحدونو (جملو) په شاوخوا کې د پورتنیو یا دوشوو نظریو له مخې دغه لاندې پرنسیپونه په خیال کې ساتل غواړو او دیوې بشپړې جملې عمومي مشخصات داسې بیانوو:

1- د بشپړې جملې څخه مطلب هغه خپلواك (مستقل) ګرامري شکل دی چې د جوړښت او معنا له مخې بشپړ مطلب وي.

2- د جملې په جوړښت کې د جملې اصلي او اساسي ارکان[2] موجود وي.

3- جمله (نحوي واحد) چې د کوم بل لوی شکل (ساختمان) برخه (جز) نه وي.

4- جمله نه تجزیه کیدونکی نحوي واحد یعنی تګمیم د یکه تجزیه شي خپله بشپړه معنا له لاسه ورکوي.

5- په جمله کې د تشکیلېدونکو اجزاو (برخو)[3] ترمنځ نحوي رابطه موجوده وي او په وینا (خبرو) کې مشخص عروضي خصوصیات (چې وروسته به پرې رڼا واچوله شي) او هم په لیکنې کې دلیك دود د نښو نښانو په مرسته د هرې جملې حدود (بریدونه) سره جلا کیږي چې ددغو نښو د استعمال د ځایونو پېژندنه ضروري ده.

---

[1] ز. م. کالینینا، په معاصره ادبي پ تو ک مرکبي جمل ، مسکو 1966 ع، 4 مخ.

[2] عبّارت له (مسند الیه، مسند) یا (مبتدا او خبر) خه دي چ عمده او اساسي ساختماني اجزاوې په دې أول وي (اسیمه- اسم، ضمیر. . .) + فعل یا اسمی غونأ + فعلی غونأ.

3- تشکیلوونکی برخه Constituent داس یوه کلمه یایو ساختمان یا یو مورفیم ته وایي چ په کوم یوه لوی جوؤ ت ک د هغه د جز په تو ه شامل وي. باید په یاد ک وساتل شي چ ول تشکیلوونکي اجزا نحوي ساختمانونه دي، خو خورا أ ر واؤه او کوچني تشکیلوونکي اجزا نحوي جوؤ تونه نه دي. همدارن ه ول نحوي ساختمانونه تشکیلوونکي اجزادي خوبیخي نحوي ستر ساختمانونه تشکیلوونکي اجزا نه دي. ددې خبرې معنا داده چ که عبارت (جمله) په خپله د کوم بل اوإده عبارت (جملی) یوه برخه وي نو تشکیلوونکي جزورته ویلای شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکی

ترکيب (غونډ- عبارت)

څرګنده ده چې ويل پوهنه (نحوه) د ګرامر د يوې برخې په توګه او په يوې جملي کې د کلمو (مورفيمونو) د ګرامري ترکيب يو ځای کيدو طريقه، ترتيب او معنوي رابطه په ټاکلي ژبې کې څېړي په دې معنا چې د جملو لفظي جوړښت او معنوي رابطه څېړي او همدارنګه د جملو لفظي جوړښت او معنوي ځانګړتياوې مطالعه کوي، نو څنګه چې د نحوي څېړنې د مطالعې او څېړلو اصلي او اساسي مواد جملې دي نو په هم دې توګه د کلمو ترکيب (د الفاظو، غونډونو) هم د جملو په جوړښت کې يو توکی يا يوه برخه ګڼله کيږي.

لکه: هلك ولويد. يوه ساده جمله ده او دغه جمله د دووکلمو څخه جوړه ده. لومړۍ برخه يې (هلك) چې د جملې فاعل (مسند اليه) اودو همه برخه يې (ولويد) فعل (مسند) دی. که چېرې په همدغې جملي کې دجملې د فاعل (هلك) سره ځيني مورفيمونه چې نحوي رابطه سره ولري يو ځای شي په دې وخت کې دغه فاعل (هلك) د خپلو مربوطه اجزاوء سره يو ترکيب (عبارت) دی لکه:

ښه هلك، يو ډېر ښه هلك، يوغښتلی تکړه ښه هلك . . . دغه ډله کلمې د يوبل سره نحوي رابطه لري او په پورتنۍ جمله کې د هلك سره د مبتدا په حيث راځي او هم د هلك په ځای راتلای شي چې دغه د ترکيب (غونډ) (عبارت) په نامه ياديږي. همدارنګه د (ولويد) فعل سره چې د جملې مسند دی يو شمير نورې کلمې يو ځاي شي. دغه ډله کلمې چې نحوي رابطه هم سره ولري د جملې مسند (خبر) کې سره راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه: سخت ولوید. په زوره ولوید. سخت په زوره ولوید. یا وران ولوید. ډېر وران ولوید. خورا ډېر وران ولوید. بې ځایه خورا ډېر وران ولوید.

په پورتني اسمي غونډ کې ګورو چې هلك د غونډ اصلي جزدي او د خپلو متعلقاتو سره یو اسمي غونډ ګڼل کیږي او په دویمه برخه کې ولوید د فعلي (غونډ) (عبارت) اصلي او اساسي جزدی نو فعلي غونډ (ترکیب) ورته ویلی شو. مګر دواړه ترکیبونه (اسمي او فعلي) په ځانګړي توګه بشپړ مطلب نه رسوي او دیوه غونډ (ترکیب) په راوړو سره په ځانګړي توګه معنا ناتمامه پاتې کیږي.

2- د ترکیب اصطلاحګاني او نظریې:

اوس چې د ترکیب (Phrase) په هکله څه معلومات ترلاسه شول. غواړو په پښتو ژبه کې د افغاني او خارجي ګرامر پوهانو نظریې او اصطلاح ګاني هم ذکر کړو.

په دې برخه کې تر هر څه د مخه غواړو د پښتو ژبې د کلمو ترکیب چې په لاندې ماخذونو کې د سلواسچېتانیا[1] د کلمو ترکیب (Phrases [2] نیمګړي ترکیبونه[3] کلام ناقص[4] ناقص مرکب[5] عبارت[6] او غونډ په نومو سره نومول شوي دي تر غور او مطالعې لاندې ونیسو.

دا خو جوته خبره ده، چې دوینا او خبرو په ترڅ کې الفاظ او وئیونه په ځانګړي توګه پوره معنا نه شي ښرګندولی، نو یوې معنا د پوره او بشپړې څرګندونې له پاره د ویئونو (الفاظو) ترکیب، یو ځای کېدنه او د هغوي ترمنځ نحوي رابطه ضروري خبره ګڼله کیږي.

په جملو کې د کلمو ترکیب، رابطه او د ګرامري قاعدو خیال ساتل ډېره ضروري خبره او مهم رکن دی. ځکه چې ترکیبونه په جملو کې ستره نحوي دنده لري نو ښایي چې ددغو ترکیبونو په برخه کې پوره څېړنه او مطالعه وشي.

مونږ ته معلومه ده چې د نړۍ په ډېرو ژبو کې د ترکیبونو موضوع ډېره ستره برخه لري چې بیا په بېلا بېلو ډلو او ګروپونو ویشل کیږي.

---

(1) ب. ن، کله وین، د ژبپوهنی مقدمه، مسکو 1974 (193) مخ.

(2) ان لیسي پ تو قاموس، پ تو ولنه، کابل 1354 (451) مخ.

(3) محمد ل مومند، د پ تو ژب لیاره. بلخ 1317، (317) مخ.

(4) محمد اعظم ایازي، قواعد پ تو، کابل 1327 (182) مخ.

(5) عظیم شاه خیال، صرف ونحو پ تو (283) مخ.

(6) محمد رحیم الهام روشی جدید در تحیقیق دستور زبان دري. کابل پوهنتون 1349(15) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چېرې مونږ خپلې لرغونې مورنۍ پښتو ژبې ته پاملرنه وکړو او په ډېر غوراو ځير ورته وګورونو جوته به شي چې په پښتو ژبه کې هم دغه ترکيبونه راز، راز او د اندازې نه زيات دي. او هر ترکيب په خپل ځاى او موقع ځانګړې معنا او مفهوم ښندي.

په پښتو ژبه کې ترکيبونه ځانله خاص ډولونه او قسمونه لري چې هر يوبه يې په خپل ځاى وښودل شي.

دلته دا خبره ضروري ده، چې د مستقلو ترکيبونو Phrases ، اصطلاح (ايډ يوم Idiom) او داسې نورو ترکيبونو سره توپير وشي.

ترکيب (غونډ)

ترکيب د دوويا زياتو (خپلواکو او ناخپلواکو) کلمو او مورفيمونو يو ځاى کيدو څخه عبارت دى چې اجزايې يو له بله سره ګرامري ارتباط ولري، يا د دوو يا زياتو خپلواکو او نا خپلواکو مورفيمونو مجموعه ده چې برخې يې يو بل سره ګرامري رابطه ولري. د ترکيبونو د څېړنې او مطالعې څخه داسې جوتيږي چې ترکيبونه د معنا ، جوړښت له مخې بيل ډولونه لري.

ترکيبونه (غونډونه) برسېره پردې چې د جملو په جوړونه کې برخه لري په ځانګړې توګه د نحوي واحدونو وظيفه هم سرته رسوي.

ځيني ګرامريستان لکه ف.ف. فورتون اتوف[1] اوم. ن. پيترسون[2] نحوه Syntax د ترکيبونو (Phrases): څېړنې او مطالعې ته وايي او جملې يې د ترکيبونو يو ډول (قسم) ګڼلي دي.

د پښتو ژبې په ګرامرونو کې د ترکيبونو ذکر په لاندې ډول راغلى دى. پښتو ژبې ليارہ کې داسې څرګندونه شوې ده:

(د نحوې علم د خبرې کلام ترکيب او تاليف او د کلمو د استعمال موقع بيانوي.

کلام: هغه نطق او عبارت ته وايه شي چې د مقصد د بيان د پاره ويل کيږي.

ترکيب: د خبرو هغه بيئت (ډلګۍ) ته ويل کيږي چې د دووليا زياتو کلمو څخه حاصله شوې وي. ترکيب دوه ډوله دى يو (نيم ګړى ترکيب بل بشپړ ترکيب)[1].

---

[1] **معاصره روسي ژبه. مسکو** 1970**.**

[2] **همدا اثر.**

[1] **محمد ل مومند، د پ تو ژبي لياره، بلخ،** 1317 **کال** 316 **مخ د زياتو معلوماتو د پاره همدغه ماخذ و وري.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه محمد اعظم ايازي په خپلې کوچنۍ رسالې پښتونحوه کې د ترکيبونو يادونه کړې او د کلام اقسام تر سرليك لاندې داسې ليکي: کلام پردوو ډولو دی:

(کلام ناقص او کلام تام)[2]

همدارنګه د هر برت پنزل پښتو ګرامر کې د پوره عبارت او لنډ عبارت ذکر راغلی او هم د مرکبو کلمو يعنی د ترکيب Phrases اصطلاحګاني يادې شوي دي. دلته عبّارت مقصد له جملې څخه دی. په دې توګه د ترکيب په برخه کې دا داتي ترکيبونو اسمي غبرګو ترکيبونو، فعلي ترکيبونو او داسې نورو يادونه يې کړې ده. عظيم شاه خيال (د پښتو رف ونحوه) کې د ترکيبونو په باب داسې څرګندونه کړې ده: مرکب د دوو يا ددوو څخه زياتو کلمو يو ځای کولو ته ترتيب وايي او په دې کې چې کومه خبره يا جمعه جوړه شي هغه ته مرکب کلام وايي مرکب يا کلام دوه قسمه دی.

1- ناقص يا نيمګړي مرکب کلام (2) تام مرکب يا کلام يا جمله.

په ناقص مرکب کې داسې وايي: هغه مرکب ته وايه شي چې څه پوره خيال يا مطلب ترې نه څرګنديږي يعنی داسې مرکب چې اوريدونکی ترې پوره فايده وانخستی شي او تسله يې پرې ونه شي او هغه د پوره مطلب د بيان منتظر وي لکه:

د انوراس، هغه دارو، ناقص مرکب تل د يوي جملې جزوی[3].

همدارنګه د ترکيبونو په باب د پوهاند رښتين علمي اثر[4] په لاس کې لرو چې د لغت پوهنې (لکسيکالوجی) په برخه کې ډېر ښه معتبر مواد لري. د ترکيبونو په برخه کې هم په زړه پورې مواد لري، چې پوره د استفادې وړ ګڼل کيږي. په دغه اثر کې د اسمي ترکيبونو ټول ډولونه. غبرګ ترکيبونه، بشپړ نابشپړ، عددي، ضميري، قيدي، صفتي او داسې نور... او هم دارنګه د فعلي ترکيبونو مثالونه هم راوړل شوي دي.

---

[2] **محمد اعظم ايازي، پ تو نحوه، کابل** 1327.

[3] **عظيم شاه خيال، صرف نحو پ تو، پ ور.** 283 **مخ.**

[4] **صديق الله ر تين، پ تو اشتقانونه او ترکيبونه، کابل** 1327**ه ش کال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه پوهاند رښتين د پښتو ګرامر دويم ټوک کې د نحوي واحدونو (ترکيبونو) په برخه کې پوره مفصل معلومات وړاندي کړي دي[1].

د ترکيب مشخصات:

اصل مطلب په دی کې دی چې دغه ډول ترکيبونه د مفهوم او معنا د افادې له مخې د الفاظو، کلمو سره يو شي ګڼل کيږي مګر فرق يې دادی چې دغه ډول ترکيبونه مرکب مفهومونه څرګندوي او د نومونو، فعلونو معنا ګانو ته زياته ټاکلې او مشخصه بڼه ورکوي.

د مثال په توګه: خواږه انار، لومړی لوست، د پښتو لوست، اته بجې. نو په دې اړه ويلې شو:

1. ترکيب د دوويا زياتو مستقلو يا نامستقلو کلمو څخه جوړيږي.
2. په ترکيب کې يوه کلمه د بلې تابع ګرځي.
3. په ترکيب کې د کلمو ترمنځ نحوي رابطه ټينګيږي.
4. ترکيب نسبت کلمې ته پراخه او مرکب مفهوم څرګندوي.
5. د جملې او ترکيب ترمنځ توپير او بېلوالی ضروري دی.

د پښتو ژبې په ترکيبونو کې د کلمو ترتيب:

د کلمو ترکيب د ګرامري قاعدې (دمطابقت) له لارې سرته رسيږي او په دې کې د کلمو ترتيب هم برخه لري.

په دې اساس که چيرته د کلمو په ترکيب کې د کلمو ترتيب او مطابقت (سمون) په پام کې ونه نيول شي نو پوره مطلب او معنا هم لاس ته نه راځي.

د بېلګې په توګه: په پښتو ژبه کې د توصيفي ترکيب (غونډ) ترتيب داسې دی چې لومړی صفت او بيا موصوف راځي. (صفت + نوم). په ګرامري لحاظ صفت د موصوف تابع وي لکه: ناولې ښځه، ښېرازه سيمه، ښکلې ودانۍ/ مګر که وواېو ښځه ناولې، سيمه ښيرازه نو بيا دا هغه ترکيب (Phrase) نه دی چې ټاکلې معنا څرګنده کړي په دغه صورت سره د کلمو او ويئونو بې اساسه ترکيب (يو ځای کيدنه) کومه ټاکلې معنا نه ورکوي.

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر 2 وك (1359كال)،** 1370 **لمريز كال كابل چاپ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- د پښتو ژبې په نحوي سیستم کې د کلمو د رابطې وسیله (سرینې، پسینې) دي چې د هغو په مرسته هم ترکیبونه جوړیږي لکه: د هېواد شاړې دښتې، د افغانستان غرونه.

3- څنګه چې د کلمو په ترکیب کې د کلمو (الفاظو) رابطه او ترتیب ارزښت لري نو همدارنګه په جملو کې هم ډېر ارزښت لري، ځکه د ټول ترکیب معنا او مطلب د کلمو په ترتیب پورې اړه لري.

4- په پښتو ژبه کې د ترکیبونو د څېړنې له مخې ویلی شو چې ترکیبونه د نورو اریایي ژبو په څېر په جلا او بېلو ډلو او ډولونو ویشل کیږي.

د معنا او جوړښت له مخې:

په پښتو ژبه کې خپلواك ترکیبونه: هغه دي چې د مستقلو مورفیمونو له ترکیب څخه جوړ شوي وي دغه ترکیبونه په ټاکلو او ناټاکلو باندې هم بیلیږي:

الف: ټاکلي ترکیبونه: هغه دي چې د ترکیب اجزا یې ټاکلي او ثابت وي[1] او د هغو اجزاو پر ځای نشو کولای بله کلمه راوړو ځکه دغه ترکیب په خپل ځای ټاکلی او پوره مطلب په مستقیمه توګه وړاندې کوي لکه:

د کابل پوهنتون، د ژبو او ادبیاتو پوهنځی، د قبایلو وزارت، د پښتنو مشر، د میوند ځلی، د ملالۍ مېرانه، د پښتنو مېړانه، نوی ښار، پښتني دودونه.

ټاکلي ترکیبونه معمولاً د یوې مرکبې کلمې په توګه پریوه معین او مشخص شي یاکس پورې اړیکه پیدا کوي.

ځیني دغه ډول (ترکیبونه) او عبارتونه هم خاص نومونه جوړ وي. ټاکلي ترکیبونه د اضافي او توصیفي له ډول څخه دي[2].

ب: نا ټاکلي ترکیبونه: هغه دي چې جوړوونکي یا ترتیبوونکي برخې یې ټاکلې او ثابتې نه وي په دې معنا چې د جوړ شوي ترکیب د اجزاو پر ځای په بېل بېلو مواردو (ځایونو) کې ځیني نورې کلمې راوړل کېدای شي لکه:

---

[1] **د. ك. ا سکالوف، 1،س، صدیتوف،** 101 **عبدالظهو روف.**

[2] **په پ   تو ژبه ک   کله هم (د (اضافت(د) حذفيإي او د توصیفی ترکیب په دودهم را ي لکه: کابل پوهنتون، میرویس میدان، انار ل.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملالۍ کمیس، د اجمل کوټه، زمونږ کتابونه، تورکمیس، لس تنه، څو تنه... او داسې نور. . . په پښتو ژبه کې د ځینو ټاکلو او مشخصو اضافي او توصیفي ترکیبونو څخه پرته نور ټول ترکیبونه د ناټاکلو (غیر ثابتو) ترکیبونو له جملې څخه دي.

ج: - په پښتو ژبه کې زیات شمیر ترکیبونه شته چې د یوې معنا د پوره او بشپړې افادې د پاره په مقیده توګه استعمالیږي چې دغه ترکیبونه په جوړه تکراري... توګه مروج دي. دغه ترکیبونه د جوړښت له مخې په بشپړ او نا بشپړ (مکمل- نا مکمل) باندې ویشل کیږي.

په بشپړو او نابشپړو ترکیبونو کې یوه کلمه د بلې کلمې سره نه تابع کیږي خو په تکراري او جوړه توګه سره راځي. لکه: پاك سپیځلی، مخامخ، غرونه غرونه، ډول ډول، رنګ رنګ، خواږه خواږه، جوړه جوړه، نیغ نیغ، ژر ژر، من من، خروار خروار، سور سور.

نیمګړي یا نابشپړ مثالونه لکه: چاي ماي، ډوډۍ موډۍ، کارمار، کور ور، کډوډ، البته د پورتنیو ترکیبونو په باب بشپړ معلومات د لوی استاد پوهاند رشتین اثر وګورئ[1]

څنګه چې دمخه مو اشاره کړې ده خپلواك (ازاد) ترکیبونه په اسمي او فعلي ډلو باندې ویشل کیږي نو دلته دا هم زیاتو چې داسمي اوفعلي ترکیبونو ترمنځ زیات توپیر هم لیدل کیږي، ځکه اسمي ترکیبو نه او فعلي ترکیبونه د معنا د بشپړ تابه یا نابشپړ تا به له مخې سره توپیر لري یو اسمي ترکیب د جملې د مبتدا په حیث او فعلي ترکیب د جملې د خبر په توګه راځي چې په دې برخه کې به په خپل ځای د اسمي او فعلي ترکیبونو (عبارت) مثالونه راوړل شي.

د جملې او ترکیب (غونډ) ترمنځ توپیر:

د جملې او ترکیب ترمنځ خاص توپیر شته ځکه هغه ځانګړتیا چې د جملې په جوړښت کې موجوده ده، په ترکیب کې نه لیدله کیږي. د یوې جملې مبتدا او یا خبر هر یو د ترکیبونو (غونډونو) (اسمي- فعلي) څخه جوړیږي. د مثال په توګه. په بشپړې او پوره جملې کې مبتداء او خبر او همدرانګه د هغوی متعلقات ځای لري مګر په ترکیب کې دغه برخې نیمګړې وي خو په پښتو ژبه کې هر ډول کلمې او داسمي یا اداتي ترکیب یو لنډ (Utterance) عبارت (جمله) تشکیلولای شي. د لنډ عبارت څخه د ږومبي یا وروستي عبارتونو له قریني څخه ددغه عبارت مستقلوالی د عبارت له سر او اهنګ څخه معلومیږي لکه:

سبا؟، زما په کورکې؟، ای سړیه!

---

[1] صدیق الله ر تین، پ تو اشتقاقونه او ترکیبونه، کابل 1327 لمریز کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هو صاحبه!، بلی هو!، نه نه، (وا وا وا! او داسې نور ترکيبونه[1] مګر که چېرې دغه لاندنيو ترکيبونو ته نظرواچو، نو بيا د عبارت (لنډ عبارت) يا جملې په بڼه نه شي راتلای، خو د يو بشپړ او مکمل ترکيب (Phrase) حيثيت به ولري.

لکه: سور قلم، ښکلې نندار‌ه، ګران هېواد

که چېرې وو‌ايو: (دا) سور قلم دی.

(دا) ښکلې نندار‌ه ده. نو دا به ساده جملې وي. په دغه ډول ترکيبونو کې معمولاً کلمې يو له بلې سره په جنس، عدد، حالت کې ګرامري مطابقت څرګندوي. په پښتو ژبه کې د کلمو او عبارتونو ترتيب او ګرامري مطابقت ضروري دی.

لکه : د سيند څپه، داسونو شنا، مست هاتيان، شنه زمريان، لوی غر

په پښتو ژبه کې د ترکيب (غونډ) ډولونه:

په پښتو ژبه کې ترکيبونه په دوو ډلو سره (اسمي اوفعلي) بېلېږي چې بيا هره ډله يې په خپل وار سره په جلا ډلګيو وېشل کيږي.

لومړی: اسمي ترکيبونه (Phrases) او ډولونه يې:

اسمي ترکيبونه هغه دي چې د ترکيب اصلي او اساسي برخه (اجزا) يې نوم (اسم). وي او دغه اسمي ترکيبونه په جمله کې د مبتدا (مسنداليه) او په اسمي جمله کې د خبر (مسند) په برخه کې راځي.

اسمي ترکيبونه په لاندې ډلګيو وېشل کيږي:

اضافي ترکيب:

دا هغه ډول ترکيبونه دي چې د يو اسم نسبت يو بل اسم يا ضمير ته شوی وي يا په بله وينا سره که چېرې دوه نومونه د (اضافت (د) د مالکيت مقيد مورفيم په واسطه له يو بل سره ارتباط پيدا کړي نو يو اضافي ترکيب لاس ته راځي[2].

د پښتو ژبې په اضافي ترکيبونو کې معمولاً يونوم مضاف اليه او بل نوم د مضاف په توګه وي چې مضاف د مضاف اليه څخه وروسته راځي.

---

[1] **هر برت پنزل، دپ تو رامر، کابل** 1340 **(194) مخ.**

[2] **محمد رحيم الهام، روش جديد در تحقيق د ستور زبان دري، کابل** 1349**، (150) مخ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو ژبه کې اضافي ترکيبونه په لاندې توګه جوړېږي:

(د) د اضافت توری + نوم + نوم
د + مضاف اليه + مضاف
بېلګه: د ننګرهار ولايت، د پښتو نخوا غرونه، د پوهنتون کتابتون، د خوشحال خان د ستار نامه، د کابل ښار.
الف: اضافي ترکيب (عبارت) د معنا له مخې د لاندينيو مقصدونو لپاره راځي.
1- د ملکيت يا نسبت او قرابت معنا څرګندوي لکه:
د پوهنځي محصلين،د افغانستان خلك، د زمرك کتاب، د ملالۍ کڅوړه، د ځلمي ورور.
2- د اختصاص په مفهوم سره:
د بڼ ګلونه، د کابل ښار، د کابل منې، د ښار و ځاله، د جرګو وطن، د زمريو کور، د قبايلو جرګه، د مشرانو جرګه.
3- د بيان او وضاحت په معنا :
د زرو ګوته، د خاورو کنډولی، د اخترو ورځ، د سپوږمۍ شپه.
4- د تشبيه په مقصد:
د سترګو تور، دېلتون اور، د ښو غشی، د مينې اور، د لستوني مار، د انځرګل، د فکر ټال، د عقل لاس.
5- د ظرفيت په معنا : داوبو جام، د غوړو ټيم، د چايو ډبلی، د اوبو ګيلاس، دوينو جام، د ميو جام.
6- د وړتوب په مفهوم:
د ليدنې وړ، د مرکې وړ، د دوستۍ وړ، د خوړ لومنه، د وژلو سړی، د دوستۍ خلك، د اشنايۍ وړ، دويلو خبره.
ب: د جوړښت له مخې اسمي ترکيبونه:
نوميز (اسمي) ترکيبونه په ساده او مرکب ډول دي:
الف: هغه ترکيبونه چې د دووساده و (مفرد) نومونو څخه جوړ شوي وي. لکه :
د+ نوم+ نوم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیند غاړه، د پسرلي موسم، د علم رڼا ، د انصاف تله، د نارنج مېله، د پسرلي وږمه، د انارګل.

ب: هغه ترکیبونه چي لومړی اسم (مضاف الیه) یې یو مفرد اسم او دویم اسم (مضاف) یې دجمع عدد نوم وي:

د + اسم (مفرد) + اسم (جمع)

د ننګرهار باغونه، د نارنج ګلونه، د باغ ګلونه، د بڼ چوني، د هوا مرغان د داور توري د اور لمبې.

ج: هغه ترکیبونه چي لومړی اسم (مضاف الیه) د جمع عدد او دویم نوم (مضاف) یې مفرد نوم وي:

د + (جمع عدد) نوم + مفرد (اسم).

د غرونو هوسۍ، د ستورو رڼا ، د ګلانو ښکلا، د تورو بریښنا ، د اسونو شڼا .

د: اوس به دلته مضاف الیه او مضاف دواړه د جمع عدد نو مونه وي:

د+ جمع عدد نوم + جمع عدد نوم.

د خلکو ارزګاني، د بورګانو اوازونه، د خاټولو جنډې. یا مضاف الیه مرکب نوم او مضاف ساده (مفرد) نوم وي.

د قصه خانۍ بازار، د کابل پوهنتون محصل، د پښتو ټولني ودانۍ.

هـ: مضاف الیه (مفرد نوم) او مضاف صفت وي.

د + (مفرد) نوم + صفت: دروغتون ناروغ، د لیونتون لیونی، د زماني پوه. د کور مشر، د زماني هوښیار.

و: هغه ترکیبونه چي مضاف الیه د جمع عدد نوم او مضاف یې اسم معنا وي لکه:

د زړ ورو خپلوي، دنا اهلو دوستي، د خلکو اشنايي.

ز- مضاف الیه (اسم) (مفرد ، جمع) او مضاف فعلي صفت وي:

د + نوم (مفرد – جمع) + فاعلی صفت:

د پسرلي ښکلوونکي، د مجلي چلوونکی، د مجلې چلوونکي، د مجلو چلوونکي، د جریدو خپرونکي.

د + نوم (مفرد) + مفعولي صفت:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زماني رټلی، د خلکو ځپلی.

ح: مضاف اليه د توصيفی ترکيب مفرد په توګه او مضاف د مفرد نوم په توګه راغلی وي.

د + توصيفی ترکيب (مفرد) + (مفرد) نوم.

د نوي ښار جمات، دسره قلم قيمت، د نوي کال ورځ، د لوی خدای کلام.

ط: مضاف اليه د توصيفی ترکيب (جمع(او مضاف د مفرد نوم وي.

د توصيفی ترکيب (جمع) + (مفرد) نوم

د لويو ښارونو اوسيدونکی، د رڼا ورځو غل.

د ژيړو ګلو باغ، د تورو سترګو رنګ.

ك: مضاف اليه توصيفی ترکيب (جمع) او مضاف هم دجمع عدد نوم وي.

د تور و غرونو ليوان، د سرو انارو باغونه (ونې). د لويو غرونو زمريان، د شنوونو توتيان.

ل: هغه ترکيبونه چې مضاف اليه مفرد اسم او مضاف يې توصيفی ترکيب وي.

د + اسم + توصيفی ترکيب (مفرد).

مفرد : د زماني هوښيار سړی، د قوم سپين ږيری، د پسرلي خوږه وږمه.

د + اسم (مفرد) + توصيفی ترکيب (جمع عدد).

دغم درانه خوبونه، د خوشحالی لنډ وختونه، د ملګرتوب ښې ورځې، د ژمي اوږدې شپې، د ژمي لنډې ورځې.

م: مضاف اليه د جمع عدد نوم او مضاف توصيفی ترکيب (مفرد) (جمع)

د + جمع عدد د نوم + توصيفی ترکيب (مفرد)،

د + جمع عدد نوم + توصيفی ترکيب (جمع).

د اوبو ډك جام يا د اوبو ډك جامونه

د شودو غټ پيروی- د کوچيانو اوږده کتارونه

د مستو ډکه کټوه- د سيندونو مستې څپې، د بوراګانو سوې نغمې.

ن: پـه دې ډول ترکيـب کـې مـضاف اليـه فعلـي صـفت (فـاعلي، مفعـولي) او مـضاف توصـيفي ترکيب، عددي، اشاري... ترکيبونه وي.

الف: د + فعلي صفت (فاعلی مفرد) + توصيفي ترکيب.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمع	مفرد
د ليکونکو ښې مقالې	د ليکونکي ښه مقاله
دپوهاندانو پاخه فکرونه	د پوهاند پوخ نظر
د څېړاندانو درنې وظیفې	د څېړاند علمي څېړنه
د څارندويانو درنې وظيفې	د څارندوی درنه وظيفه
د تللو هېريادونه	د تللي هېرياد

2- د + فعلي صفت (مفعولي) + توصیفی ترکیب.

د ړبيدلي ژيړه څېره

دوهلي تيزه منډه.

درټل شوي ځوړند سر

ب: فعلی صفت + عددي صفت.

د + فعلی صفت + عددي صفت:

د ګنډونکي يو ماشين.	د ښوونکي يو کتاب
د ځورول شوي يوه خبره.	د پرزول شوي خړه څېره.

جمع :

د ګنډونکو درې ماشينونه

د ښوونکو لس کتابونه.

ج : د + نوم + اشاري ترکيب =

د ښوال دغه باغونه.

د وطن هغه دښتې.

د کلی وال هوغه ونې.

د + مضاف اليه (مفرد ، جمع) نوم او مضاف عددي ترکيب وي:

1- د + نوم (مفرد) + عددي ترکيب:

د ژوند يوه ښکلا، د سريو ويښته، دونې يوه لښته، د کوټې څلور ديوالونه.

2- د + نوم (جمع) + عددي ترکيب:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کورونو څلور ګوټونه، د لاسونو پنځه ګوتې، د ملګرو پنځه بکسونه.
3- بل داسې چې: د + عددي ترکیب + نوم (مفرد).
د یوې ونې مېوه، د څلورو تنو خیال، د لسو تنو زور.
4- د + عددي ترکیب + نوم (جمع)
د څلورو تنو نظریې، د سلو تنو جرګې.
5- د + عددي ترکیب + عددي ترکیب:
د پنځو تنو پنځه برخې، دیوه کلي یو مشر، د یوه کلي یو سپین ږیری.
ح: مضاف الیه عددي ترکیب او مضاف توصیفی ترکیب راغلی وي. د یوه مین درمند زړه د یوې ونې لویه څانګه، د یوه کتاب لویه برخه.
اوس په دې برخه کې ګورو چې مضاف الیه توصیفي ترکیب او مضاف هم د توصیفي ترکیب په توګه راغلي وي.
د + توصیفی ترکیب + توصیفی ترکیب.
الف: د لوی خدای پاك کلام، د لوړ انسان لوړ فکر
ب: د لوړو انسانانو لوړ شخصیتونه
د غمجنوزړونو سوي اهونه.
د درندو خلکو درانه خو یونه.
بیا هغه ترکیبونه ګورو چې په پښتو ژبه کې هم زښت زیات مروج دي لکه:
مضاف الیه د عطف په صورت کې (عطفی ترکیب) او مضاف یې ساده نوم وي یا جمع وي.
د + مضاف الیه + مضاف:
د + عطفي ترکیب + (نوم):
د موسی خان او ګلمکۍ فلم، د دوست او دښمن مقابله.
دادم خان او درخانۍ داستان، دغم اوښادۍ وختونه (ورځې)
د نن او سبا فکر، د سبا او بېګا خواږه.
ددې نه پرته مضاف الیه کیدای شي چې ددوونه زیات نومونه، صفتونه، ضمیرونه... د عطف په توګه راشي لکه: د کابل، کندهار، ننګرهار، ښارونه، دا څك، بریالي، زمرك او ځلمي دوستي.
بله دا چې مضاف الیه نوم (مفرد، جمع) وي او مضاف د عطف په صورت سره راغلی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د + مضاف الیه + مضاف:

د + نوم (مفرد ، جمع) + عطفی ترکیب:

د کندهار مڼې انګور او انار، دا څك بوتلونه کتابونه او قلم، د خلکو ارزوګانې او هیلې

د + مضاف الیه + مضاف په دې ترتیب سره چې:

(د + عطفي ترکیب + توصیفي ترکیب) وي.

د کابل او ننګرهار لویه لار، د سوز او ساز ډکې نغمې

د بلبلو او بورګانو سوې نغمې (لوړ اوازونه).

د شتمنو او دولتمنو بدنیتونه.

پاتې دې نه وي چې په اضافي ترکیب کې برسېره پـه نومونو و ترکیبونو د پښتـو ژبې تکراري جوړه، مترادف- مشابه او متضاد ترکیبونه هم د مضاف الیه او یا د مـضاف پـه توګـه راځـي، چې د ټولو راوړنه دلته ډېر وخت غواړي، یوازې دغه څو مثالونه یې د بېلګې په توګه راوړو:

1- د دوستانو غرونه غرونه سلامونه، د دوستانو څولۍ څولۍ سلامونه.

2- د لویې ونې خواره واره ښاخونه، دغتې ونې خورې ورې څانګې.

3- د زرګو سترګو تیز تیز کاته، د هو سیو سترګو ترنده ترنده کاته.

4- د پېغلو لنډ لنډ قدمونه.

5- د لسو لسو تنو ډلې.

6- د تك راتګ لار، د خوا په خوا مرکه، د شورماشور خبرې.

یا د ملګرې تګ راتګ، د خلکو شورماشور.

یادونه:

په اضافي ترکیبونو کې که چېرې د یوه نوم (مضاف الیه) پر ځاي ضـمیر راشـي نـو پـه دغـه ډول ترکیب کې هم د اضافت (د): مضاف الیه + مضاف خپل دریځ ثابت ساتي لکه:

(د) زمـا کتـاب، زمونـږ هیـواد ، سـتا خوښـه، ستاسـي هیلـه، دده ورور، ددې کتابچـه، ددوی خبره، دهغه (هغې) ملګرې، د هغـوی.. چې پـه دغـو ترکیبونـو کې هم د مفرد او جمع صورتونه را تلای شي. په دغه ډول ترکیب کې هم مضاف الیه تر مضاف د مخه راځي.

په پښتو ژبه کې یوازې په هغه صورت کې مضاف تر مضاف الیه د مخه راتلای شي چې،

1- مضاف الیه ناخپلواك (اداتي) ضمیرونه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- کله نا کله د بدل په توګه هم مضاف د مخه راځي البته په شعر او ځينو ادبي هنري ليکنو کې دغه طريقه دود لري.

لکه: ونه د چنار، پاڼه دګور ګورې، لښته دونې، سر د زړه.

توصيفي ترکيب:

داړ له ترکيبونه هم داسمي (نوميز) ترکيبونو (عبارت، غونډ) په ډله کې راغلي دي، چې دغه ترکيبونو ته په عامه توګه مرکب صفتونه[1] وايي البته په هغه صورت کې چې مرکب مفهوم ورسوي دغه ډول ترکيبونه (Phrases) د يو اسمي مرکز (زړي) سره د صفتي ډلې (کلمو) له ترکيب څخه لاس ته راځي.

توصيفي ترکيبونه (غونډونه) هغه دي چې ديوه اسم (نوم) يا ضمير حالت څرګوالی د صفت په واسطه بيان او څرګند شي.

په پښتو ژبه کې توصيفي ترکيبونه د جوړښت له مخې په لاندې توګه جوړيږي.

د مثال په توګه:

(صفت + اسم)، (نوم + نوم)، (نوم + صفت)، (نوم + قيد)، (نوم + فعلی صفت)، (صفت + صفت).

ددغه ډول ترکيبونو بشپړ فهرست په لاندنيو ماخذونو کې ليدلی شو[2][3][4][5].

په پښتو ژبه کې صفت د نوم (مرکز، زړي) موصوف څخه دمخه راځي او د ګرامري قاعدې له مخې صفت د نوم موصوف تابع دی.

که چېرې (موصوف) د نارينه يا ښځينه مفرد يا جمع وي نو صفت ورسره هم په هماغه ډول د عدد، جنس، حالت له مخې سمون کوي[1].

---

[1] صديق الله ر تين، د پ تو اشتقاقونه او ترکيبونه، کابل، 1327، (77) مخ.

[2] صديق الله ر تين، د پ تو اشتقاقونه او ترکيبونه، کابل، 1327، (77-79) مخونه

[3] داکتر زرغونه، د پ تو اشتقاقونه او ترکيبونه، کابل پوهنتون، 1357 کال د پوهن ي درسي نوټ (52-54) مخونه.

[4] عظيم شاه خيال، پ تو صرف ونحو، پيـ ور 1942 ع کال.

[5] د ارمستر، ايـ ر، مور نسترن، تاريخ تلفظ و صرف پ تو لومړۍ وك، کابل. 1356 ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه: نارينه (مفرد) ستړی هلك، سبزنی کال، لنډ فکر
نارينه جمع، ستړي هلکان، خواږه نثرونه.
ښځينه (مفرد): خوږه ورېمه، تازه هوا.
ښځينه (جمع) خوږې نغمې، ترخې ورځې.
په پښتو ژبه کې توصيفي ترکيبونه په لاندې توګه ښودلی شو:
الف: صفت (مفرد) + نوم (مفرد)! لنډ فکر، اوږد تار، رڼا ورځ، لنډه ورځ، نوې مفکوره
ب: صفت (جمع) + نوم (جمع) لکه: زاړه خيالونه، تاوده سلامونه، کاږه ورمېږونه، لنډې ورځې، اوږدې شپې.
ج: ضمير + صفت: هغه خوار، دغه بې وزلی، ته خوار، ته خواره، ځوليوني، ځومره ډېر، ځومره لوړ، څه ښکلی.
د: نسبتي صفت + نوم = توصيفي ترکيب.
کابلی سړی، ننګرهاري خلك، افغاني کلتور، ادبي جرګه، ملي پانګه، لاندينی پوړ، ننۍ ورځ، دولتي موسسه، خاورين کنډولی، وريښمين کالی، او بلن ماسته، خيرن کالي، زړ ور خلك، ګټه ورکار، شته من سړي، غيرتمن پښتون، کرکجن سړي، کبرجن سړي، تورځن سړي.
هـ: نسبتي عددي صفت + اسم.
شليز نوټ، سلګون نوټ، لسيز نوټ، پنځوس ګون نوټ.
و: مجرد (معنا) نوم + نوم = ستوصيفی ترکيب:
توريالی سړی، توريالي جنګيالي خلك، فرهنګيالی خوشحال.
ز: فعلي صفت (فاعلی) + نوم = توصيفي ترکيب:
راغلی سړی، تللي وختونه، سوځونکی بم، تلونکې دوره، تلونی هلك، وتښتدوی هلك، ګرځندوی موټر، خوځندوی (ځوځند) ماشوم.
ح: فعلي صفت (مفعولی) + نوم.
رټلی هلك، وهلی هلك، ځپلی هلك، رټل شوی هلك، وهل شوی ماشوم، ځورول شوي خلك.

---

[1] يادونه: په ينو شريکو صفتونو ک ددغه قانون خه مستثني دي لکه : هو سا، ساده، قوي، أاأه، خپه (سؤي، ه).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ط: اشاري ضمير + اسم[1]:

1- دا	دغه	هغه	ښار.
دا	دغه	هغه	جونکړه.
دا	دغه	هغه	وګړي
دا	دغه	هغه	ورځ

2- استفهامي ضمير + نوم: کوم خلك، څه شيان، څو سړي، څومره کسان، څو تنه، څووم سړی.

په پورته مثالونو کې موولیدل چې صفت او موصوف د بسيطې او ساده کلمې څخه دي ولې پرته له دې څخه په پښتو ژبه کې ډېر داسې مثالونه وينو چې د ترکيب يوه برخه يې مرکب او بله يې ساده او يا برعکس وي او يا دواړه برخې يې مرکبې وي.

لکه: ډيرې خوږې منې، خورا ډېرې لنډې ورځې.

1- ډېر درانه او سپيڅلي خويونه.

مړ ژواندی سړی، روغ جوړ خلك، وچ کلك لرګی، سره سپينه څېره، خواره واره کالي، وړی تړی مسافر.

لنډ لنډ کميسونه، اوږده اوږده کالي، اته اته برخې.

2- شنه باغونه او چمنونه، شنې ونې او ځانګې.

3- هغه يوه ښکلې نجلۍ، دغه يوښه پوخ مضمون.

علمي خپره شوې مقاله، دغه يوه خپره شوې علمي مقاله.

روښانه ليدله شوې مياشت، رټل شوي مظلوم خلك.

يو ډېر ښه اسان کار، دغه راغلې پښتنه مېلمنه پېغله.

په پ و ژبه ک د صفتونو د ينو ألو او د ينو ضميري صورتونو أولونه په کاره تو ه ر ند نه وي نو داسمي مرکز او د هغوي د متعلقو صفتونو په من ک کله دغه د اسم او صفت مطابقت کاره نه ر نديإي لکه: ته خوار يا ته خواره، ته ساده، هغه ار، هغه جو ؤه! دغه کار، دغه پوهه . . .

(1) که د اشاري ضمير ونو سره د مرجع (نوم) يادونه شوي وي اشاري صفت بيا توصيفي ترکيب دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عـددي ترکيبونـه: چې د عـدد (شـمېر) او نـوم (معـدود) څخـه رغيـدلي وي. پـه دې ترکيبونو کې بيا هم نوم د ترکيب مرکزي (زړی) وي. په پښتـو ژبـه کې عـدد هم تر خپـل معدود د مخه راځي او د عدد، جنس په لحاظ د معدود تابع وي[1].

په لاندې توګه عددي ترکيبونه دي:

1- عدد + نوم : دوه کتابونه، دوې ښاڅکې، يو خبر، يوه مانۍ، درې کتابونه، درې کتابچې.

2- عدد + ضمير : يو هغه، يوزه، دوه دوي، دوه مونږ، دوه تاسې، دوه هغوي، يوته، يوزه، يـو څوك، يو چا.

3- ضمير + عدد: هغه دوه، دغه يو، دغه لس. کوم يو، کومه يوه هريو، هره ګړۍ، هر ساعت.

4- ترتيبي عدد + اسم: پنځم سړی، لسم ټولګی، شلمه پېړۍ، پنځمه برخه.

5- داسمونو او عددونو ترمنځ کله کله قيـدي (تميزي) کلمې هم راوړل کيږي: دوه تنه سړي، ديرش کسه ميلمانه، څلور سره غويان، دوه دانې قلمونه، څلور ټوکه کتابونه، يو تختـه کاغذ، دوه تانه رخت، يوه ټوټه څمکه، يوه پايه الماری، څلور جوړې بوټان.

6- د مطلقو عددونو ترکيب د (پر) پريدلوك (سرينه) سره:

دوه پرپنځه، درې پرلس، يوه پر څلور، يو پر څلور.

7- مطلق عدد + رتبي عدد + نوم : دوه پنځمه برخه (5/2) دوه شلمه برخه (20/2)[2].

8- په مرکبه توګه: عدد + توصيفي ترکيب (غونډ):

يوه ښکلې مرغۍ دوې هوښيارې نجونې، درې غټې چرګې، لـس تنه پاخه مـشران، يوه ډېره لويه درنه جرګه.

قيدي ترکيبونه:

د نوميزو ترکيبونو په ډله کې قيدونه هم ستره برخه لري، چې ددغـو ترکيبونـو اصـلي او اساسـي توکي قيدونه دي او د جلا او بېلا بېلو معناګانو په غرض څيني نور مورفيمونه (تاکيد، عدد، نوم،

---

[1] په پ تو ژبه ک عدد د يو خه وروسته د جمع په تو ه راوؤل کيإي او دجنس په لحاظ (يـو او دوه) تـصريفياإي م ـر ددرې شمير خه وروسته د ولو جنسونو له پاره يو أول را ي.

[2] د زياتو معلوماتو د پاره و وري:

د پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر. لومؤی وك. کابل. 1327 لمريز کال (121) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرينه او پسينه) ورسره يو ځاى کيږي او ټول ترکيب د قيد په توګه په جمله کې استعماليږي. د پښتو ژبې قيدي ترکيبونه (Adverbial) په لاندې توګه لنډ لنډ راوړل کيږي.

الف: قيد + قيد = قيدي غونډ (ترکيب)

لره بره، وړاندې وروسته، هلته دلته، اخوا ديخوا. کښته پورته، لاندې باندې، اپلو دې پلو په تکراري توګه: اوس اوس، کله کله، ژر ژر. ورو ورو، چابك چابك، ګړندى ګړندى.

ب: نوم + نوم = قيدي غونډ.

اغزي اغزي، غرونه غرونه، کلي کلي، سيندونه سيندونه، پنډ پنډ، ځولۍ ځولۍ، ډلې ډلې.

ج: صفت + صفت = قيدي غونډ:

پټ پټ، پوست پوست، لوى لوى، تود تود، خوار خوار، شور شور، غټ غټ، غلى غلى، ګڼ ګڼ، وران وران، مات مات، ټوك ټوك.

د: عدد + عدد = قيدي غونډ.

پنځه پنځه، شل شل، لس لس،

هـ: عدد + عدد + نوم = قيدي ترکيب (غونډ).

يو دوه ورځې، دوه درې ساعته، درې څلور کتابه، پنځه شپږ کاله.

عدد + اسم = قيدي ترکيب (غونډ).

دوه ورځې، درې مياشتې، يوه ورځ، يو ځلي.

و: صفت + قيد = ترکيب (غونډ).

ډېر نژدې، ډېر لرې = ښه کښته، ډېر ژر. ډېر لږ، لږ ورو، سپين سبا، توره شپه

ز: ضمير + ضمير = قيدى ترکيب.

څوك څوك، چا چا، څه څه، کوم کوم.

ح: صفت + صفت:

ډير هوښيار، ښه غښتلى، توره خړه.

ط: ټاکلى ضمير + نوم:

هر ځاى، هر چېرته (مکاني قيد)

هر وخت، هر کله (دزماني قيد)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ي: سرينه + نوم = مكاني قيدي ترکيب.

هم هلته، هم دلته.

ك: نوم + په + نوم = مكاني، زماني

ځای په ځای، کور په کور، کوڅه په کوڅه، کلي په کلي، وخت په وخت، کال په کال، میاشت په میاشت، ټك په ټك، ګړۍ په ګړۍ.

ل: صفت + په + صفت = حالتي قيدي ترکيب: پټ په پټه

(عدد + په + عدد): یو په یو. دوه په دوه.

م: نوم + تر + نوم = زماني قيدي ترکيب:

کال تر کاله، ساعت تر ساعته، ورځ تر ورځې

ن: قيد + تر + قيد :

ژر تر ژره، تل ترتله.

ق: صفت + تر + صفت : لرې تر لرې، ډېر تر ډېره.

ر: قيد + تر + نا خپلواك ضمير.

وروسته تردې یا تردې وروسته، پخوا تر دې، مخکې تردې.

ش: (سرينه) سر بل په + صفت + نوم (قيد):

په بنه توګه، په ډېره بيړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ت: (سرينه) سر بل په + نوم: په خندا، په ژړا، په مړانه، په تلوار، په منډه

ض: سربل په + نوم + نوم = قيدي ترکيب: په منډه منډه، په د انګو دانګو، په خندا خندا، په ژړا ژړا، په نارو نارو، په چيغو چيغو، په کړيکو کړيکو.

تاکيدي ترکيبونه:

په پښتو ژبه کې تاکيدي ترکيبونه له دووهم اهنګه او هم معنا کلمو څخه جوړ شوي وي.

تاکيدي ترکيبونه په دوه ډوله دي:

الف: چې يو لفظ (کلمه) په ترکيب کې کټ مټ تکرار شوي وي. لکه پورتني ځيني مثالونه:

ب: چې يو لفظ په کې په لږ تغير سره تکرار شوي وي لکه: ټك ټوك، ډزډوز، ټيل ټال.

ج: چې په دوهمې کلمې کې داول توري په ځاي (م) يا (پ) يا (ب) يا (و) راوړل شوي وي لکه:

لرګي مرګي، ډوډوی موډی، اوبه موبه، غنم منم، زوړ پوړ، خړپړ، ژېړپيړ، کلك پلك، هك پك، سوړ پوړ، خيرې ويرې، کوږ وږ، خورور، ګډوډ، تور بور. د زياتو معلوماتو د پاره وګورئ[1][2][3].

اداتي (ارتباطي) ترکيبونه (غونډونه)

اداتي ترکيبونه ځکه ورته وايو چې له ادواتو او اسمي مرکز څخه جوړ شوي وي. ددې ترکيبونو اسمي مرکز ضمير يا اسم، صفت او يا کوم بل هر ډول اسمي ترکيب وي. په دې ترکيبونو کې ادات هم له اسم[4] څخه وروسته او هم د مخه او هم داسمي مرکز په دواړو خواو وکې استعماليداى شي.

هغه ادات يا توري چې په يوې جملې يا يو ترکيب کې د کلمې يا له يوه نوم څخه د مخه يا وروسته راغلى وي د هغه ټاکلى حالت او دريځ څرګندوي.

دغه ادات چې د کلمو (نومونو) نه د مخه راشي سرينه او هغه چې وروسته راغلى وي پسينه ورته ويل کيږي.

---

[1] ر تين پوهاند صديق الله. د پ تو اشتقاقونو او ترکيبونه. کابل، 1327. لمريز کال

[2] ز. م. کالينينا، د پ تو ژب لغت پوهنه، مسکو، 1970. ع

[3] أاکتر زرغونه، د پ تو اشتقاقونه او ترکيبونه، کابل، 1357، درسي لکچر نوټ.

[4] اسمى مرکز.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ژبې په زياتو ګرامرونو کې دغه ادات د جاره، جري توري[5][6] کلمات غير متغير[7] (د مفعول توري)[8] ادات يا توري[9][10][11] مغيره تورو په نامه راغلي دي.

په هر صورت څرګنده ده، چې دغه ادات (پيشينې، پسينې) په ځانګړې توګه کومه خاصه لغوي معنا نه لري ولې چې په جمله يا ترکيب کې د ناخپلواکو يا مرستيالو توکونو په توګه راځي چې معنايې د هماغو نومونو، فعلونو، قيدونو سره په استعمال کې څرګنديداې شي.

په اداتي ترکيبونو کې هره سرينه د خاص او ټاکلي معنا د څرګندولو له کبله خاصه او ځانګړې پسينه قبلوي ليکن په پښتو ژبه کې که سرينه له پسينو سره جوړه په ترکيبونو کې برخه اخلي نوپه زياتو مواردو کې يوازې سرينه او يا يوازې پسينه هم د مطلب ټکی بيانولی شي.

لکه: د (پرميز باندې پرځاي که وواېو ميز باندې

1- د (ترکوره پورې پر ځاي که وواېو (کوره پورې)

2- د (پر کتاب باندې پر ځاي که وواېو، پر کتاب.

3- مګر په دې لاندې مثالو کې ګورو چې يوازې سرينه راوړل کيږي، خو پسينه يې عامه نه بريښي لکه: په پښو لاړم.

په توره يې وواهه، په چاړه يې پرې کړ، په دعا ښه شو، په ژړاله کوره ووت.

4- مګر که ځينو مثالونو ته ځير شو نو بيا ګورو چې هلته دواړه توکونه (سرينه، پسينه) لاژمي دي.

لکه: په کورکې، په منګې کې، په پوهه کې[1].

5- په ارتباطي حالت کې داسې هم ليدل کيږي، چې پسينه پرته له سرينې په ځانګړې توګه راځي.

کورته، هغه ته، غرمې ته، سباته، خواته، زړه ته...

---

[5] عظيم شاه (خيال) صرف و نحو پ تو، پيـ ور (238) مخ.

[6] محمد اعظم ايازي، قواعد پ تو، کابل 1318.

[7] جميزه د ارمستتر، تاريخ تلفظ و صرف پ تو، ترجمه 1356. ل

[8] محمد ل مومند، د پ تو ژبـ ليارە، بلخ 1317 (309) مخ.

[9] پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر (1- وك) کابل، 1327 (30) مخ.

[10] پوهاند صديق الله ر تين ژبـ و دنه، کابل 1343 (6) مخ.

[11] هر برت پنزل، پ تو رامر، کابل، 1340 (18) مخ.

[1] دلته کله کيداي شي، چ سرينه حذف شي م ر پسينه به خامخا را ي لکه: کورک ، من ي ک ، پوهه ک .

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس غواړو د پښتو ژبې د بېلا بېلو سرينو او پسينو مثالونه د ترکيبونو په توګه راوړو:
سرينه يې او پسينه يې ترکيبونه (غونډونه، عبارتونه):

لومړي: د (په) سره دغه لاندې پسينې راځي:

الف: د (په) سرينه او (کې) پسينه.

سرينه + اسميه + پسينه.

1- په کورکې، په الماری کې، په افغانستان کې، په هيواد کې.
2- په مياشت کې، په دوبي کې، په شپه کې، په کال کې، په ورځ کې.

دلته ګورو چې (په، کې) د مربوطه نوم ظرفي حالت ښيي (مکاني، زماني) حالت څرګندوي.
سربېره په ظرفيت د شموليت معنا هم لري لکه:
زه په کې نه يم: يازه په دې خبره کې نه يم. په دې برخه کې پوهاند رښتين داسې نظر څرګند کړی دی.
د ظرفيت ادات (په،کې) که د ظرف مکان او ظرف زمان سره استعمال شي حقيقي ظرفيت افاده کوي او که د نورو اسمونو سره راوړل شي غير حقيقي ظرفيت ښکاره کوي لکه:

1- سليم په کوټې کې دی.
2- په اوړي کې ګرمي ده.
3- په سليم کې دروغ نشته.
4- حميد په کارکی مړنی دی.
5- په منډه کې تېزدی.
6- په پوهه کې زيات دی.
7- په لوستلو کې مړنی دی[1].

ب: د (په) سرينه او (پورې) پسينه ورپورې پيوستون ښيي.

سرينه + اسميه + پسينه: په ځان پورې، په زړه پورې، په خوا پورې

سرينه + ضمير + پسينه:

په تاپورې، په چاپورې، په هغه پورې، په مونږ پورې.
دلته ګورو چې الحاقيه (پيوستون) حالت څرګندوي.

ج: د (په) سرينه او (سره) پسينه.

(1) دغه ترکيب داله توب يادالې حالت ښيي.

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين. پ تو رامر** 2 **وك، كابل،** 1359 **نا چاپ.** 1370 **لم**

(c) ketabton.com: The Digital Library

په + اسميه + سره

په زور سره، په خوښۍ سره، په چړې سره

(2) (په) سرينه او باندې پسينه.

دغه هم دالې حالت څرګندوي. لکه: په چاړه باندې، په تبر باندې او د (باندې) پسينه د (په) سرينې سره د پښتو ژبې په شرقي لهجو کې راځي ولې که عامې او اصلي محاورې ته ځير شو دلته د ډېرو مثالونو څخه جوتيږي چې د (په) سرينه غبرلـه پسينو (سره، باندې) څخه دالې حالت څرګندوي لکه:

په خوښه، په (په بياتي) په توري، په قلم، په پښو، په دستمال، په چاکو، په ټوپك، په لرګي.

اوس به دغه مثالونه په جملو کې وګورو:

په خوښه لاړشه. په بياتي يې پرې کړه. په توره يې وواهه،

په پښو ولاړم، په قلم يې وليکه، په دستمال يې وچ کړه.

په چاکويې پرې کړه، په تور ټوپك ويشتلی راشې، په لرګي يې سرمات کړ.

(3) د (په) سرينه د نوم سره د قيد معنا ورکوي:

په منډه، په ژړا، په نڅا، په بيړه، په تلوار، په زوره.

د (په) او (پسې):

نومورې (سرينه او پسينه) د پرله پسې والي معنا څرګندوي:

(په) + اسيمه (ضمير) + پسې:

په ملالۍ پسې، په او بوپسې، په دوبي پسې، په ګرمۍ پسې، په غم پسې، په شوي کارپسې. په ما پسې، په هغه پسې، په ده پسې، په تاپسي[1].

دويم: د (پر= په) پيشنه او (باندې) پسينه، استعلايي ادات دي چې معمولاً د پورته معنا لري.

د (پر = په) سرينې په ډېرو ځايونو کې د يوه مفهوم دپاره راځي، که څه هم په ځينو لهجو (غربی) کې د (پر اوپه) د استعمال موارد بيل دي، ولې د پښتو ژبې په نورو اکثرو لهجو کې (پر=په) د استعلايي اداتو په توګه استعماليږي البته د قرينې او د جملې د محتوا څخه معنا لاس ته راتلای شي.

د (پر، په) سرينه د باندې پسينې سره په لاندې توګه ترکيب جوړ وي.

---

[1] په دغو مثالونو ک   د (په) سرينه حذفيداى شي ول   د (پس) پسينه به خامخا وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه پر دښمن باندي، پر سرحد باندي، پر لاړي باندي تك راتګ، پر کتاب باندي، پر ځمکه باندي، پر زړه باندي.

ولی په دغو مثالونو کې ګورو چې د (باندي) پسینه زیاتره غورځیږي او د (پر=په)سرینه پرته له پسینې (باندي) څخه هم په دغه مفهوم سره راوړل کیږي. لکه: (سرینه + اسمیه) پر دښمن یې یرغل وکړ. پر اوړو باردی، پر کتاب پروت دی، په پرمیز پروت دی، اپردیوال ځوړند دی، پر زړه یې تیاره ده، په زړه یو څه پر خوله بله.

کله داسې هم وي چې اسمیه + پسینه راځي په دې معنا چې د (پر) سرینه حذفیږي (غورځي) یوازې (باندي) پسینه ورسره راځي لکه: میز باندي، بام باندي، کوټې باندي، الماری بآندي، زړه باندي، سرباندي، ده بآندي.

دریم: د (تر) سرینه او (لاندي) پسینه:

(تر- لاندي) استیلایي حالت ښیي یعنی د لاندې معنا ورکوي چې دغه حالت کې د لاندي پسینه هیڅکله نه غورځیږي مګر د (تر) سرینه که رانه وړ له شي خو خپله معنا له لاسه نه ورکوي. اصلی صورت یې داسې دی:

الف: پېشینه + اسمیه + پسینه.

ترکوټې لاندي، ترمیز لاندي، تر اوبو لاندي، چې لاس لاندي، کوټې لاندي، میز لاندي، اوبو لاندي هم راځي.

ب: (تر، پوري، ان) چې دغه ادات اتصالي حالت ښیي.

همدارنګه نوموړي سرینې او پسینې ته د انتها یا (تم ځاي) ادات هم وایي چې د یو فعل د اظهار ختم انتها او انجام ښیي.

ترکیب یې داسې دی: تر + اسیمه + پوري:

ترکابله پوري، تر کوره پوري، تر مازیګره پوري، تر غرمې پوري، تر اوسه پوري، ترماپوري.

په دغو مثالونو کې مکاني او زماني څرګندونه کیږي.

کله هم (تر) او (پوري) په جلا توګه هم راوړل کیږي خو په معنا کې کومه نیمګړتیا نه راځي. کوره پوري، کابله پوري، غرمې پوري، ماښامه پوري، یا تر بازاره، تر کوره، تر کابله، تر غرمې، ترماښامه او داسې نور...

ج: (تر) د وروسته یا راوروسته (د مخه) قید سره:

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر + اسميه + وروسته

تر غرمې وروسته، تردې وروسته، ترما وروسته، تر مارا وروسته،

د : (تر) د (ځينې، نه) سره:

دغه ادات د مقايسې مطلب څرګندوي: ترتاځينې، ترتانه، او يا خوپرته له پسينې راځي لکه:

ترتا، داکور تر هغه ښه دی، دی تر هغه مشر دی.

دلته (تر) د (له) معنی هم ورکوي[1] [2].

هـ: تر يوازې د سرينې په توګه هم راځي: تر ټولو مشر، ترما ښامه، ترګريوانه، ترستونې.

څلورم: د (له) سرينه (پېشينه) د لاندنيو پسينو سره راتلای شي:

الف: (له) د (څخه، نه، ځنې) سره ادات ابتدادې چې پيل ځای يامنشايي حالت څرګندوي يعنی

د يوه کار پيل او ابتداښيي.

1- له + اسميه + څخه 2- له + اسميه + نه 3- له + اسميه + ځينې.

1- له کور څخه، 2- له کورنه، 3- له کورځنې.

له بآزار څخه، له افغانستان نه، له بازار ځنې

له افغانستان څخه له، ننګرهارنه.

د (له) سرينه کله هم يوازې پرته له،(څخه، نه) پسينو څخه استعمالېږي.

لکه: له کوره، له ښاره ووځه له نرخه مه وځه.

او يا بازار څخه، کور څخه، ميلې نه، لوبغالي نه. دلته بايد ووايو چې (نه، څخه) پسينو سره د

(را- در، ور) ضميرونه راځي. لکه سليم رانه. خپه ولاړ. ټولې پيسې ورنه بې ځايه ولاړې[1].

الف: (له، څخه، نه) نسبي يا مقايسي (پرتليز) مطلب هم ورکوي.

له تا څخه، له تانه مشريم، له تا ځنې وړاندې يم.

ب: (له) او (څخه، نه) سببي علتي حالت ښيي.

له ګرځيدو څخه ستړی شوم، له ګرځيدو نه ستړی شوم.

1	2	3	4	
له اوريدو څخه	له اوريدونه	له اوريدو	اوريدونه	(څخه)

---

[1] (تر) په   اي (د) هم را ي او همدغه معنا ر ندوي لکه د کو   لاندې د ميز لاندې، د اوبو لاندې.

[2] د تر په   ای د (له) سرينه هم را ي لکه: تر تازه   ه يم = له تازه   ه يم.

[1] پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر 2 ټوك اوس چاپ كابل د پوهن   وزارت، 1370 لمريز كال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له نول ثخه	له نول نه	له نوله	نول نه	(ثخه)
له غم ثخه	له غم نه	له غمه	غم نه	(ثخه)
1	2	3	4	
له ويرې ثخه	له ويرې نه	له ويرې	ويرې نه	(ثخه)
له لوږې ثخه	له لوږې نه	له لوږې	لوږې نه	(ثخه)
له ستړ يا ثخه	له ستړيانه	له ستړيا	ستړيانه	(ثخه)

يادونه: پورتني مثالونه (1-2) د پيشينو او پسينو په مرسته بشپړ تركيبونه دي. خو (3) پرته له پسينو ثخه او (4) بې له پيشينو ذكر شوي دي.

ج: (له) د (سره) قيد سره راځي:

(سره) د معيت او ملګرتيا ادات ګڼل كيږي، چې د (له) او (د) سره يو ځاي استعماليږي.

پيشينه + اسميه + پسينه:

له ځلمي سره　　له خلكو سره　　له دوي سره　　له هغوی سره

له هر چا سره　　له ټولو سره　　له هيواد والو سره.

په دغه تركيب كې پيشينه حذفيداى شي لكه: خلكو سره ملګرتيا كوي. ملالۍ دوي سره روانه ده. ولې (سره) پسينه معمولا راوړل كيږي. كه رانه وړل شي نو بيا دغه مطلب ورځني په لاس نه راځي. د (سره) توری كه لازم الاضافه وي د ضميرونو او اسمونو سره اضافي حالت لري لكه دده قلم زما سره دی[1].

د: د (راهيسې، راسې) ادات دي چې اصلا د (له) سره يو ځاى استعماليږي چې زماني (مهالي) قيد جوړوي. دغه ادات د وخت پيل او د يو فعل شروع ځرګندوي لكه:

له پروسږكال راهيسې په تمه يم،　　له ډيرو كالورا هيسې نه دي راغلي.

له پرونه راهيسې مانه دی ليدلي،　　دی له بيګا راسې وږی دی.

او كله (راهيسې) يوازې هم راځي لكه: دی مې بيګا راسې (راهيسې) نه دی ليدلی.

هـ: د پرته پسينه ده چې د (له) سره راځي. د بېلوالي او استثنا معنا وركوي.

لكه: له مباحثو پرته، له كوربنو پرته، له تاپرته.

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين، پشتو رامر** 2 **وك، كابل** 1370 **لمريز كال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه ترکيب کله په مقلوب شکل هم راتلای شي: پرته له کور بنو، پرته لـه تـا د (لـه تـاغير او غيـر له تا) هم دغه مطلب لري.

پنځم: د (ته) پسينه ده، چې معمولاً پيشنه نه غواړي، که څه هم د پښتو ژبې په غربی (کندهاری) لهجه کې د (و) پيشينه استعماليږي مګر د پښتـو ژبې پـه نـورو ټولـو لهجـو کـې يـوازې (تـه) کـارول کيږي. په ځينو لهجو کې، د (ته) په ځاي (له) يا (لره) هم راځي لکه:

هغه ته کتاب ورکړه. هغه له کتاب ورکړه.

خوازك (ته) مې کتاب ورکړ. کورته ځم. څه ته راغلی).

همدارنګه پوهاند رښتين په خپل اثر[2] کې د (تـه، لـه، لـره) ادات د مفعوليـت ادات پـه نامـه يـاد کړي دي.

لکه: سليم ته مې خپل قلم وبانبه، ماته وګوره، دا قلم واخله او هغه له ورکړه. يا دا قلم واخله او هغه لره يې يو سه (لره) په اشعار وکې زيات استعماليږي.

د (ته) ادات که د مکاني او زماني نومونو په اخر کې راوړل شي د فعل انتها (پاي) ښيي.

لکه: زه غواړم چې نن جلال اباد ته ولاړ شم. دی ښوونځي ته تللی دی. پسرلي ته به راشي.

مني ته به يې بوځم. او کله (ته) د ظرفيت معنا ورکوي لکه:

سليم د کټ سرته ناست دی او حميد يې پښوته[1].

دا هلك ډوډۍ ته ناست دی. غوږونه اوريدوله (ته) پيدا دي.

هر سړي پيدا دی خپل خپـل کـارلره کنـه
سترګې چې پيدا دي خو ديـدار لـره کنـه
زلفې چې ولول شي خو خپل يار لره کنـه

همدارنګه (ته، له) توري د (دپاره، له پاره) په ځاي هم راځي لکه:

زه دا ټولې خوارۍ تاله کوم = (تاله پاره کوم).

زه دا ټولې خوارۍ تاته کوم = (تا لپاره کوم). (تا دپاره کرم)

---

[2] پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر 2 وك، کابل چاپ 1370ل.

[1] پوهاند صديق الله ر تين پ تو رامر 2 وك، کابل 1359 قلمي، 1370 لمريز کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یادونه: کومه پیشینه چې د (ته) سره راځي هغه د (واو) وصلیه په نامه یادیږي او د غیر مستقیم مفعول څخه د مخه راځي او د مفعولیت معنا افاده کوي. خو زیاتره د (ته) پسینې سره استعمالیږي. لکه و ده ته وواېه چې راشي. وماته څه وایې.
مګر د پښتو ژبې په اشعارو کې د نومورې مفهوم د پاره یوازې (و) پرته له پسینې هم استعمالیږي.

هرګوره چې ګورم و عالم وته حیران یم
پسینه خوله یې وما راکړ وی مې موږ شوم

شپږم: (د) د اضافت توری دی چې د نومونو، خپلواکو ضمیرونو څخه وړاندې راځي لکه: دوړمې قلم، د زرګې سترګې، د ما نظر، د تافکر، چې (زما) او (ستا) په دود زیات استعمالیږي.

(د) پیشینه پربدلوک دغو وروستیو معناګانو د پاره په کاریږي[2].
الف: د څیزیا یوشي تعلق او ملکیت دپاره: د کابل پوهنتون، د کابل ښار، د کبر جام.
ب: د تشبهه او مکاني اداتو سره د پیشینې په توګه:
1- د مارغوندې، د ګلانو په رنګك، د ملالۍ په څېر، د مثال په ډول.
2- د کور دننه، د کور د باندې.
اوم: همدرانګه (د) (له پاره) په ترکیب کې د مقصد او کړنې د ټاکلو له پاره راځي: د پلار د پاره – د هغه له پاره. یا ستا لپاره.

دوهم: فعلی غونډونه (ترکیبونه) :

د نومیزو ترکیبونو په باب مو څه ناڅه یادونه وکړه اوس به د پښتو ژبې د فعلي ترکیبونو په باب یو څه رڼاواچو.
څنګه چې د پښتو ژبې د فعلونو برخه ډېره پېچلې ده نوځکه پراخه څېړنه هم غواړي. دلته مونږ نه غواړو یوازې په دې هکله ژوره او هر اړخیزه څېړنه وکړو ځکه یوازې د پښتو ژبې د فعلونو په برخه کې پوره یو بشپړ علمي اثر لیکل کیدای شي.
د څېړنې له مخې داسې ښکاره شوې، چې داسمي نحوي ترکیبونو او ډولونو په برخه کې ځینې لیکنې شته خو د فعلي ترکیبونو په هلکه کوم جلا اثر نه وینو. البته فعلی ترکیبونه د جملو د خبر

---

[2] **داکتر زرغونه. زیور، د پ تو رامر لومړی برخه، کابل پوهنتون** 1360 **ل کال، (**144-145**) مخونه درسي لکچر نوټ ستتنر.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

په برخه کې ښودل شوي او اشاره ورته شوې ده. ولې په ژبښودنو (ګرامرونو) کې د صرف په باب کې د **فعل** صرفي قاعدې د ټولو زمانو له مخې په ساده او مرکبډول راغلې دي. پـه بېلـو بېلـو ماخذونو کې دغه موضوع ليدلی شو.

او په همدې ترتيب د پوهاند رشتين د پښتو اشتقاقونه او ترکيبونه چې دپښتو ژبې د **لغت** پوهنې مشهور او علمي اثر دی. په دې اثر کې يوه برخه يې د مرکبو فعلونو تر عنوان لاندې راغلی او هم دارنګه د حاليه او ماضيه فعلونو د جوړولو د ترکيب صورتونه په پوره توګه څېړل شوي دي. وروسته تردې په کال 1340 د پنزل پښتوګرامر کې د فعلي ترکيبونو په باب نومورې داسې ليکلي دي:

د پښتو **فعل** له ادواتو سره ترکيبېږي او هغه ادوات دادي:

د **فعل** د ډول څرګندونکي ادات: ضميري ادوات لکه: (مې، دې، يې، مو) او د نفی (نه) لـه دغـه راز ترکيبونو څخه دي.

الف: داسم + **فعل** څخه ترکيبونه چې په عين حال کې پوره جملې دي، تشکيلېږي دا ډول ادات+ **فعل**، ترکيبونه هغه وخت زيات استعمالېږي چې 1نور اسمي صورتونه په عبارت کې موجود نه وي په دې راز مواردو کې ادات په يوه ټاکلې ترتيب سره استعمالېږي. څرګندوونکي ادات يا د نورو هر ډول پسينو څخه او د مطلق **فعل** د تجزيه کيدونکو برخو څخه وروسته استعمالېږي لکه:

وبه ګوري. را به ورم. ولاړ به شم. يو به سم.

ب: ضميري ادوات: په مرکبو ترکيبونو کې لـه (بـه) څخـه سمدسـتي وروسـته اسـتعمالېږي لکـه: بوبه مې ځي، تاسې به مو امتحان ته پرېږدئ؟ هوپرې به مورږ دو، ومې ويل.

ج: منفی کوونکی (نه) ادات په ترکيبونو کې تر ټولو ادواتـو وروسـته راځـي او د منصرف **فعـل** د مادې په سرکې نښلي لکه: ونه رسيدم، بونه تی (بونه ته) رابه نه ورې. رابه نه شي. و می نکړ.
وادې نه وريد ، وبه يې نه ترم، پرې به مونه ږدې- د زياتو **معلوماتو** د پاره وګوري[1].

د: همدارنګه د اسم **فعل** د ترکيبونو ډولونه هم په ګوتـه کـوي او مثالونـه يـې راوړي چـې دلتـه د کول او کيدل د فعلونو ترکيب د (نوميزو) اسمی نومونو سره ښودلي او هم يـې د (يـم) (وم) کـومکی

---

[1] **هرپرت پنزل، پ تو رامر، کابل** 1340 **(**202**) مخ،.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعلونـو ترکيـب د اقتـداري او تمنـايي فعلونـو صـورتونه د متعـدي مجهولـو فعلونـو ترکيبونـه د مثالونو سره راوړل شوي دي د زياتو معلوماتو دپاره وګوري[2].

په فعلی ترکيبونو کې اصلي او اساسي توکی فعل وی چې دغه ډول ترکيب معمولاً په جملې کې د مسند (خبر) برخه جوړوي، دغه ترکيبونه په ځانګړي توګه د ګرامري مانا لـه مخې مانا هم ځرګندوي او په ځانګړي توګه يوه جمله هم ګڼله کيدای شي. پښتو ژبه کې فعلی ترکيبونه پـه لاندې صورتونو سره جوړيږي:

1- اسم + د فعل نوم (مصدر)

الف: بی واسطې: کتاب لوستل، ارام لتهول، ليك ليکل.

ب: ارتباطي صورت کې: (په لاره کې دريدل)، (کورته تلل)، (پرميز بانـدې ايښـودل)، (د ملګرو سره ليدنه کول)، (د هنر په باب خبرې کول).

2- مصدر + فعل = ترکيب: غوښتل کوم، ليدل کوي، کتـل کـوو، رتـل کـوي، جـوړول يـا سـازول کوم.

3- د قيد + فعلي ترکيب: عادلانه چلند کول[1].

فعلي ترکيبونه تل د جملې د خبر (مسند) په برخې کې راځي يعنی د جملې خبر وي نو ځکه ورته فعلي ترکيب (غونډ) هم ويل کيږي. که چېرې دغه فعلي ترکيبونه په جمله کې د مسند اليه (مبتـدا) سره رانه شي او په جلا توګه راوړل شي نو بيا هم يـوه پـوره او بـشپړه معنا ترېنـه ترلاسه کيـږي او پـه ځانګړي توګه جمله هم ده[2].

ځکـه پـه ځينـو ترکيبونـو کـې د فعـل د ګرامـري مشخـصاتو لـه مخـې د مبتـداء يـا فاعـل دريـځ ځرګنديـداي شـي. د پښتـو ژبـې پـه جملـو کـې فعلـي ترکيبونـه (غونډونـه Phrases) پـه لانـدينيو شکلونو سره راځي.

1- نوم (اسمی ډله) + فعل = فعلی غونډ (ترکيب)

2- (فعلی نوم) + فعل = فعلی غونډ (ترکيب).

3- قيد + فعل = فعلی غونډ (ترکيب).

---

[2] **همدا اثر** (204-203) **مخونه.**

[1] **معاصره روسي ژبه مسکو، د لوؤ و تحصيلاتو مطبعه.** 1966 **(288-287) مخونه**

[2] **په پ تو ژبه ک يوازي ساده او يوستوي فعلونو ته هم جمله ويلي شو.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- الف: د نوم + فعل په ترکيبونو کې بشپړ فعلونه (لازمي- متعدي) فعلي ترکيبونه جوړوي لکه: نوم + بشپړ فعل: کتاب لولم. کور اخلم. ناري وهي. قيد + بشپړ فعل: پاس خيژوم. لاندې کښېنته کوم. وړاندې بوځم.

1- ب: د نومونو، صفتونو، قيدونو، اعدادو فعلي صفاتو سره د (يم)،(وم)[3] کومکی فعلونو ترکيب:

1- نوم + کومکی فعل:

انسان يم، انسان يې، انسان ياست، سړي دي.

ښځه ده. خلك يو. خبر ياست. هلك دی. خلك وو.

2- صفت + کومکی فعل: جوړيم (وم)، ناروغه دی (و). ووړ دی (و) وړه ده (وه)، سپين دی (و)، سپينه ده (وه)، سپيني دي (وې).

3- قيد + کومکی فعل: لرې يم (وم)، نژدې يم (وم)، پورته دی (و) جګه ده (وه).

4- عدد + کومکی فعل: يو دی (و)، يوه ده (وه)، دوه دي (وو)، دوې دي (وې)، څلور دي (وو)، څلور دي (وې).

لومړي دی (و)، شلم دی (و)، لومړۍ ده، شلمه (وه).

5- ديم، وم کومکی فعلونه د فعلي صفتونو سره په دغه لاندې توګه فعلي غونډ ونه (ترکيبونه جوړ وي:

الف: راغلی، تللی، ګرځيدلی، پاځيدلی، جوړ شوی، جوړ کړی (يم) (وم).

د مونث په صورت کې: راغلې، تللې، ګرځيدلې، پاځيدلې، جوړه شوې، جوړه کړې (يم، يمه (وم، ومه) راځې.

او د جمع په صورت کې: راغلي، تللي، ګرځيدلي، پاځيدلي (يو) (وو).

ب: مفرد، راغلی، تللی، ګرځيدلي، پاځيدلي (يې، وې).

جمع، راغلی، تللی، ګرځيدلي، پاځيدلي (ياست، يئ، وئ)

ج: مفرد مذکر، تللی، راغلي، ګرځيدلی، پاځيدلي (دی- و).

مفرد مونث- تللې، راغلې، راګرځيدلې، پاځيدلې (ده) (وه).

---

[3] د (يم) او (وم) کومکي فعلونه د غايب له پاره ب قاعدې صورتونه لري او په دريم شخص ک د جنس له مخ هم تغير مومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د: د دریم شخص د جمع صورتونه:
مذکر: راغلي ګرځیدلي، پاڅیدلي (دي) (وو).
مونث: راغلي. ګرځیدلي، پاڅیدلي (دي) (وې).
د متعدي فعلونو سره د کومکي فعلونو ترکیب: (وهلی دی (و) (رټلی شوی دی (و).
په مجهول صورت کې: فعلي مجهول صفت + (یم) (وم) :
وهل شوی یم (وم)، وهلې شوې یم (وم).
د کول- کیدل فعلونو سره:
الف – اسم (نوم) + کول
متعدی فعل اوسنی زمانه: (پخلا کوم). (اشنا کوم)، (او به کوم)، (رڼا کوي)، (تیاره کوي)، کارکوي).
ب: مصدر (فعلی نوم) + کول: لیدل کوي، خوړل کوي، سازول کوي.
ج: فعلی نوم (حاصل مصدر) + فعل: لیدنه، کتنه کوي، (روزنه کوي)، (ښوونه کوم)، (څورونه کوي).
د: قید + کول: (نژدې کوم)، (وړاندې کوم)، (لرې کوم)، (پورته کوم)، (نژدې کاوه) (وړاندې کاوه)، (پورته کاوه).
2- قید + فعلی نوم + کول (فعل): (له ورایه لیدل کوي)، (په سترګو خوړل کوي).
هـ: عدد + کول: (یو کول)، (دوه کول)، (یو کوي)، (دوه کوي).
ترتیبي اعداد هم راځي: (لومړی کوي)، دریم کوو).
د کیدل کومکي فعل سره ترکیب:
لازمي فعل:
نوم + کیدل: (اشنا کیږي)، (رڼا کیږي)، (اشنا کیدم)، (رڼا کیدله).
صفت + کیدل: (لیونی کیږي)، (زړ ورکیږي)، (جوړ کیږي = جوړیږي).
قید + کیدل: (نژدې کیږي = کیده)، (تر شاکیږم = (کیدم).
عدد + کیدل: (یو کیږم)، یو کیږو)، (یو کیدو)، (دوه کیږي).
مصدر + کیدل: (کیندل کیږي)، ساتل کیږي)، (کیندل کیده)، ساتل کیده).

(c) ketabton.com: The Digital Library

(فعلي نوم) حاصل مصدر + کېدل: (ښوونه کېږي)، (روزنه کېږي)، (پالنه کېږي)،(تولید نه کېږي).

دکړل او شول کومکي فعلونه: چې معمولاً د کېدل او کول استمراري (نابشپړ صورت) فعلونو پر ځای راځي او د (کړل او شول) صورتونه د فعل بشپړ (مطلق) صورتونه جوړ وي[1].

نوم + کړل: (رڼا کړم)، (اوبه کړم)، (وینې کړم).

صفت + کړل: جوړ کړم، (جوړ کړو)، (سپین کړه)، (پاك کړم)،(وران کړه)، (ویجاړ کړه)، (ودان کړه)، پخه کړه، لوند کړه.

قید + کړل: نژدې کړه، لرې کړه، پاتې کړه، پورته کړه، کښته کړ.

عدد + کړل: یوکړه، دوه کړه، یو کړم، دوه کړم.

مصدر + کړل: لیدل وکړه، پاڅول وکړه، جوړول وکړه.

حاصل مصدر + کړل: لیدنه وکړه، پاکونه وکړه، ساتنه وکړه.

د شول کومکي فعل سره ترکیب:

نوم + شول: اشنا شوم، جلا شوو، شاګرد شو، عسکر شو.

صفت + شول: جوړ شو، وران شو، روغ شو، زیات شو.

قید + شول: پورته شو، کښته شو، وړاندې شو، نژدې شو.

عدد+ شول: یو شو، سره یو شول، سره یوشئ، دویم شو، دریم شو.

مصدر + شول: په دغه صورت کې د (و) مختاړی هم ورزیاتیږي.

لیدل وشول، لیدل کتل وشو. او یا په دې توګه وپالل شو، وروزل شو[1].

حاصل مصدر (فعلی نوم) + شول: لیدنه وشوه، پاکونه وشوه، لوبونه وشوه.

په عمومي توګه د پښتو ژبې زیات شمیر فعلونه د یو (اسمي، نومیز) او کومکي فعل څخه مرکب وي، په دې توګه د تېرې زماني او اوسنۍ زماني د فعلونو بېلا بېلو صورتونو (استمراري، مطلق، امکاني، توانایي، تمنایي، ګوماني، احتمالي، ټینګاري) او نور د فعلي ترکیبونو (غونډونو) پوره بشپړ مثالونه دي چې د تېرې زماني او اوسنۍ زماني د ریښو څخه د کومکي

---

[1] داکتر زرغونه زیور پ تو رامر (لومړي برخه)، کابل 1360، (87-88) مخونه ستتنر.

[1] په هغو غونأونو ک چ د مصدر + (شول - کؤل) راغلی وي نو د کومکي فعل د جمع صورت خه (ل) حذفيإي يوازې د مصدر (ل) راوؤل کافی ل کيإي که که چ رې د کومکي فعل سره (ل) راوؤل شي نو بيا دوه (ل) ـنـ په ـنـ ه نه ل يإي، يعنی دغه مصلحتا غورزولی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعلونو، ضميري ورو ستاړو (فعلي خاتمو) او فعلونو په مرسته جوړيږي چې دغه بيا په جملو کې د فعلي غونډ يا ترکيب په نوم يادېږي.

څنګه چې په دې برخه کې د پښتو ژبې ټول فعلي جوړښتونه (ساده، مرکب)، (فعلي، اسمي) شاملېږي او د پښتو ژبې د فعلونو مارفولوژيکي (صرفي) برخې په باب پوره ډېرې ليکنې شوي دي په دې برخه کې د پښتو ژبې ګرامرونه او په خاصه توګه د لوي استاد پوهاند رشتين پښتو ګرامر لومړي او دويم ټوک کې پوره څېړنه او کافي معلومات شته.

اصطلاحات (فرازيالوژيکي واحدونه)

اصطلاحي واحدونه هغه تعبيرونه دي چې هر ملت او اولس يې د خپل ژوندانه په چاپيريال کې د خپلو عنعنو، اخلاقو، روحياتو په چوکاټ او چاپيريال کې په خپله ژبه کې رامنځ ته کوي. دغه واحدونه نه يوازې په خبرواترو کې استعماليږي بلکې په ليکلي اثرونو کې هم ستره برخه لري اصطلاحات که له يوې خوانه د ژبې دلغوي پانګې بشپړونکې برخه ده نو له بله پلوه يو ادبي خونداو رنګ هم لري.

اصطلاحات (Idiom) کوم خاص سبك پورې تړلي نه وي، بلکې د ټو سبکونو ترمنځه شريك واحدونه ګڼل کيږي.

په ژبه کې دغه ډول ترکيبونه ځانته جلا او بېل بېل خصوصيات لري، په دې معنا چې نحوي ترکيبونه (Phrases) او ژبني اصطلاحات (فرازيالوجيکي واحدونه) يو تر بله ځه توپير لري. د نحوي ترکيبونو (غونډونو) په باب مو د مخه څه ناڅه اشاره کړې ده. اوس به وګورو چې دغه ژبنی اصطلاحات (Idiom) برسېره پردې چې په ژبه کې د معنوي (سيمانتيکي) موضوع له پلوه تربحث او غور لاندې نيول کيږي نو په نحوي لحاظ د جوړښت له مخه څه ډول ترکيبونه دي او په ژبه کې څه ارزښت لري؟ (اصطلاحات) دغه ډول ژبني ترکيبونه د ژبې خاص عنصر او ژبني خاص ډول څرګندونو ته ويل کيږي[1] چې د زماني په اوږدو کې د خلکو له خوامنځ ته راغلي او په ژبه کې ثابت لغوي ترکيبونه (غونډونه) دي، ددغو ترکيبونو اجزاوې دومره ثابتې اوټينګې اړيکې سره لري چې بېلول يې ګران کار دی.

---

[1] ژبني اصطلاحاتو په نامه يادېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصطلاحات سمدلاسه د خبرو کولو په وخت کې نوي نه جوړېږي چې د کوم ټاکلي مطلب د ښکاره کولو د پاره ورځني کاروا‌خيستل شي، بلکې په جوړ شوي ډول د ژبې د ويونکو په حافظه کې ساتل کيږي او هر کله د ضرورت په وخت کې د تيار جوړ شوي لغوي ترکيب (غونډ) په ډول د مطلب د روښانولو د پاره ورځني کار اخيستل کيږي[2].

دغه اصطلاحات ثابت او ټاکلي دي پرته له تصرف کولو څخه د ضرورت په وخت کې د جوړ (تيار) شوي غونډ (ترکيب) په توګه کارول کيږي)[3] چې مجازي او کنايي معنا څرګندوي. پخپله دغه ډول (غونډ) نيغه (مستقيمه) معنا نه ورکوي لکه: لور په لوټه تېره کول. ددغه ترکيب، معنا په مستقيمه توګه نه څرګنديږي مګر په دوهمه مجازي معنا سره د چل ول کولو يا فريب او غولولو او وخت تيرولو په معنا راځي.

بل مثال: اوښ په بده منډل، لوی لاس لرل. په همدې توګه ډېر مثالونه لرو، چې د پښتو ژبې لغوي پانګه زياته شتمنه او بدايه ده، چې راټول او راغونډول يې ډېر زياد او کار غواړي.

يادونه: ايډيوم د معنا او سيمانتيك له نظره د نحوي پوهې په چوکاټ کې نه څېړل کېږي، بلکې د ژبپوهنې يوه بېله څانګه ده چې دغه ډول اصطلاحات څېړي. (فرازيالوژی) (اصطلاح پوهنه) د ژبپوهنې د يوې څانګې په توګه او هم د ژبپوهنې د همدغې څانګې د څېړلو د موضوع په حيث پېژندل شوې. د څېړلو دغې موضوع ته فرازيالوګيزم هم ويل شوی دی چې په تېرو وختونو کې د ايډيوم په نامه ياده شوې ده [1]دغه څانګه د ژبې د لغتونو لغوي، معنوی ترکيبونه څېړي[2].

فرازيالوژی د يوناني ژبې د Phraes او Logos څخه منځته راغلي، نو (Phrasis) د څرګندونې معنا ورکوي او Logos د پوهنې په معنا[3] همدارنګه په دغه باب ډېرو ژبپوهانو څرګندونې کړې دي:

الف: فرازيالوژي په ژبه کې د ژبې ثابتو ترکيبونو مجموعې (غونډ) ته ويل کيږي[4].

---

[2] داکتر زرغونه زيوره د پ تو اشتقاقونه او ترکيبونه درسي نوټ، کابل پوهنتون، 1357.

[3] ايي يادونه وکؤو چ په ژبه ک عادي ترکيبونه او (اصطلاحات) سره أ نه شي.

- د متلونو په ير تاريخی قدامت او لرغونتوب لري.

- ايأ يوم هم ورته ويله کيإي.

[1] داکتر دولت محمد، فرازيالوژی، کابل مجله، 1355. ل 3 ه (72) مخ.

[2] او. س اخمانوه، د ژبپوهن د اصطلاحاتو قاموس، مسکو، 1969ع. (540) مخ

[3] 1.1. ريفرماتسکی " د ژبپوهنی مقدمه، مسکو، 1967 کال (70مخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: ثابت لغوي ترکیبونه فرازیا لوکیږم (فرازیالوجی) ګڼل کیږي[5].

ج: لغوي ثابت ترکیبونه چې په عنعنوي ډول تکرار شوي وي د فرازیالوګیزم په نوم یادیږي[6].

فرازیالوژیکي واحدونه چې د ایډیوم د اصطلاح په ځای راځي د معنا او جوړښت لـه مخه دغه لاندنۍ ننبې لري.

1- ثابت داخلي ترکیب چې په ګډه یوه عمومي معنا او مفهوم څرګنده وي. پـه اسمي او فعلي ترکیبونو کې یې اهمیت یو شان دی. فرازیالوژیکي فعلي ترکیبونـه کـه څه هم د مرکبو فعلونو په څېر ښکاري ولې د مرکبو فعلونو څخه توپیر لري ځکه په ثابتو فعلي ترکیبونو کې ټول ترکیـب یوه ګډه عمومي معنا ورکوي.

2- اصطلاحات د هغو توکونو څخه جوړیږي چې پـه دغـه ثابت ترکیب کې خپله لغوي معنـا لـه لاسه ورکـوي. کـه چیـرې ددغـه ثابت ترکیـب واحدونـه (تـوکي) بېـل بېـل معنـا شـي نـو خپلـه ټـاکلې فرازیالوژیکي (اصطلاحي) معنا له لاسه ورکوي.

د بېلګې په توګه: د (لاروهل)، (ژبه کول)، (ژبه نیول)، (پښه نیول)، (غم خوړل) (زړه خوړل).

که ددغو مثالونو هره برخه یعنی هر یو توکی یې په جلا جلا توګه معنا کړو نـو بیـا هغـه خاصـه ټـاکلې معنـا او مطلب نـه ورکـوي. ځکـه (لار وهل) کـې د تـګ معنـا پرتـه ده پـه لغـوی معنـا سـره لار اووهل کوم معنوي ارتباط سره نه لري. یا ژبه او کول سره جلا مفهومونه دي.

3- د ترکیبوونکو عناصرو څخه عمومي معنا لاس ته راځي یعنی ټول ترکیب د یوه واحد مفهوم په توګه معنا ورکوي.

4- پـه فرازیـالوژیکی واحـدونو کـې ځینـي محـاوري او متلونـه هـم راتـلای شـي او همدارنګـه د لیکوالو او پوهانو غوره ویناوې هم شاملې دي. لکه:

- پوره ورك دې کړه دوه کوره، د کبر کاسه نسکوره ده.

5- دغه ډول اصطلاحات (ترکیبونه) ټکي په ټکي نه ترجمه کیږي.

6- هره ژبه خاص او جلا اصطلاحات لري.

---

[4] ن. س. والا ینا، د. ز. روزنتینا، اوسنی روسی ژبه، مسکو، 1966.

[5] ا. ن. له وین د ژبپوهنی مقدمه (اساسات) مسکو، 1973. (69)مخ.

[6] یو، اس، ماسلوف، د ژبپوهنی مقدمه (اساسات) مسکو، 1975. (143) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

7- فرازيالوژيکي واحد ونه د خپل معنوي خصوصيتونو لـه مخې د نـورو ازادو ترکيبونو څخه توپير لري.

8- په ژبه کې دغه ترکيبونه ثابت وي. نوي نه جوړيږي خو داسې ځانګړتيا څرګندوي چې ټولنه يې په معنا باندې پوهيږي څکه چې د ژبې د ويونکو له خوا منځ ته راغلي دي.

9- فرازيالوژيکي واحدونه د نورو ازادو لغتونو (ترکيبونو) په څېر د ژبې په لغوي سيستم کې چې موجود دی لغوي معنا ئيزاو ګرامري خاصيت هم لري:

10- ثابت ترکيبونه د مکملو جملو په څېر هم راځي لکه:

1- سترګې نه دي تيرې دي 2- ابی مړه شوه تبه يې وشليده.

د جوړښت لـه مخې کيـدای شي دغـه ترکيبونـه ثابت نـه وي خـو د معنـا لـه مخې يونـه تجزيـه کيدونکی ترکيب (مجموعه) ګڼله کيږي. يا په بله وينا سره يوه اصطلاح د کلمو داسې يوه مجموعه (ترکيب) ده چې په نحوي چاپيريال کې بېلا بيل لفظي خپلواکي ساتلی شي. البتـه هر ډول ګرامري تغيير په کې راتلای شي خو مشترکه ګډه معنا چې ددغـه (غونډ) د اجزاو څخه لاس تـه راځی نـه تجزيه کيدونکي معنا به وي.

د مثال په توګه که مونږ د پښتو يو څو فرازيالوژيکي واحدونه په غور سره وڅېړونو دا بـه جوتـه شي چې ځيني دغه ډول ترکيبونه ثابت او مستقيمه معنا ورځني نـه راوځي بلکې پـه مجازي توګـه معنا ورکوي يعنی معنوي اړخ يې د ټول ترکيب نـه لاس تـه راغلی وي او دې سره ګرامري بڼې هم ثابتې وي لکه:

1- د خوشحالۍ نه په جامو کې نه ځايدل 2- د بوسولاندې اوبه تېرول 3- سپين سترګې کول، جګ لوکول. 5- په چپ اړخ پاځيدل 6- اور په اوبوکی بلېدل.

د نومونو مثالونه:

(د اسـمان کـټ)، (د اسـمان پـړك)، (نـوك او اوری)، (د لـستوني مـار). د پورتنيـو مثـالونو څخـه څرګنديږي چې پـه دغـو ترکيبونـو کې لغوي او ګرامري تغييرنـه پيښيـږي. پـه دې معنا چې د يـوې ټاکلي کلمې پرځای بله کلمه نه شي راتلای.

د مثال په توګه : لاس وينځل يوه اصطلاح ده، چې د انکار کولو او صرف نظر کولـو پـه معنـا ده او يـا لاس تـه راوستل هم بله اصطلاح ده کـه ددغـو پـر ځـاي داسې وويـل شـي (لاسونه مينځـل) يـا

(c) ketabton.com: The Digital Library

(لاسونوته راوستل) دلته ګورو چې فرازيالوژيکي معنا له لاسه ورکوي او بيا ازاد لغوي ترکيب جوړ وي. په پښتو ژبه کې داسې ترکيبونه چې د يو جز په ځاي بله مترادفه کلمه راتلای شي او ددغه اصطلاح په معنا کې تغييرنه پېښوي يعنی لومړی برخه ثابته او دوهمه برخه کې بدلون راځی لکه، زړه اچـول او زړه غورځـول، خواسـړيدل خوايخيـدل، زړه ښويـدل، زړه غورځيـدل. زړه لويـدل، خواسړول، خوايخول، زړه تشول، زړه سړول يخول، همدارنګه سور شين کېدل يا سورشين اوښتـل، تور سپين کيدل. تور سپين او ښتل او داسې نور.

همدارنګه داسې اصطلاحات هم په پښتو ژبه کې شته چې د ترکيب دوهمه برخه يې ټاکلې او ثابته وي مګر لومړی برخه کې جلا مترادف الفاظ راغلی وي.

1- تندر پريوتل او ټکه پريوتل (2) قول کول، لفظ کول، ژبه کول، وعده کول په دغو مثالونو کې ګورو چې دغه لفظي تغير د اصطلاح په معنا باندې کومه اغيزه نه کوي او معنا ورسره نه اوړي، که وايو ساړه اسويلي کول يا سوړ اسويلی کول. په نوموړي اصطلاح کې په ګرامري لحاظ د جمع پرځای مفرد راغلی دی مګر بيا هم په معنا کې کوم بدلون نه ليدل کيږي.

د پښتو ژبې په اصطلاح ګانو کې داسې ترکيبونه هم شته دی، که د ترکيب د يوې برخې پرځاي يوه بله کلمه راوړله شي د ثابت ترکيب په توګه به وي خو د معنا له مخې به توپيرو کړي لکه:

1- هغه ترکيبونه چې لومړی برخه يې بدلون او دوهمه يې په خپل ځای وي، د زړه توريدل، په اصطلاح کې د زړه په ځای سترګې (سترګې توريدل) همدارنګه مخ (مخ توريدل) راشي نو بيا د ترکيب په معنا کې بدلون راځي.

2- هغه ترکيبونه چې دوهمه برخه يې بدلون ومني خو لومړی برخه کې هماغه ټاکلې کلمه وي دلته په معنوي لحاظ ډير توپير په کې راځي.

زړه کول، زړه ساتل، زړه وهل، زړه وړل، زړه ايستل، زړه لويدل، زړه ماتيدل، زړه تشول، زړه خوريدل، زړه چاودل، يا سر (خوړل، خوړول، ګرځول، غړول، ماتول).

لاس (لګول، اخيستل، رسيدل، پورې کول، نيول000).

په پښتو ژبه کې داسې اصطلاحګاني هم وينو برسېره پردې چې د هغو څخه مجازي او کنايي معنا لاس ته راځي نو لغوي معنا يا مستقيمه معنا هم ورکوي. لکه: (تاراچول).

الف: په لومړي لغوي معنا کې ښکاري چې تار په ستن کې اچول دي.

ب: په دوهمه معنا کې د اشنايی، دوستی رابطې په معنا سره لکه د فلاني سره يې تاراچولی دی.

ټنی شلول 1- د کميس ټنی وشليده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- ټنې يې سره وشلولې
دلته مقصد او هدف په دوهمه معنا کې د شخړې او جګړې څخه دی.

د جوړښت له مخې اصطلاحات:

په پښتو ژبه کې اصطلاحګانې هم د نورو ازادو نحوي ترکیبونو په څېر دوه ډوله (اسمي، فعلي) بېلولی شو.

1- اسمي (نومیز): د نحوي له مخې دغه ترکیبونه اسمي دي. چې د جوړښت له مخې د (Phrase) (غونډ) ترکیب سره توپیرنه لري مګر په فرازیالوژیکي لحاظ بیا دغه اصطلاحي غونډونه بېله مجازي معنا څرګندوي د مثال په توګه:

د بوډۍ ټال، د ګیدړواده، د شړومبو مچ، د اسمان کټ، د غاړې غور، د لستوڼي مار، د عقله پلی، شین امی، نوك اووری، ټیټ وپاس، د سترګو تور، شین زمری.

2- **فعلي**: په پښتو ژبه کې فعلي فرازیالوکیزم په لاندې توګه پېژندل کیږي: د ټول ترکیب (فرازیا لوګیزم) نه د **فعل** مفهوم څرګندیږي او په جمله کې په عمومي ډول د **فعل** (مسند) وظیفه او دنده ترسره کوي. فعلي اصطلاحات یا فرازیالوژیکي واحدونه هم هغه ثابت لغوي ترکیبونه دي چې د دوو اساسي (اسمي (نومیز) او فعلي) برخو څخه جوړ شوي وي چې بشپړ ترکیب د (**فعل**- مسند، خبر) مفهوم څرګند کړي. په جمله کې د مسند (خبر) په دود راځی. د کړنې یا جریان معنا ورکوي او سربېره پردې د ګرامري قاعدو تابع وي.

په پښتو ژبه کې یوه اسمي اصطلاح هم د نورو ازادو ترکیبونو په څېر د یوه **فعل** په مرسته فعلي اصطلاح جوړ وي لکه: د شړومبو مچ سره داسې ترکیبونه جوړو:

1- د شړومبو مچ دی. 2- د شړ ومبو مچ کیدل.

د پښتو ژبې د فعلي فرازیالوژیکي واحدونو په جوړونه کې هغه عناصر چې فعلي فرازیالوکیزم جوړ وي او نومیز عناصر دي د لغوي کتارونو، لغوي ګرامري مختلف لغات او لغوي ترکیبونه دي چې فعلي اصطلاح ګانی یې جوړې کړې دي. په پښتو ژبه کې دغه ډول مثالونه زښت زیات دي چې پر لغوي (تحت الفظی) معنا فرازیالوژیکي معنا یې زیاته ده اوعمومیت لري. لکه:

اصطلاح	اصطلاحی فرازیالوژیکي معنا	لغوي معنا
1- اورته اچول	له منځه وړل، تباه کول	اورته غورځول، سوځول
2- سر له تنی بیلول	مړه کول	جلال کول، بېلول

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- په څمکه غورځول اهميت نه ورکول پر ځمکه باندې د يو شي
اچول يا ګذارول.

همدارنګه خبره اړول، خبره سپينول، بار درنيدل، پوره کول او داسې نور مثالونه هم شته، چې دلته (پوره کول) د فعل يو مرکب شکل دی، خو اصطلاح هم جوړ وي لکه، نيمګړتيا پوره کول.

د کول اوکېدل فعلونه د خپلې پراخې معنا له مخې ډير فعلي فرازيالوګيزمونه جوړ وي.

په پښتو ژبه کې داسمي ترکيب سره فعل د (فعلي اصطلاحګانو په جوړولو کې ستره برخه لري.

په دې توګه مونږ ويلی شو، چې فرازيالوژيکي واحدونه د هماغو لغتونو په اساس جوړيږي چې په ژبه کې موجود وي. دوه يا زيات لغتونه سره يو ځاي کيږي او ټول ترکيب په مجموعي ډول يوه خاصه او ټاکلې معنا لري او د نورو لغاتو په څېر د ژبې په لغوي سيستم کې شامل لغوي معنا معنايز ګرامري خاصيت هم لري.

په پاي کې ښايي يادونه وکړو وچې ټول فرازيالوژيکي واحدونه[1] برسېره د خپلو فرازيالوژيکي معناو په ساتلو د ژبې په نحوي ساختمانو (جملو، فقرو، کې نحوي وظيفه هم ترسره کوي.

په دې معنا چې (اسمي او فعلي) فرازيالوژيکي واحدونه په جملو کې د اجزاو په توګه د جملې ارکان مسند اليه او مسند (مبتداء او خبر) جوړوي. همدارنګه برسېره پردې چې په جملو کې د غونډونو وظيفه لري په خپله هر ترکيب په نحوي چاپيريال کې د بشپړې جملې په توګه هم راځي: اوبه په ډانګ بيلول، اوبه په ډانګ نه بليږي.

1- د لستوڼي مار، يو اسمي فرازيالوژيکي واحد دی. په جمله کې داسې راځي. (دښمن د لستوڼي مار دی).

2- په سترګو کې خاورې اچول، په سترګو کې يې خاورې واچولې. په سترګو کې خاورې اچولی.

3- سرتندې وهل (پښيماني کول) په معنا .

ځلمي سرتندی وهي. ځلمي له خپل ورور څخه سرتندی ټکوي. (سرټکول) د شکايت په معنا .

څنګه چې ليدل کيږي متلونه او (Phroverbial, Saying) مقولې غوره ويناوې هم ثابت او ټاکلي ترکيبونه دي خو معمولاً دغه ډول مفاهيم د پوره جملو په توګه راځي لکه: هم يې کري هم يې يبي. اوښان نه ژاړي بارونه ژاړي، ترخه خوره ترخه مه وايه.

☆ ☆ ☆ ☆

---

[1] له يوه خه زياتو مور فيمونو، کلمو خه ترکيب شوي وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

☆☆☆
☆☆

دریيم څپرکی

د پښتو ژبې د جملې جوړښت

د جملې جوړښت او رغنده توکونه (اجزا):

د جملې د پېژندنې په باب مود مخه ليکنو کې زياتې خبرې کړي دي دلته مونږ غواړو چې د جملې د جوړښت اوساختماني توکونو په باب څه ووايو.

زمونږ مطلب د جملې هغه ساختمان دی چې يوه بشپړه جمله د کومو برخو او توکونو څخه رغيدلې ده او ددغو برخو او اجزاو د څومره والي له مخې د جملې ترکيب، جوړښت، ډولونه څرګنديږي. په يوې جملې کې د کلمو، مورفيمونو اندازه او شمير سره توپير لري په دې معنا چې يوه جمله له دوويا زياتو کلمو څخه جوړه شوې ده.

د يوې جملې په جوړښت کې دغه لاندې توکونه برخه لري:

1- اصلی (خپلواک) توکونه: په دې برخه کې ټول ازاد او خپلواک مورفيمونه (نومونه دا شياو نومونه، صفتونه، ضميرونه، عددونه (شمير نومونه) فعلونه (بشپړ- مرستيال) يا ساده اشتقاقي، ترکيبي، قيدونه (اصلي، غير اصلي) راځي، دلته بنايي ووايو چې دغه توکونه مختلفو سوالونو ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ځانګړي توګه ځواب ورکوي يعنی د موضوع ځرنګوالی، څومره والی، فعاليت او داسې نور مفاهيم نوموي او ياورته اشاره کوي او يا خو هم ګرامري لغوي معنا ښندي.

2- مرستيال (کومکی) توکونه: په ځانګړي توګه د جملې خپلواک توکونه نه دي ځکه دغه ناخپلواک توکي په جلا توګه سوالونو ته ځواب نه ورکوي او د کوم شي نومونه نه ده يوازې په جمله کې ګرامري معنا رسوي. مرستيال- کومکي توکونه ورته ځکه ويلی شي چې د جملې د اصلي توکونو، ترکيبونو او جملو ترمنځ ارتباط او تړون ټينګوي، مرستيال (کومکی) (نه اوړيدونکي) (نه ګردانيدونکي) توکونه دي چې په دې کې ادات (ربط، عطف، پيشيني او پسيني) او داسې نور راځي. د ځرګندتيا له پاره دغه لاندې بېلګه ګورو:

د خلکو سره مرسته په کارده. دغه جمله په دې توګه تجزيه کوو: د، خلکو، سره، مرسته، په، کار، ده.

ګورو چې دغه جمله له اووتوکونو څخه جوړه ده مګر په دې کې څلور خپلواک (اصلي) او نور ناخپلواک (مرستيال) توکي دي چې په دې توګه دغه جمله په لاندنيو برخو سره بېلوو:

د خلکو سره/ مرسته په کار ده.

په دې جمله کې (د خلکو سره) د مسند اليه (مبتدا) بنه لري چې لومړۍ برخه ده او (مرسته په کار ده) خبر (مسند) او (ده) د (اسناد) برخه ګڼل کيږي.

چې په مجموع کې (مرسته په کار ده) د جملې دوهمه برخه (خبر- مسند) دی. يا دا بل مثال : هغوي د خلکو سره مرسته کوي.

په دې جملې کې هغوي (فاعل) (د خلکو سره) معيتي قيد) (مرسته د فعل متمم) (کوي) فعل او په مجموع کې (هغوي مبتداء او د خلکو سره مرسته کوي (خبر) دی.

په پښتو ژبه کې داسې مثالونه هم لرو، چې د کلمو اندازه او شمېر يې دجملې د اجزاو سره برابر وي لکه: ليونۍ راغله.

لومړۍ برخه ليونۍ (فاعل) دوهمه برخه راغله (فعل) دی.

په پښتو ژبه کې کلمې چې خپلواکې معناګانې ولري د خپل نحوي دريځ له مخې د جملې بيلا بېلې اجزاوې هم جوړ وي لکه:

1- کابل د افغانستان مرکز دی.

2- مونږ په کابل کې اوسيزو

4- دغه د کابل ښار دی.

5- دغه لوی ښار کابل دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- کابل په یوه ښکلي ښار بدلوو   6- مونږ کابل ته ځو.

دلته په دغو جملو کې د کابل کلمه په ترتیب سره ګورو چې، کابل 1- مسند الیه 2- ظرف مکان 3- مغفول 4- مصاف الیه 5- خبر 6- غیر مستقیم مفعول یا (د تم ځای حالت) په توګه راغلی دی.

د پورتني مطلب څخه دا نتیجه ترلاسه کوو، چې په پښتو ژبه کې د جملې اجزا د دوو څخه نیولې تر زیاتو تو کونو پورې رسیږي په همدغه اساس ساده (لنډه) او منکشفې (ارته) جملې سره بېلیږي.

بیلګه : لمر راوخوت، ساره دي،پسرلی شو.) دا لنډې یادوه توکیزې جملې دي، مګر که وایو: زه او زما ورور د خپلو او خپلوانو سره د هیواد ختیځې برخې ته تللي وو. نو بیا دا یوه اوږده (منکشقه)[1] جمله بلله کیږي. په دې توګه مونږ په پښتو ژبه کې د جملې اساسي برخې په مبتدا (مسند الیه، فاعل) او خبر (مسند ، فعل) باندې بېلوو او په دې کې د جملې اصلي (لومړۍ درجه) او فرعي (دوهمه درجه) غړي په لاندې توګه ښودل کیږي.

د جملې رغنده توکونه

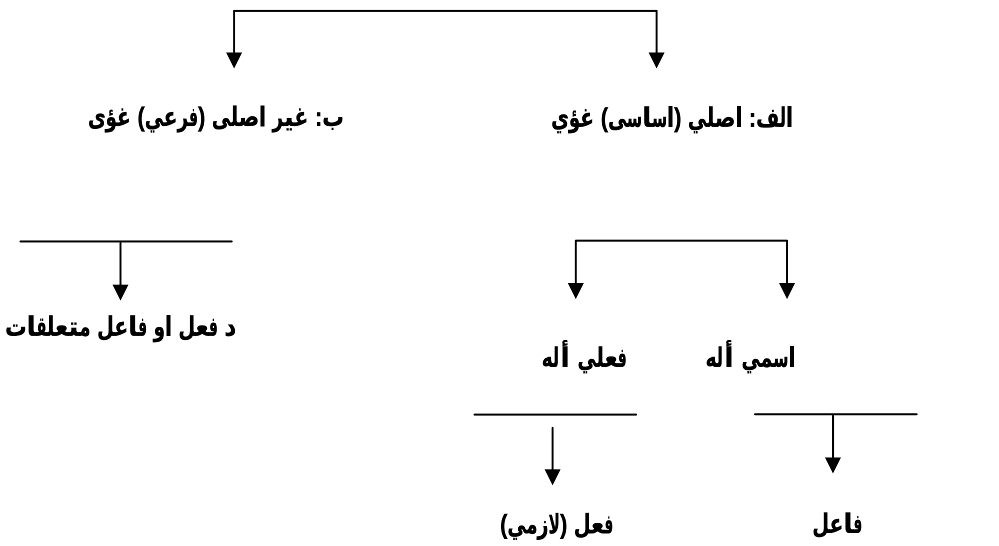

(1) ارتباطي ادات هم په فرعي توکو ک را ي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فاعل + مفعول + فعل (متعدی معلوم)
مفعول + فعل (متعدی مجهول)

د فعل او فاعل متعلقات او مربوطات:

1- د مهال (زماني) قيد 2- (د ځای (مکاني) قيد) 3- د حالت او وضعيت قيد او مقياس، اندازه ده چې د فاعل، مفعول، فعل حالت او کيفيت ښيي. 4- پيل ځای چې د فعل د شروع کيدلو مبدا ورڅخه معلوميږي. 5- د مقصد سبب او کيفيت قيد چې د فعل د کيدلو انتها علت سره د مقصد او ځای ښکاره کوي. 6- ملتيا چې د فاعل او مفعول ملتيا او معيت څرګندوي.

1-2-3 مطلب د قيدونو په واسطه ښودل کيږي او 4-5-6 مطلب د ارتباطي اداتو په واسطه ښودل کيږي.

الف: د جملې اساسي برخې يا دجملې لومړۍ درجه غړي:

دا يوه څرګنده خبره ده، چې يوه جمله برسېره پر فرعي توکونو دوې اساسي برخې لري چې ددغو له پيوستون څخه بشپړ مطلب لاس ته راځي.

مبتدا او خبر د جملې مهمې برخې ګڼلی شوي دي او داوړه برخې ديوې جملې زړې جوړوي دا ځکه چې مبتدا او خبر پرته له فرعي اجزاو څخه هم يوه پوره او ځانګړې جمله جوړ ولای شي.

لکه: روښنايي راروانه ده، هيواد پرمختګ کوي. هلکان راغلل. شپه تېره شوه.

ليدل کيږي چې په هرې جملې کې د مسند اليه او مسند برخې په خپلواکه او مستقله توګه راغلي او په دغو جملو کې نورو اجزاوته کومه اړتيا نه ليدله کيږي.

يادونه: مونږ د پښتو او فارسي ژبو د ځينو ګرامرونو د مطالعې څخه د مسند اليه فاعل – مبتدا او مسند ، فعل، خبر د اصطلاحګانو سره مخامخ شوي يو لکه دمحمد ګل مومند (پښتو ژبې لياره 1317) د پوهاند رښتين پښتو ګرامر د محمد اعظم ايازي (د پښتو قاعدي 1328) د عظيم شاه خيال (صرف ونحو پښتو)، د پوهاند الهام (روش جديد در تحقيق دستور زبان دري) همدارنګه د پرويز خانلري په (دستور زبان فارسي) کې دنهاد – ګذاره په نامو سره راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هر حال مطلب په کې ټاکلي او معيني برخې دي چې مخکې پرې غږېدلي يو. په جمله کې دغه دوې اساسي برخې په اسمي او فعلي غونډونو بېلېږي چې اسمي برخې ته يې (مسند اليه، فاعل، مبتدا) او فعلي برخې ته (مسند ، فعل، خبر) وايي.

په پښتو ژبه کې فعلي غونډونه د (مسند ، فعل) په توګه او اسمي غونډونه هم د مسند اليه په توګه او هم د مسند په توګه راتلای شي چې دا بيا په اسمي او فعلي جملو کې دغه موضوع ښه څرګنديدای شي.

لومړی : مبتدا، مسند اليه، فاعل (Subject):

په ګرامري توګه د جملې يوه خپلواکه او مستقله معنا لرونکې برخه ګڼله کېږي، په جمله کې د هغې په باب خبر ورکول کېږي.

يا په بله وينا مسند اليه هغه برخه چې د هغې په نسبت څه ويل کېږي يعنی د يوه حکم نسبت ورته کېږي. د څوك، چا، څه پوښتنو ته ځواب ورکوي. په پښتو ژبه کې مسند اليه (فاعل) په خپلواکه توګه د جملې يوه اصلي برخه جوړوي. په دغې برخې کې د کلام د ټولو اجزاو څخه د (فاعل، مسند اليه) په توګه راځي چې په هغې کې د اشخاصو نومونه د شيانو نومونه ساکښ او بې سانومونه، ضميرونه، صفتونه، عددونه، قيدونه په ساده يا مرکبو (ترکيبی) (اشتقاقی) شکلونو سره هم راځي. په پښتو ژبه کې د قاعدې له مخې نومونه، صفتونه، ضميرونه، عددونه برسېره په اصلي حالت په مغيره (غير اصلي) حالت سره هم راځی چې دغه برخه جوړ وي. همدارنګه د ارتباط له اداتو سره د (Postpsition, Prepostion) د پيشينو او پسينو سره هم يو ځای راتلای شي، چې مثالونه به يې يو يو په وروسته ډول راوړو:

په پښتو ژبه کې مبتدا (مسند اليه، فاعل) د کلام د بېلا بېلو توکو په مرسته:

1- الف: چې مبتدا يو مفرد عام نوم وي دغه نوم په جمله کې نسبت نورو نومونو ته اساسي وظيفه ترسره کوي.

لمر راوخوت، پوهنه رڼا ده. بزګر د خپلې ځمکې په فکر کې دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمر، پوهنه، بزرګر مفرد عام نومونه دي چې په جملو کې د (مسند اليه، فاعل) وظيفه لري.
ب: د جمعيت نوم د مبتدا (فاعل) په توګه راغلي وي:
اولس غونډه وکړه.   جرګه راغله.   لښکر پرشاشو.   رمه څريږي.
ج: (مبتداء، فاعل) د جنس نوم په ډول څرګند شي: غوړي توی شول. او به تویې شوې. تیل، سوځيږي. اوړه خلاص شول. غنم خلاص شول.
د: (مبتداء، فاعل) يو خاص نوم وي: بايزيد (روښان) مسجع نثر ليکلی دی. خوشحال ختټك ښه شعرونه ويلي دي. ميرويس (نيکه) صفويانو ته ماتې ورکړې ده. (مرغۍ پاخيدلې او په زاريوېې لاس په تندي کېښود)

په اسمي جملو کې: درخانۍ د طاوس خان لوروه. کابل لوی ښار دی.
هـ: چې مبتدا يو مجرد (معنا) نوم وي: روغتيا لوی نعمت دی. ښيګڼه ښه ده.
2- په جمله کې مبتدا (فاعل) د جمع عدد نومونه وي:
بزګران دمني په کرکيله لګيا دي. نرخونه له پخوا نه جګ لاړل. يا دغه بل مثال کې:
لنډه دا چې غرونه وجړ کيدل، سيندونه وشړېدل، بادونه وزغليدل، ستوري وڅرخيدل، کاينات وخوځيدل، دزيږندې او ودې له مخې بنديزونه لرې شول.
3- (مبتدا، فاعل) چې نومونه په اوښتي بڼه (مغير حالت) کې وي.
الف: مفرد مغيره شکلونه:
پوهنې ټوله نړۍ رڼا کړه. ټولنې وده کړې ده. پسرلي ښه زيری راوړ.
ب: د جمع مغيره شکلونه:
دهقانانو د منې فصلونه ټول کړه. خلکو تلوار کاوه.
چرګانو بانګونه ووې. لوستلو معلومات ډېر کړه. اوبو لاره وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- د جملې مبتدا (فاعل) ضميرونه وي:

الف: شخصي ضميرونه:

زه تاته په غيږ کې ځای درکوم ښه راغلې. زه تاته ننواتې راغلی یم نو ته زماننواتي ومنه.

دی دې هڅه وکړي. دا د خپل هيواد په ستونزو لاخبره نه ده. هغه په بيړه راغله.

شخصي ضميرونو مغيره شکل د مبتدا (فاعل) په توګه:

ما د ځان سره کرل ريبل تاڅه وکړل. ده يوه لاره جوړه کړه.

دې هيڅ ونه ويل. هغه خيال کړی وچې دا کار ډير اسان دی. هغې بې ځايه هلې ځلې کولې.

ده پر خلکو ملنډې وهلي.

ج: د شخصي ضمير جمع د مبتدا په توګه:

مونږ حقيقت لټوو. تاسو خبرنه کړې ده. دوي د رحم زړه نه لري.

دوي د ظلم نه دومره خوند اخلي لکه چې د رحم نه يې زړه سواندی انسان اخلي.

د : استفهامي ضميرونه د فاعل (مبتداء) په توګه:

څوک تا په کلي کې نه پريږدي؟ څوك لټوئ؟ څه کيږي؟ څومره ويل کيږي؟

مغيره شکل: چاوليد؟ چا ولټول؟ چابيره وکړه؟ چا وليکل؟

همدارنګه څووم دی؟ څووم ولاړ؟ کوم راغی؟ کومه راغله؟ څوومه ده؟

دجمع په صورت کې: څووم راغلل؟ کوم راغلل؟ کوم لاړل؟

مغيره صورت يې: کومو بيړه درلوده؟ څوومو راوړل؟

هـ: مبهم ضميرونه د مبتداء په توګه:

ټاکلي: څوک کارکوي او څوک ساعت تيروي. څوك راغلل او څوك رانغلل. چاکار وکړ او چاونه کړ. څوك به کار کوي او څوك به ساعت تيروي.

هر څوک حاضر دي. هر چا خپله رايه ورانديې کړه.

ناټاکلي: څه دادي او څه نور دي. څه په سترګونه ليدل کيږي. هر څه دلته پيدا کيږي. هيچاونه ليدل. هيچا پاملرنه ونه کړه. يو څوك راغی، بل څوك زما په کار نه پوهيږي. کوم يوه وويل، دلته هيڅ نه پيدا کيږي.

يادونه: په هغو جملو کې چې ناخپلواك ضميرونه (مې، دې، مو، يې) د فاعل په توګه وي نو بيا د جملې د اجزاو ساختمان په دې ډول راځي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب مې ورکړ- قلم مې ورورباخښه، کوريې جوړ کړ.

5- مبتدا (فاعل) په جمله کې صفتونه وي:

ښه ښه دي بد بد دي. هوښيار دي. ليونی راغی. ويده هماغسې ناخبره پاتی شو. موړ د وږي له حاله څه خبردی. پلی د سپور له حاله څه خبردی. يا دا متل: خپل خپل دي پردي په ډېرو نارو خپل دي.

نسبتی صفات: کندهاری راغی. ويرجن ارمانجن ناست دی. څمکه وال خپله څمکه سمبالوي.

فعلي صفتونه (نومونه): فاعلی صفت د مبتدا (فاعل) په حيث:

ښوونکي خپله دنده ترسره کوي. ليکونکی ليك ليکي. څارندوی شپه او ورځ کارکوي.

مفعولي صفت د مبتداء (فاعل) په توګه:

وهلی لاناست دی. رټل شوی خبرې نه کوي. څپلی له څان سره خبرې کوي.

يادونه: پرته له وك او چا خه نور ول استفهامي ضميرونه د مرجع سره را ي چ استفهامي صفت هم ورته وايي (ﭙ تو رامر لومؤي وك 61- مخ د ليکوال درسي کستتنر.

فعلي نومونه: اوربښت کښتونه خړوبوي. لګښت ډېر شو.

روزنه د ماشومانو له پاره پکارده. پالنه د ماشومانو له پاره پکارده.

مصدر د مبتدا په توګه:

تيری کول لويه ګناده. ليکل اسان کار نه دی. ليکلو سترې کړم، ژبه کول له مشرانو سره ښه خبره نه ده.

6- مبتدا د شمير (عدد) نوم وي:

1- په دې کې يوځې او يو راځې خبره نه ده معلومه. پنځو تنو څخه دوه راغلي وو.

2- لومړی وايي. لومړي وويل. شپږم کوتې ته راغی. اتم لاپاتی و.

3- شل په څلورو تقسيمېږي.

لس جوړه عدد دی. نولس به شل نه شي. پورتني زيات شمير مثالونه چې راوړل شول د ساده توکونو په توګه راغلي وو. مبتدا کله په ساده او کله په ترکيبي ډول هم راځي.

الف: مبتدا چې ساده جوړښت ولري: هغه زيات شمير مثالونه چې مخکې مور اوړي وو په دغه برخه کې راځي.

ب: ترکيبی: هغه چې (مبتدا، فاعل) له دوو څخه زيات کلمات وي لاندې مثالونو کې يې ګورو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی په ترتیب سره اول دا ضافي ترکیب[1] مثالونه راوړو:

1- (مسند الیه، فاعل، مبتدا) هغه اضافي ترکیبونه وي چې مضاف الیه او مضاف یې یو توکیز مفرد (ساده) نومونه وي.

د کابل ښار ډېر لوی شوی دی. د شپونکي شپیلۍ په جرس راغله. دودانۍ بنسټ کیښودل شو.

2- مضاف الیه مرکب (اشتقاقی، ترکیبی) او مضاف یوتوکیزوي، مثال : د افغانستان خلك په خپله اراده ټینګك ولاړ دي.

د خوشحال خان اشعار په پښتو ادب کې یوه لویه او درنه پانګه ده.

3- مضاف الیه د جمع عدد په شکل او مضاف مفرد نوم وي:

د پتګانومینه ښکاره ده، د زمریو کور بې هډوکي نه وي. د شاعرانو خیال لوړ ښکاري. دادیبانو فکر پوخ وي. د ګلانو رنګك ښه ښکاري.

4- چې مضاف الیه مفرد او مضاف د جمع نومونه وي.

د باغ ګلونه په غوړیدو شول، د مینې اوښکې په ګریوان دي.

5- د مبتدا په توګه چې مضاف الیه او مضاف دواړه د جمع عدد نومونه وي:

د غرونو سرونه سپین ښکاري، د زمانې توپانونه راغلل. د امیدونو غوټۍ ګل شوې

د مبتدا په توګه د هغو اضافي ترکیبونو مثالونه راوړو چې مضاف الیه (نوم (اسم) او مضاف توصیفي ترکیب وي:

د پسرلي ښکلې خیره رابرخیره شوه.

د لمر تودو وړانګو په کې ګرمې او تودو ښې واچوله (نوي کال نوي زیري).

اوس د هغو ترکیبونو مثالونه په مبتدا کې راوړل کیږي، چې مضاف الیه توصیفی ترکیب او مضاف اسم (جمع) وي:

د سرو ګلونو کتارونه جوړ شول او د زېړو ګلونو صفونه ودریدل.

---

[1] یادونه: الف: په پ تو ژبه ک دغه أول ترکیبونه د اضافی ترکیب په نامه یادیإي چ د دریو توکونو د اضافت د مضاف الیه + مضاف خه جوؤیإي. که مضاف الیه ناخپلواك ضمیرونه وي نو بیا مضاف د مخه را ي. لکه: قلم م پرمیز پروت دی. کتاب ي ورك شو.

ب: همدارن ه په نظم او نثر او نورو ایونو ک دغه ترکیب کله نا کله بدلیإي او مضاف د مضاف الیه خه وؤاندې را ى چ دغه أول ته بدلي ترکیب وایي لکه: ونه د چنار یك ي په اوربل+ مالیدلی خال دی پ ي خندل یا اوبه د چین خوإې دي. پا ه د ور ورې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه ترکیب چې صفتونه یې له دوو نه زیات وي د مبتدا په توګه راوړل کیږي یعنی مضاف الیـه زیات شمیر توکي ولري.

1- دشین بخملي ګلالي فرش موسم راغی.

2- د خوږو ارمانو، پاکومینو، ستر منو ارزوګانو او سپېڅلو امیدونو ماشومان وزنګیدل.

دویم: مبتدا (فاعل) د توصیفي ترکیب په توګه: په دې معنا چې دغـه ډول ترکیبونـه دیـوه صفت او یوه اسم د یو ځاي کیدو څخه لاس ته راغلي وي.

په پښتو کې صفت تر موصوف د مخه د مطابقت په ډول ترکیبیږي[1].

توره وریځ رابېره شوه.

خوږې نغمې د ملنګ جان د اشعارو مجموعه ده.

فعلي صفتونه د موصوف سره توصفي ترکیب د مبتدا (فاعل) په توګه:

تللي او به په بیرته نه را ګرځي. توکلي لاړې بیرته نه راځي. رټل شوي هلك غلی ناست دی.

تلونکي سړي ورو ورو روان دي.

دریم: مبتدا اشاري ترکیبونه وي:

دا قلم تور دی. دا اوښکې خوږونه شوه. دې زمانې د ځان سره نوي شیان راوړي دي.

اوس هغه پخوانۍ زمانه نه ده. دا اوړه خراب دي.

دغه لرګي لامده دي. دغې ښځې کور ودان کړ. (مغیره شکل).

څلورم: عددي ترکیبونه د مبتدا په توګه:

1- زمونږ په کور کې یو ګل وغوړید.

2- څلورتنه ناست او خبرې کوي.

3- پنځه کمربندونه تش شول.

4- دولس کلنه دوستي خرابه شوه.

5- شلم قرن دی. شمله پېړۍ ده.

6- یولس تنه سړي کار کوي.

7- دري هلکان سیند غاړې ته راغلل.

8- پنځه ګوتې سره برابرې نه دي.

9- یو څو کاله په دغه توګه تېر شول.

یو څو کسه نارینه راغلل، یو څو خبرې به کیږي. په سلګونو خلك راغلي وو.

---

[1] یادونه: خاص نومونه، لقبونه د موصوف نه وروسته را ي لکه احمد شاه باّبا، حمیـد باّبـا، میرویس نیکـه، زرغونه انا...

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم: مبتدا (مسند اليه) عطفي ترکيب وي:

الف: (يو توکيز) دوه مفرد نومونه د عطف په صورت کې:

1- بريالی او اڅك راغلل.
2- وړانګه او پلوشه ناستې دي.

دوه د جمع نومونه:

1- زاړه او ځوانان د وطن د ابادۍ له پاره کار کوي. 2- ګډې اووزې په مزه مزه په څرلګيا دي.

ب: صفتونه د عطف په توګه:

1- وړې او تړې ناست دي.
2- خپل اوپردي ورنه راټول وو.
3- زورور او کمزوري سره معلوم دی.
4- زورورو او کمزورو سره معلومه کړه.
5- ځورونکی او خپه کوونکې خبره ده.
6- جوړ او روغ يې سره پرېښودل.
7- لانده او وچ يودي. يا وچ او لانده سره يودي.

ج: په مبتدا کې ضميرونه د عطف په ډول وي.

1- زه اوته به د وطن په پرمختيا کې هڅه کوو. ته او زه به سره يو ځای کار کوو. ما او تا سره وپېژندل. تا او ما کارونه سره وويشل. دا اودی سره خور او ورور کيږي. ده او دې څه وکړل. هغه او هغې خبره پخه کړې ده. هغې او هغه خبره کړې ده.

د جمع په توګه: تاسې او مونږ څه کوو، مونږ او تاسې ټول راغلي يو. دوی او هغوي پلان جوړوي. هغوي او تاسې څه کوئ.

شپږم: مبتدا، فاعل استثنايي ترکيب وي:

بې له ماټول حاضر وو. تاسی پرته له مونږ ولاړيئ. دوی بې له ده نه څه نه شي کولای. ټول په غير د ځلمي نه راغلي وو.

اووم: مبتدا (فاعل) بدلي ترکيب وي: ستا ورور بريالی راغی.

چې ګلونه د بهار واړه تمام شي، د زړه سود شيدا بلبله په ختوکي

اتم: متعدده مبتدا لرونکې جمله:

که چېرې په يوې جملې کې دوه يا زياتې مبتداګانې (فاعل) د يوه خبر سره راغلي وي نو دغه جمله متعدده مبتدا لرونکې جمله ګڼله شي.

لکه: 1- ښايستو کې مرغۍ او ګلالۍ بلبلې خبرې شوې.

2- د هيواد مشران، د کلي خانان او ملکان او داسې د اولس خلك راغلي وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- د ښوونځيــو زده کوونکــو، د دوترونــو کــار کوونکــو، د پوهنتونــو محــصلانو، د کارخـانو مزدورانو او کارګرانو په ګډه کار کاوه.

يادونه: همدارنګه د پښتو ژبې تکراري (بشپړ او نيمګړي) ترکيبونه هم د مبتـدا پـه توګـه راځـي چې البته دلته يې د ټولو راوړل ډېر وخت غواړي. دغه څو مثاله راوړو:

اولسونه اولسونه تبا شول، ښه نا ښه ګډ دي. کلي کلي نړيږي، ګڼ ګڼ پراته دي.

سره دوه دوه کيږي. يو يو راروان دی.

2- اخلي پخلي کيږي، سابه مابه پخيږي، ژرنده مرنده ماته شوه.

دوهم: خبر (مسند) (فعل) (Predicate) :

خبر (مسند، **فعل**) هم لکه د (مبتدا، مسند اليه، فاعل) د جملې بله مهمه برخه ده. مسند د مبتدا او مسند اليه حال ښکاره کوي[1] په جمله کې خبر دځه کوي، څه کيږي، څه ډول (څنګه) دي.

څه دي، څوك دی، د چا، څه په باب، څه وخت، چېرته سوالونه ځواب ورکوونکی دي.

د پښتو ژبې د ټولو جملو د څېړنې او مطالعې څخه داسې نتيجه تر لاسه کوو:

1- د جملې خبر د مبتدا په شان د کلام د ټولو توکونو څخه راتلای شي.

2- خبر د جوړښت له مخې ساده (يوتوکيز) مرکب (دوه توکيز، ترکيبی) او پـه متعـدده توګـه سره راتلای شي.

3- د پښتو ژبې په جملو کې هغه څه چې د خبر په توګه راوړل کيـږي يـا بـه فعلـي غونـډوي او يا خو به اسمي غونډوي.

4- هغه جملې چې د خبر په برخه کې يې يـو پـوره فعـل او يـا فعلـي ترکيـب (غونـډ) وي د فعلـي جملې په نامه او هغه چې دخبر برخه يې د مبتدا په څېر اسمي وي داسمي جملې په نامه ياديږي. نـو په دې توګه په پښتو ژبه کې خبر په دووډولو ويشل کيږي:

اسمي او فعلي: داسمي او فعلي اصطلاح په ډېرو نورو ژبو لکه روسـی[1] فارسـی او داسـې نـورو کې هم شته او په همدغه ترتيب سره جملې په اسمي او فعلي باندې جلا کيږي، نو په دغه اساس پـه پښتو ژبه کې هم جملې په اسمي او فعلي باندې ويشلی شو:

---

(1) **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر دويم وك، کابل چاپ** 1370 **لمريز کال.**

(1) **پ.ا. ليکانت، معاصره روسي ژبه ک د ساده جملو نحوي سيستم، مسکو.** 1974 (17-43-46) **مخونه.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسمی جمله: هغې جملې ته وايي چې مسند اليه او مسند (مبتدا او خبر) يې دواړه نومونه وي يعنی د مبتدا او خبر برخې يې داسمي غونډونو (اجزاو) څخه ترکيب شوي وي او د يو اسناد (کومکی فعل) په مرسته يې سره ارتباط پيدا کړی وي يا په بله ژبه داسمي جملې اساسي توکي درې دي (مسند اليه، مسند، اسناد) د مسند اليه او مسند ترمنځ حکم ته اسناد وايي[2].

په اسمي جملو کې (خبر، مسند) د کلام ښېلا ښېلې اجزاوې (نومونه، صفتونه، ضميرونه، عددونه، قيدونه، فعلي صفات، اسمي فرازيالوژيکي ترکيبونه) په مستقيم او غير مستقيم حالت سره راتلای شي.

په سوال او ځواب، ډيالوګ، متلونو او اصطلاحګانو کې کومکي فعلونه غورځيږي لکه: د بيزو دوستي د ځان تاوان. خپل عمل د لارې مل .سردې ګل بيخ دې پياز.

د مثال په توګه يو څو اسمي جملې په لاندې توګه ګورو.

1- نوم په اصلي حالت کې د خبر په توګه او د کومکي فعل سره:

خوشحال خوشحال دی. زه ښوونکي يم. دی استاد دی. د کلي مشر خانميردی.

2- نوم په غېر اصلي حالت کې د پېشيني او پسيني سره د خبر په توګه:

داړونکي ځناوران په ځنګله کې وي. دی زمونږ له دوستانو څخه دی.

3- په جمله کې صفت داسمي خبر په توګه:

د کابل د ښار کوڅې لويې دي. دغه ښار زوړ دی. د ظلم ماښې ړنګه ده. هواروښانه ده. کتاب پر ميز پروت دی. ښه خلك لږ دي. په دغو جملو کې لويې دي، زوړ دی، ړنګه ده، روښانه ده، پرميز پروت دی داسمي خبر په توګه پېژندل شوي دي.

4- فعلي صفت (نومونه) داسمي خبر په توګه:

دوي خپل کلي ته تلونکي دي. داسې وخت راتلونکی دی. اباسيند تل څپاندوی.

په دوبې کې لمرسوځونکی وي. ځلانده دی. دی ښه ګټندوی دی. ښتانه د هيواد ساتندوی دي. ماشومان خوځنده دي. ددې کتاب څومره ارزښت دی.

5- قيد داسمي خبر په توګه:

ددوي کور د ښار له مرکز څخه لرې دی. کتاب هلته دی. خبره نژدې ده.

6- ضمير د خبريه توګه: ددې هلك پلار دی دی. دده مطلب زه يم، ته ته يې اوزه يم.

---

[2] **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر دويم وك د نحوې برخه، کابل،** 1370 **لمريز کال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

7- خبر اضافي ضمير وي: دغه کور زمونږ دی. دغه کتاب ستادی. ددغه کتاب لومړی برخې زما دي.

8- اسمي خبر د پوښتنې (استفهامي) ضميرونه وي: دغه راروان هلك څوك دی. دلته څوك دي؟ هلته څه دي؟ خلك څومره وو؟ د پوهنځي لارکومه ده؟ دی په ټولګي کې څوم دی؟ دغه ښکلی ليك د چادی؟

9- عدد د مسند (خبر) په توګه: په پښتو ژبه کې واولونه اته دي. دا کوټه پنځمه ده. خبرې ډيرې سرېې يو دی.

10- مصدر داسمي خبر په توګه: ددوي مقصد تلل وو. ددوي مطلب يوازې او يوازې پخلا کول دي.

11- فعلي نوم (حاصل مصدر) داسمي خبر له پاره: لومړنی زږده کړه د کوچنيانو له پاره روزنه او پالنه ده.

12- د ترکيبونو (غونډونو) په توګه د اسميه خبر څرګندونه:

1- د اضافي ترکيب په توګه:

خوشحال خان د ملك اکوړي لمسی دی. خندا د ژوند مالګه ده.

2- د اضافي ضمير ترکيب داسمي خبر په توګه: دغه هلك زما ورور دی. دا زما سره هلك زما د ترور زوی دی. دا وطن زمونږ مور ده.

د پوښتنې له پاره: دغه سړي د چا ورور دی؟ ادم خان ا درخانی د کوم ځای وو؟

3- توصيفي ترکيب د خبر په توګه: خوشحال خان ختك پياوړی شاعر دی. روغتيا او صحت لوی نعمت دی. علم پټه خزانه ده. نن څومره ښه هوا ده. ناست کسان ښه خلك دي. څه ښکلې مرغی ده!

همدارنګه صفات د قيد په توګه هم توصيفي ترکيب جوړ وي او په اسمي خبر کې داسې راوړل کيږي: نن ډيره ښه توده هوا ده.

4- د شمير (عددي) ترکيب په توګه د خبر څرګندونه: علم يوه رڼا ده. يوه اونۍ اووه ورځې ده او اووه ورځې يوه اونۍ ده. دروژې مياشت ډيرش ورځې ده. په ساعت کې اوس خلوربجې دي.

5- خبر د يو ظرفي ترکيب په توګه: نمراو سپوږمۍ په اسمان کې دي.

ملالۍ په کور کې ده. کتاب پرميز باندې دی. قلم تر ميز لاندې دي.

په پښتو ژبه کې فعلي خبر:

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعلي جمله: هغه جملې دي چې خبريې فعلي بشپړه بڼه ولري يعنی د فعل برخه يې اصلي فعلونه وي، يا په بله وينا فعلي جمله هغه ده، چې له پوره فاعل فعل او يا له فاعل، مفعول، فعل نه جوړه وي. په دغه ډول جملو کې خبري برخه د فعل ټول ګرامري شکلونه (زمانه، جنس، عدد، شخص، وجه، حالت) د فعل ډولونه، لازمي، متعدی، معلوم، مجهول، مثبت او منفی) خواوې څرګندېږي.

همدارنګه فعلونه د جوړښت له مخې يو توکيز (ساده) دوه توکيز (اشتقاقي، ترکيبي) وي. ترکيبي فعلونه يعنی هغه نوميز فعلونه دي چې د يو (اسم، صفت، عدد، قيد، مصدر، فعلی نومونه) د کومکی (مرستيال) فعلونو په مرسته جوړيږي البته د ساده او (ترکيبي، اشتقاقي) فعلونو زيات شمير مثالونه په زياتو ماخذونو*کې ليدلی شو. دلته مونږ يوازې د فعلي جملو مثالونه په لاندې توګه راوړل غواړو:

ساده لازمي فعل د خبر په توګه: زه ښار ته ځم. تاريخ درومي.

ساده متعدي فعل د خبر په توګه: دی اخبار لولي. ده اخبار ولوست.

اشتقاقي او ترکيبي فعلونه د خبر په توګه: لمر راوخوت، کتابونه به راوړم. ليکونه به وليکو. له دې اوبو، به پوريوځي.

بل مثال: ځمکه به او به شي. ځمکه به اوبه کړي. فلم په اتو بجو شروع کيږي. کارونه به په لسو بجو ختم شي.

بريالی خپلو هيلوته نژدې کيږي. دوي په خپل کورکې ارام کول غواړي. ماشومان لوبې کول غواړي. مونږ په دې خبره ځان خبرول غواړو. دوي په تهمت او تور ونيول شول. د کور غل نه نيول کيږي. څوك د کور غل نه شي نيولای.

په دغو جملو کې ليدل کيږي چې خبر د بشپړو ترکيبونو په توګه راغلی دی.

خبر په متعدد ډول:

---

* 1- **پوهاند صديق الله ر تين، اشتفاقونه ترکيبونه، کابل.** 1327**.**

2- **محمد اعظم ايازی، قواعد پ تو، کابل،** 1324 **(د فعل برخه)**

3- **هربريت پنزل، پ تو رامره کابل،** 1340**.**

4- **داکتر زرغونه، پ تو رامر، کابل،** 1360 **درس ستتنر (د فعلونو برخه).**

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو ژبه کې د جملې خبر په متعدد ډول هم راځي، په دې معنا چې د يوه مبتداله پاره څو خبره ذکر شوي وي، که چيرې په يوه جمله کې د يوه خبر له پاره زياتې مبتداوې راشي نوهغه جمله متعدده مبتدا لرونکې جمله ده. همدارنګه که په جمله کې دوونه زيات فعلونه (خبر) (اسمی-فعلی) راوړل شوي وي نو دا به هم د متعددې خبر لرونکې جملې په نامه يادېږي لکه: دی له قهره پاڅيد، کښيناست، ويې ويل:

دی د جملې فاعل، پاتې برخه د فاعل سره نحوي رابطه لري او د فعل مطابقت د فاعل سره څرګندوي. لونګ پورته وغورځيد، کښته وغورځيد، له ډيره قهره غلی شو. په فعليه جمله کې د جملې اصلي توکي درې ښودل شوي دي: فاعل، مفعول، فعل، البته په متعدي فعلونو کې مفعول هم د فعل د معنا د بشپړونکي توکي په حيث د جملې مهم جز ګڼل کيږي.

مفعول: هغه ځوك ياشی دی چې دفعل اثرور باندې شوی وي ياور رسيدلی وي. مفعول د خبر بشپړونکې برخه ده. که چېرې په يوه جمله کې فعل متعدي وي يوازې د فاعل ذکر وشي او مفعول رانه وړل شي نو په دغه صورت کې معنا به روښانه نه وي لکه: برياليي. . . وکړه. بريالي. . . بوتلله. دلته د مفعول شته والی چې د فعل د معنا څرګندونکی يا متممه برخه ده نه دی راغلی نو په دې توګه مطلب هم پوره نه دی رسول شوی او که ووايو بريالي يوه وکړه. يابريالي کلبه وکړه. يابريالي کلبه بوتله نو مطلب پوره شو.

په يو شمير هغو ګرامرونو کې چې ختيځ پوهانو برابر کړي دي مفعول هم د جملې دوهمه درجه غړی ګڼلی شوی دی ولی دا خبره به يو څه د غوروړ هم وي ځکه په معلوم متعدی فعل کې د فاعل شته والی، مفعول له فعل سره د جملې خبر جوړ وي ولې په مجهولو فعلونو کې بيا مفعول د نائب فاعل په توګه دجملې مبتدا (مسند اليه) ګڼل کيږي.

په هر حال مفعول د جملې د يوه توکي په حيث د فعل متمم ګڼل شوی دی په جمله کې د مفعول دريځ د هغې په نحوي موقعيت پورې اړه لري.

مستقيم او غير مستقيم (Directobject) او (Indirectorbject) مفعول:

اول مستقيم مفعول: په پښتو ژبه کې مستقيم مفعول ته نژدې مفعول هم وايي ځکه چې د فعل اثر وربانديې بې له کومې واسطې شوی وي[1] مفعول هغه اسمي توکی دی چې له فعل سره

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامره دويم وك كابل، كابل د معارف مطبعه** 1370 **لمريز كال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيغه او مستقيمه رابطه ولري او دغه توكى پـه ارتبـاطى حالـت كې نـه وي راغلـى. مـستقيم (نـژدې) مفعول د متعدي فعلونو سره تل فعل ته نژدې اړيكي ساتي. مـستقيم مفعـول كومـه خاصـه نښـه نـه لري مگر د فعل د گردان له مخې او د جملې له ترتيب څخه پېژندل كيږي.

په پښتو ژبه كې مستقيم مفعول په اصلي حالت كې راځي كوم بل خاص صورت نه لري يوازې د (زه- ته) ضميرونه كه د متعدي فعـل پـه حال زمانه كې د مفعـول پـه توگـه راشـي نـو پـه غيـر اصـلي حالت سره راځي. لكه: ته ماوينې، زه تاوينم، دى تاويني، دى ماويني).

ددغه ډول مفعول مثالونه په لاندې جملو كې ښيو:

1- پښتونه! پورته شه قامونو كې خپل قام پورته كړه.

2- دراڼيو غړ به تېيت كړم، لكه چې دوړې راغلې، زه به كړكۍ هم وتړم.

3- اوس ته غوړ ونيسه.

په دغو جملو كې خپل قام، دراڼيو غـړ، كړكـۍ، غـوړ مـستقيم مفعـول دي او د فعـل سـره نژدې راغلي دي.

يادونه: په متعدي مجهولو فعلونو كې چې فاعـل نـشته، مفعـول د فاعـل پـه ځـاى د مـسند اليـه وظيفه لري. غونډه كيږي، د كورغل نه نيول كيږي.

اوس به په لاندې جملو كې د كلام اجزاوې (ساده، مركب) د نژدې مفعول په توگه وگورو:

الف: ساده يا يو توكيز كلمات:

1- نوم (مفرد مذكر) د مفعول د په توگه:

زه كتاب لولم. ملالۍ كميس وگانډه، غل غل پېژني.

نوم (جمع مذكر) د مفعول په توگه : مليار گلان وكرل. هغوي فكرونه په ځاى كړل.

2- نوم (مفردمونث) د مفعول په توگه: دې سترگه پټه كړه. هغه مڼه وخوره.

نوم (جمع مونث) د مفعول په توگه: دوي پرواقعيت باندې سترگې پټې كړلې.

3- ضمير د مفعول په توگه: (1) -ده زه وليدم. زه دى وينم. خلك مونږ پېژني. دوي تاسې مېلمانه كوي. دوي مونږويني.

په مغيره حالت كې: دى ماخبروي، دى تا خبروي. دلتـه زه، دى، مونـږ، تاسـى، مـا، تـا شخـصي ضميرونه دي د مفعول په توگه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- ملالى دا اخلي. دغه کتاب واخله او هغه ولوله. دوي هو غه خلك نه پېژني (دا، هغه، هوغه) اشاري ضميرونه د مفعول په توګه ذکر شوي دي.

3- استفهامي ضميرونه د مفعول په توګه: ته څه اخلې؟ ته څوك غواړې؟ څوك وينې؟ تا څه وليدل؟ اشاره هم دشي او هم د شخص لپاره راځي:

ستا څوك په کار دي؟ ستا کوم خوښيږي؟ ستا څومه په کارده؟ ستا کومه خوښيږي؟ په پورتنيو مثالونو کې څه، څوك، څومره، څووم، کوم د پوښتنې ضميرونه دي د مفعول په توګه.

4- ټاکلي ضميرونه: ماټول وليدل. دی ټول ويني.

ناټاکلي ضميرونه: زه هيڅ نه وينم. ځيني وينم او ځيني نه وينم.

5- چې مفعول يې اداتي ضمير وي: دغه چوکۍ واخله او هلته يې کيږده. ته يې وينې. دی يې ګوري. هغه دې بيايي. دوي موخبروي.

يادونه: دلته وينو چې اداتي متصل ضميرونه يوازې د اوسنۍ زماني په افعالو کې مفعولي حالت لري مګر په ماضيه فعلونو کې مفعول نه بلکې د فاعل په توګه راځي لکه (زه دې وپېژندم) دی يې وليد. زه مو خبر کړم.

6- صفت د مفعول په توګه : زه رنځور وينم. وږي يې بوت. زاړه يې لرې کړل. کاږه يې سم کړل. طبيب ناروغ وليد. يا ناروغان وليدل.

7- عدد د مفعول په توګه: ما يو وليد. يويې راووست. دوه يې مړه کړل، درې يې ونيول. څلوريې په تنګ کړل. دويم دريېم يې وغوښت.

8- فاعلي صفت د مفعول په توګه: زه ليکوونکی وينم چې ليکنه کوي.

9- مصدر (فعلي نوم) د مفعول په توګه: دی ځنګله ته تلل غواړي. دی ډېر لوستل کوي.

ب: مستقيم مفعول د يو ترکيب په توګه:

1- سيلانيانو د افغانستان غرونه وليدل. ګلالۍ د جاموغوټه پر سراينبې ده.

د افغانستان راتلونکی زمونږ په فعاليت او لياقت پورې اړه لري.

2- ملالۍ تور قلم وموند. مليار ښکلي ګلونه کرلي دي. شاعران ښه ښه خوبونه ويني.

هغه خپلې ټولې زده کړې پای ته ورسولې.

3- کليد افغاني د خوشحال خټك د ديوان څخه پنځه لس غزلې، يوه رباعي او اوه قصيدې رااخيستې دي او د کتاب په وروستنۍ برخه کې يې هم دوه شعرونه رانقل کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- هلته به ولاړ شو هر څوك به ووينو. مونږ هيڅ نه اخلو. اوس به بل څه وګورو. په لوړ و مثالونو کې 1- اضافی ترکیب 2- توصیفی 3- عددي 4- مبهم ترکیبونه (غونډونه) دي.

مفعول د بدلي ترکيب په توګه:

اول زړه ښه کړه ديار ښه په بوس اوکنار. دلته ديار زړه دبدل په توګه راغلی. زما ژبه نه ده اور ده ګذارونه د ټوپك کا.

5- مصدري ترکيبونه د مفعول په توګه: دی پر هر چاتېرى کول نه غواړي. تيرى کول لويه ګناه ده. دی حق خوړل ناروا کارګڼي. پر چا باندې سترګې سرې کول څه معنی لري. مطالعه کول ګټه لري.

6- فعلي نوم (حاصل مصدر) په ترکيبی ډول: ځاروي خوراك ښناك كوي. په همدې ترتيب مفعول د بشپړو او نابشپړو تکراري ترکيبونو په توګه هم راځي د مثال په توګه:

1- کتابونه کتابونه مې وليکل. غرونه غرونه مې چپه کړل.

2- کورمور دي جوړ کړ که نه. غنم منم يې په ځای کړل. په دغو مثالونو کې زيات تاکيد ليدل کيږي.

په همدې توګه ډير نور مثالونه هم شته.

دويم ډول غير مستقيم (لرې) مفعول:

په پښتو ژبه کې دغه ډول مفعول هم د کلام د بېلا بېلو اجزاو څخه په مغيره حالت کې د پيشيني او پسيني (Preposition او Postposition)سره په ارتباطي حالت کې راځي او په جمله کې د يوه نوم حالت او دريځ څرګندوي (ټاکي) زمونږ ګرامر ليکونکو (له، ته، لره) دلرې مفعول نښې ګڼلي دي. لرې مفعول د فعل سره د يوې واسطې له مخې رابطه ټينګوي. د موضوع پراخوالي له کبله مونږ د ډېرو تفصيلاتو څخه دلته تېريږو، يوازې دومره وايو چې ددغه ډول مفعول د يو اسمي مرکز حالت داداتو له مخې څرګنديږي يعنی د کوموکو مويپشينو او پسينو سره په کوم يوه نحوي حالت کې قرار لري. د بېلګې په توګه:

اسم، ضمير (ازاد مورفيم) + ته (پسينه):

1- زه تاته کتاب درکوم. 2- جرګه کلي ته ستنه شوه. بريالي ته ووايه چې ځان ساته. مونږ له کور څخه راغلو. تاسې له دوي څخه غوښتنه وکړئ. په دغو مثالونو کې تاته، کلي ته، بريالي ته، له کور څخه، له دوي څخه ارتباطی حالت کې واقع شوي دي او ددوهم مفعول په نامه نومولی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څنګه چې د جوړښت او معنا د افادې له مخې د اداتي ترکیبونو په برخه کې دغه موضوع په بشپړه توګه راوړل شوې ده نو په جملو کې ددغو ترکیبونو راوړل دومره ضروري نه بریښي. په پښتو ژبه کې د فعل د مربوطاتو او متعلقاتو په باب ویلی شو، چې دغه مربوطه برخې د فعل د پېښېدو وخت، ځاي، حالت، وضعیت، سبب، علت، ملتیا، تم ځای، پیل ځای څرګندوي، په عربي اصطلاح د مکان او زمان قیدونه مفعول فیه، د فعل مبدا او پیل ځای مفعول منه او د فعل مقصد او تم ځاي مفعول له دي. په پښتو ژبه کې مهال، ځای وضعیت او حالت د قیود و په واسطه ښودلی شي مګر نورې ټولې برخې د ارتباطي حالت سره یادیږي. په لاندني مثال کې ګورو:

د فابریکې کارګرانو پرون په فابریکه کې په تلوار له خپلې فابریکې څخه خپلو کورونو ته یو شمیر ضروري شیان راټول کړل.

په دغه جمله کې د فابریکې کارګران (فاعل مغیره حالت) پرون (د زماني قید) په فابریکې کې (مکاني قید) له خپلې فابریکې څخه (پیل ځای) په تلوار (حالتي قید) خپلو کورونوته (دفعل مقصد ، سبب) یو شمیر ضروري شیان (مفعول) راټول کړل (مرکب فعل) دی.

په پښتو ژبه کې نحوي قیدونه: قیدونه خود فعل له مربوطاتو څخه دي او د جملې د دوهمې درجې د غړو څخه ګڼل کیږي. څنګه چې ښکاره ده. په پښتو ژبه کې په خپله اصلي قیدونه زیات شمیر نه لري خو زیات صفتونه، نومونه په ساده او هم په ترکیبی شکل سره په جمله کې دقید وظیفه ترسره کوي چې دغه کلمې د پیشینو او پسینو سره راځي. په جمله کې قیدونه په اصلي او غیر اصلي حالت سره هم راځي.

1- قید په ساده او ترکیبي ډول: الف په جمله کې د ساده قیدونو مثالونه: مسافر ډېر تږی دی. ملنګ غلی ناست دی. دی په دې برخه کې هډو نظر هم نه ښکاره کوي.

دلته (ډېر، غلی، هډو) صفات دي. د ساده (یوستوی) قیدونو په توګه وظیفه لري.

2- په جمله کې د ترکیبي قیدونو بېلګې:

الف: قید د یو پوره بشپړ تکراري ترکیب په توګه وي: دی غلې غلې خبرې کوي. دی اوس اوس راورسید. دی ژر ژر خبرې کوي.

ده ورته ځیر ځیر کتل. اوس اوس، غلی غلی، ژر ژر، ځیر ځیر سره له دې چې قیدي مطلب ورکوي خو تاکید هم دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: چې قيد د يو منځني ارتباط په مرسته تكراري تركيب وي. ادم خان او درخانۍ پټ پـه پټـه د يوبل ديدن كولو.
ج: قيد له يوه نوم او پېشينې په مرسته تركيب وي: په 1919 كې انگريزان زمونږ له هيواد څخه په تيښته وتښتيدل.

د معنا له مخې د قيد ډولونه:

1- د حالت او څرنگوالي قيد: د فعل څرنگوالی او حالت ورځني ښكاره كيږي. دغـه د څه ډول، څه قسم، څنگه سوالونو ته ځواب وايي او ددغه قيد مثالونه ډير دي خو مونږ يې يـو څـو د بېلگې په توگه رااخلو:
1- درخانۍ ناڅا په له خوبه راويښه شوه.
2- دوي په خوښه كار كوي. 3- له ډيره غمه په زوره خندا كوي. 4- له بېرې سمدستي وتښتيد
5- زه خوشحال كمزوري نه يم چې به ډاركړم. په ښكاره ناري وهم چې خوله يې راكړه.
چې يې تللم په خندا خندا ديدارته اوس يې دروممه په ژړا ژړا مزار ته.
6- وروغوندې پرده پورته كيږي او يو څوك نا اشنا غوندې سرې راننوځي.
7- مونږ له تا سونه د زړه له كومې مننه كوو. 8- تورپيكۍ لـه خپلې خواښې سره پـه زوره زوره لگيا ده.
9- د سيند اوبه په كرار كرار د ځمكې تل ته لارپيدا كوي.

2- د درجې، اندازې (شمير -كميت) قيد:

د فعل اندازه او درجه ښيي: ملالۍ لږه لږه ناروغه ده. مور او زوی پنځه كاله سره ونه ليدل.
مـا څـو ځلې درتـه ويلي دي چې دا ښـه كـار نـه دی يـا (څوواري). پـه دې ورځـو كې بيخي نـه معلوميږي يا له سره نه ښكاري. دوي سره مونږ لږ لږ پيژنو: هيواد پرمونږ بې شانه گران دی.

3- د سبب او علت له پاره:

دغه قيدونه هم د كلام له بېلا بېلو توكونو څخه جوړيږي تاسې په څه وجه مروریاست يـا پـه څـه سبب مرور ياست.

ستاله لاسه هيڅ ارام نه كيږي.	ماشومانو ته له بېرې خوب نه ورځي.
دغه خلك په غلانيول شوي دي.	دوي يې په كنځلو له كوره ويستل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- د مقصد قيد:

ددې قيد څخه د خبر (فعل) هدف او مقصد څرګنديږي. د خداي د پاره راشه! ستاليدوته راغلم. ماشوم خبرو کولو ته ځان جوړ وي. دا دومره هلې ځلې ستا د پاره کوم. دلته د خدای له پاره، ستاليدو ته، خبرو کولوته، ستا د پاره، د قيد دنده ترسره کوي.

5- د شك قيد:
خدای زده کله به راشي، ګوندې سبا ته راشي. لکه چې نه راځي.

6- د تاکيد قيد:
ته به نن خامخا زمونږ مجلس ته راځې. دی نن په خپله راغی. دغه کالي ښه پاك ووينځه. دغه سړي سوچ ليوني دي.

7- د مهال (زمان) نحوي قيود:

د فعل د پېښيدو شېبه او وخت څرګندوي، د زماني قيد هم د لفظ په لحاظ ساده او يا ترکيبي وي.

1- د ساده زماني قيدونو مثالونه: مونږ اوس پر خپل ځان باور لرو. دی پرون له ننګرهاره راغی. نن هر څوك خپل دوست او دښمن پېژني.

په ترکيبي توګه:

په ژمي کې د کابل هوا سړه وي. له پخوا څخه دا متل دی. تر اوسه پورې لاپريکړه نه ده شوې. يا تر ماښامه ناست وو. له هغه وخت نه تردې وخته پورې ډير کلونه تېر شول. په يوه ورځ په يوه ساعت کې له يوې شفاخانې نه دوه جنازې راووتلې.

قيد د عطف په توګه:

مونږ شپه او ورځ کارکوو. خبره به نن او سباکې معلومه شي.

8- د ځای قيد:

د فعل د پېښيدو ځاي (چېرته، د کوم ځاي نه، کوم ځای ته، په کوم ځای کې) حالتونه ښيي. دا هم په ساده او ترکيبي توګه راځي.

د پيل ځای او تم ځای په توګه:

1-هورې خلك ناست دي. دورې څه کيږي. بهر ساړه دي. چېرته دې ښه هلته دې شپه. په دغو مثالونو کې هورې، دورې، بهر، چيرته، هلته د ځای قيود دي.

2- په ترکيبي توګه: شاته څوك ناست دي. مخ ته مه راځه. له نژدې څخه خبرې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له کوم ځایه راغلې، تردې ځایه پورې راغلې. په الماری کې څه شیان ځای شوي دي. په کاله کې کښېنه، د سیند په غاړه یوه کښېنتۍ وه.

د ځای قید د یوتکراري ترکیب په توګه وي:

1- ځاي پر ځاي ودرېږه 2- کلي په کلي وګرځېد 3- حجره په حجره ګرځي 4- کوراکور خلك خبر شول.

په پښتو ژبه کې دوه یا زیات څو قیدونه د یوه فعل تابع وي او یوې تړاکلي پوښتنې ته ځواب ورکوي. دغه وروسته جملې د مثال په توګه ګورو:

په ډېره مینه په ډیره تلو سه په بیړه بیړه یې ځانونه د ګلونو د خندیدو تماشې ته راورسول. دنوي کال استازی او د نوي ژوند قاصد په ډېر د رزاو د روز داکسوس په غاړو، د ښایسته بلخ په ورشو، د هري رود په څنډو، دغور په غوړې مرغې، د بست په لرغونو مېنو، د هلمند په ګل کڅونو، د کندهار او کابل په دربارونو، د غزني په یادګارونو، د پکتیا په زړو درو، د بولان او ګومل په تاریخي درو، د کسي غره او سپین غره په څوکو، د خیبر او تاتري په تړو، د سوات او بنیر په سردرو، د باګرام په باغ وبڼ، د چترال او ګلګیت په ځنګلونو، د بستي او ګواد رپه بندرونو کښته پورته وګرځېد.

په دغو جملو کې ګورو چې (په ډېر درزاو د روز) د حالتي قید ښودنه ده او نور ټول د ځای قیدونه په پرله پسې توګه راغلي دي. د هر قید ترمنځ یو عطفي رابطه او اضافی رابطه لیدل کیږي. په پښتو ژبه کې دغه ډول متعد د قیدونه زیات مروج دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

په پښتو ژبه کې د جملو خصوصیات (ځانګړتیاوې)

د ژبې د ژبنیو فورمونو د مطالعې او څېړنې څخه داسې نتیجه ترلاسه کیږي چې د پښتو ژبې په جملو کې د جوړښت او ساختمان دوه ډوله ځانګړتیاوې شته دي. دغه دواړه برخې (عروضي او نحوي) په لاندې کرښوکې بیانول غواړو:

لومړی: د عروضي جنبې په باب څرګندونه:

څرګنده ده چې داکثرو ژبو په تېره بیا د پښتو ژبې عروضي، نحوي (سینتکسي) څېړنې تر اوسه پوره بشپړې شوي نه دي ځکه چې تر اوسه پورې څېړونکو ژبه درسم الخط (لیک) په اساس تجزیه کړې ده، خو په ډیرو ژبو کې او په پښتو ژبه کې ځینې داسې نحوي عناصر شته چې یوازې په تلفظ (وینا) کې څرګندیږي او په لیک کې نه څرګندیږي. له دغو څخه د خج، اهنګ، الحاق پیوستون، بیلتون (وصل او فصل) عناصر دي. د پښتو ژبې دغه عروضي برخې ته کومه خاصه پاملرنه نه ده شوې، په تېره بیا د اهنګ (Intonation)، فصل او وصل موضوع پوره روښانه څېړل شوې نه ده، مګر د خج و په باب په ډیرو ګرامرونو کې او یا په ځانګړي توګه خواره واره مواد لیدل کیږي، چې د هغو له ډلو څخه د پوهاند رښتین (د پښتو ګرامر 1327 لومړی ټوك (12 مخ) کې د خج د اهمیت او په کلمو کې د معنا وو د بدلون په باب څرګندونې شوي دي. د دروند او سپك خج یادونه یې هم کړې ده. همدارنګه محمد ګل مومند (د پښتو ژبې لیاره) کې د خج یادونه یې هم کړې ده. د زیاتو معلوماتو له پاره د همدغه اثر (18-19-20) مخونه وګورئ.

د پښتو ژبې خج په باره کې څېړنه د ډاکتر بیچکا لیکنه ده، چې ترجمه یې د 1348 کال (د کابل مجلې په (2-3) ګڼو کې چاپ شوې او د پښتو ژبې د ځینو فعلونو او ترکیبي کلمو د خج په باب ځینې ژبپوهنیز پرنسیبونه وړاندې کړي دي. د زیات تفصیل له پاره همدغه مقاله وګورئ.

(خج یا فشار د پښتو په ژبه کې) د 1346کال د کابل مجلې (10) ګڼه چاپ د معلوماتو د پاره وګورئ. همدارنګه دلته به د موضوع په اړه د لغوي خج او فونیم (غږیزواحد) په باب څه ضروري څرګندونې وړاندې کول بې ځایه نه ګڼو.

د پښتو ژبې ټول غږونه د غږیز سیستم له پلوه پر دوو برخو بېلیږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوې ته کتاریز او بلې ته سر کتاریز) وايي. کابل مجله 1355 کال لومړۍ ګڼه) او یا د کتاریز او غیر کتاریز په نومو سره، یادیږي.
پـه انګلیسـي، روسـي ژبـو کـې کتـاریز غـږونو (فونیمونـو) تـه Segmental او غیـر کتـاریز غږونوته (Suprasegmental Phonemes) وايي.
پوهاند رحیم الهام د دري ژبې د فونیمونو د تشریح په برخه کې د سیګمینټ Segment د پاره (مقطعه) او سوپر سیګمیټ (Supra Segment) د پاره عروضي اصطلاحات وضع کړي دي. کوم اصطلاحات چې ښاغلي پوهاند الهام د ژبپوهنې د پورتنیو اصطلاحاتو له پاره ټاکلي دي. پوره سمون کولی شي. څنګه چې د پښتـو ژبې ددغـو اصطلاحګانو دپاره کومه خاصـه نومونـه نـه لرونو د استعمال په ځینو برخو کې بـه د نومـوړو اصطلاحګانو څخه کټه اخیستل هم بې ځایـه نـه وي.
که مونږ د پښتو ژبي (کتاریز یا غیر کتاریز) اصطلاحات د انګلیسي ژبې سره پرتله کړونو کټ مټ یو ډول مفاهیم افاده کوي. د پښتـو ژبې ټول واولونـه او کانسو نینټونـه کتـاریز غـږیز واحدونـه (فونیمونـه) دي. مګـر غیـر کتـاریز (سـوپر سـیګمېنت) غږونـه (خـج، اهنګ، لحـن) غـږیز واحدونـه (فونیمونه) نـه دي. د خج د څېړنې په برخه کې د ژبپوهانو تـرمنځ د نظرونو بېلوالی لیـدل کیـږي. ځیني پوهان خج فونیم ګڼي مګر ځیني بیا خج د فونیمونو پـه ډلـه کې نـه ګڼي. د دواړو نظریـو خاوندان ځیني ذهنی اوعیني دلایل هم وړاندي کوي. مونږ دلته دغه قضاوت چې خج (فونیم) ونه ګڼل شي د یو څه منطقی استدلال سره سم دواقعیت څخه لرې نه ګڼو د موضوع د تائید لپاره ګورو:
فونیم هغه غږیز واحد (ټوك) دی چې:
1- نه تجزیه کیدونکی دی 2- خپلواك دی (د مقایسې له پلوه) 3- سیګمېنت کتـاریز (مقطعـې) دی 4- بالقوه د معنا سره ارتباط لري. 5- د معنا لرونکو ژبنیو واحدونو (مورفیم، کلمه) غږیزه بنه جوړ وي. 6- معنا لرونکي ژبني واحدونه سره بېلوي 7- ټول غږي (الوفونونه) یې په صــــوتي لحاظ غږیز

یادونه: سیګمینت تعریف او سوپر سیګمینټ په باب معلومات په لاندې ماخذونو کې شته.

1- **ل. ل. بولانین، د ننة روسي ژبې فونولوژي (فنیتیکا) د عالي ښوونځي خپرونه، مسکو** 1970.

2- **د اوسنة روسي ژبې ګرامر، د علومو خپرونه، مسکو،** 1970 **د.د ن. یو شویدووه په مسئولیت اولار ښوونه.**

مشابهت سره لري مګر خج دغه ټولې ځانګړتیاوې نه لري، یوازې د کلمو د معنا په تغیر او د غږیزې بڼې په توپیر کې رول لري. د خج او فونیم یوبل ځرګند او جوت توپیر دادی چې خج د غږیز

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیستم یو مستقل عنصر دی، بلکې د فونیمونو(غږیز واحدونو) یو داسې څرګندونه یا خصوصیت دی چې د یوې کلمې په څېه یز جوړښت کې جوتیږي.

مثلا: د پښتو ژبې دغه کلمه (ښکاري) د فونیم له نظره (ښ، ك، ا، ر، ي) برخی دي. ولې په همدې فونیم کې یو ټاکلي غږ یا خج چې پر لومړۍ یادوهمې څپې کې ښکاره کیږي. لکه د (ښکاري) په کلمه کې چې خج پر لومړۍ څپې وي نو فعل حال دی یعنی دلیدل کیږي یا څرګندیږي په معنا ، ولې په دوهمې څپې باندې خج د نوم حیثیت لري یعنی ښکارکوونکی. همداسی نور مثالونه.

اوس چې د سېګمینت او سوپر سیګمنت په معنا پوه شو نو راګرځو خپلې موضوع ته. دلته داهم باید وویل شي چې د عروضي جنبو په باب د خج، اهنګ او الحاق په نومونو سره څرګندونې او څېړنې شته دی. پنزل په پښتو ژبه کې درې ډوله خجونه (دروند ، منځنی متوسط) او سپك) او درې ډوله اهنګونه (جګ، منځنی، کښتنی) ښودلي دي او همدرانګه وایي چې ښایي درې ډوله الحاق (خلاص Open) جزیي (فاصلوي Hyphen) او پوره (التصاقی Close و مومو او ورپسې د خج او فونیمي تغییر، دافګسونو خج، د خج تغییرات سره د مثالونو ښودلي دي. وروسته تردې د جملو د خج او اهنګ په باپ د ترکیبونو د الحاق په برخه کې توضیحات ورکړي دي او د عروضي جنبې اولیك دود په باب څه خبرې هم شته دي، چې مونږ یې د موضوع د اوږدوالي له کبله ورنه تیریږو. همدارنګه ډاکتر زیار د خبري جملو د پاره ولیدونکی او سوالي جملو لپاره جګیدونکی اهنګ په ګوته کوي مګر خج یې بیا په دریو ډولو په دودیز ډول ښېل کړی دی، چې د جملوي، لغوي هجایي په نومو سره یې نوملي. خو دلته څه غورهم په کار دی. ځکه دا خبره باید له یاده ونه باسو چې په جمله کې پر کلمو باندې د خج دریځ د جملو د اهنګ ټاکونکی هم وي.

خج معمولا په کلمو کې او د کلمو په ساختمانونو کې برخه لري د ژبې د صرفي ساختمان سره هم اړیکي ټینګوي او په جملو کې د جملوي فشار په توګه وظیفه ترسره کوي. په دې ترتیب سره اهنګ له اوږدو ساختمانو یعنی جملو، فقرو سره تړون او ارتباط لري او د هغوي د نحوي معنا ګانو ټاکونکی وي.

اهنګ په پښتو جملو کې ژبنی ارزښت لري. څنګه چې لیدل کیږي تر اوسه پورې په پښتو یا فارسي ژبو کې د اهنګ ډولونه درې یا (څلور) معیارونه په ګوته شوي دي. لکه خورا جګ اهنګ، جګ اهنګ، منځنی اهنګ او ټیټ اهنګ. د موضوع دروښانتیاله پاره یوه داسې جمله راوړو:

1- تورپیکی راغله. 2- تورپیکی راغله.

3- تورپیکی راغله! 4- تورپیکی! راغله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پورتنیو جملو کې ترتیب او تشکیلوونکي اجزاوې کټ مټ سره یودي پرته له څلورمې جملی څخه، ولې د اهنګونو له مخې معنوي بېلوالی یې پېژندل کېږي.
د نحوي تجزیې له مخې زمونږ پورتني مثالونه یعنی هره یوه جمله چې (معنوي توپیر سره لري) درې تشکیلووئکي برخې لریز دوې برخې یې په لیك کې څرګندې دي لکه:
توریپیکی راغله. دغه جمله په اسمي او فعلي برخو سره بېلیږي چې او له برخه د جملی فاعل (مسند الیه) او دوهمه برخه یې فعل (مسند) دی. دریمه برخه یې په لیك کې نه انځوریږي په دې حساب بېل بېل اهنګونه په دغو جملو کې د څلورو جملو معنا ټاکي یعنی د اهنګ توپیر د جملې د معنوي نوعیت سبب ګرځي.
په دې توګه غواړو د پښتو ژبې د جملو عروضي ځانګړنې په جلا توګه په ګوته کړو.
اول: د پښتو ژبې دجملو عروضی خصوصیات:
د یوې جملې د ساختمان او جوړښت په څېړ نه او مطالعه کې دغه لاندې عروضي نښې نښانې سره بیلول غواړو:
الف: اهنګ: په ژبه کې اهنګ دا وازد ټیټېدو او لوړیدو یو ډول زیروبم دی. په پښتو ژبه کې د نورو ډیرو ژبو په څېر داهنګ مفهوم خاص ارزښت لري څکه هره ژبه د جملې او نورو غونډونو یو خاص اهنګ لري. د اهنګ بدلون او توپیر د جملې د معنا د بدلون سبب ګرځي. که څه هم د جملی جوړښت، فورم (شکل) به بدلون نه وي مونډلی خو همدغه اهنګ دی چې په دغه ډول جملو کې خبري او نا خبري جملې سره بیلوي.
د اهنګ د بدلون له مخې جملې د معنا له مخې په خبري، سوالیه، تعجبي، ندایي باندې ویشل کیږي[1].
که چېرې جملې د لیك د نښو له مخې بیلې کړای شي نو دا به یوه نیمګړې هڅه وي. د جملی د ډولونو ویش د معنا له مخې د عروضي خصوصیاتو له مخې کیږي. خوله بده مرغه په پښتو ژبه کې دغه عروضي برخه پوره او علمي نه ده څېړل شوې که کومې ویشنې شوي دي هغه هم اټکلي خبره ده مګر دغه کار به هغه وخت بشپړ او باوري وي چې لابراتواري ازموینه د جملو د عروضي ځانګړنې (اهنګ، فشار) په برخه کې ترسره شي. که د پښتو ژبې جملې (بشپړې او نابشپړې)

---

[1] ولوانوه. ل. زما یانکوایا. س. الف د خارجی محصلینو د پاره د ژبپوهنه درسي کتاب، د مسکو پوهنتون چاپخانه، 1973، (36-41) مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

داهنګك له مخي وڅېړلې شي نو د جملې ډېر ډولونه به هم څرګند شي خو دلته مونږ څه نا څه په دوديز ډول خبري، سوالي، تعجبي، ندايي او امري جملى د خپلواهنګو نو په مرسته بيلوو. مونږ دغه مطلب د پوهاند الهام له روش جديد در تحقيق د ستور زبان دري) څخه راوړی دی.

1- خبري اهنګك: اوار پيل کيږي او بيالږ کښته (پروت) پای ته رسيږي. البته وليدونکی نرم اهنګك دی او په يو منځني لحن سره ويل کيږي.

نوټ: ددې لپاره چې د نورو جملو ترمنځ بېلوالی موښودلی وي نو د خبري جملې د اهنګك د پاره Intonation=I نښه راوړو ويا IC=1 فورم ورته ټاکو. په دې مانا:

I د Intonation لنډيز او (C) د Construction لنډيز په توګه:

مثال يې : عمومي بڼه، خبري جمله: IC –1

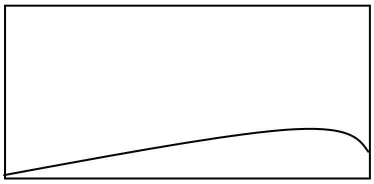

پسرلی د خپلو خوږو وږمو سره راورسيد. د ګلانو سرونه وږمو ورو ورو او په خيال سره ښورول.

2- د پوښتني اهنګك: په هغه صورت کې چې په جمله کې د پوښتني کلمې ولرونو ددغه ډول جملې اهنګك لوړبيا ټيټ وي په دې توګه يې پيژنو:

IC- 2

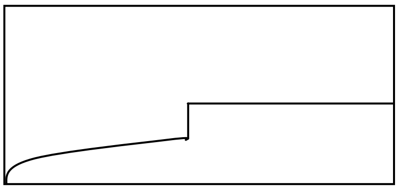

مثال:

چېرته تاسی روان ياست؟ څوك ستاسی پوښتني ته راغلی و؟

بل په هغو جملو کې چې استفهاميه کلمه نه وي نو په دغه ډول جملو کې اهنګك ټيټ پيل کيږي او بيا نيغ پروت لوړ پاي ته رسيږي. لکه: تاسی دلته هره ورځ راځی؟ تاسی له مونږ سره خبري کوئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

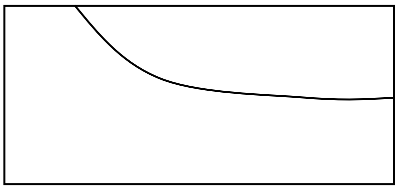

همدارنګه په داسې جملو کې چې د سوال او ځواب په توګه وي هم یو بل ډول اهنګ چې IC –4 په توګه راغلی دی. اهنګ په پای کې لوړېږي.

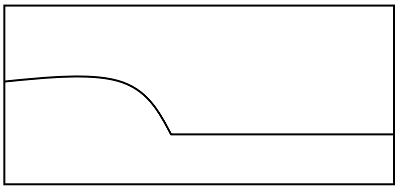

مثال:

مېله خلاصه شوه مونږ کورونو ته ولاړ واوتاسې؟

یادونه: هغه استفهامیه جملې چې ځواب یې هویانه وي اهنګ یې جیګېدونکی وي او د نورو استفهامیه جملو اهنګ په هغه برخه کې لوړېږي چې مطلوبه ځواب غوښتل شوی وي.

3- د تعجبي جملې اهنګ: هم ټیټ پیل کیږي او بیا پورته مخ په ځوږ پای ته رسیږي مګر کله داسې هم پېښېږي چې لوړ پیل پریوتی پای ته رسې چې دا بیا د جملې د مطلب په ټکي پورې اړه لري.

1- څه کارونه یې ونه کړل! 2- داهم شوه خبره! 3- ته هم لادومره شوې!! 4- دې ته لاګوره!

ب: په پښتو ژبه کې خج:

هره ژبه د خج ځانګړی سیستم لري او په هرې ژبې کې د خج دریځ په کلمه (لغت) او جمله کې یو له بله توپیر لري. خج په بېلا بېلو ژبو کې بېلا بېلې ځانګړتیاوې لري. د ژبپوهانو په نظر په نړۍ کې داسې ژبې هم شته چې خج یا لغوي خج نه لري مګر داسې نورې ژبې دي چې خج لرونکي وي دغه خج لرونکي عناصر د ځانګړو خصوصیتونو او موقعیتونو له مخې سره توپیر هم لري. د نړۍ په ځینو ژبو کې لغوي خج یو معین او ټاکلی ځای لري خو په ځینو نورو ژبو کې بیا د موقعیت او ځای له مخې متحرك (خوځند) دی.

په پښتو ژبه کې هره کلمه (مورفیم) ځانته ټاکلی خج لري خو دا هم باید زیاته کړو چې د ټولو کلمو د خج موقعیت یو ډول نه دی په ځینو کلمو کې پر لومړۍ څپې لکه (وسپنه، ګټه) په ځینو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرمنځنۍ ښې (لوړوالی، مغلواله، پښتنواله) او بیا کله د ځینو کلیمو پرورستنۍ ښې لکه (ګټه، تللی وو) خج راځي بیا ځیني کلمې هم شته چې د هغو خج تغییر نه کوي لکه:

ختېګر، ختېګره، (ښځه، ښځې، ښځو).

په وینا کې خج لرونکې ښه د بې خجه ښې څخه په دې لاندنیو خصوصیاتو سره جلا کیږي.

1- فشار 2- د اهنګ جګوالی 3- اوږدوالی. د خجنې ښې دغه ځانګړتیاوي په بیلو ژبو کې سره توپیر لري.

دلته زمونږ مقصد د پښتو ژبې خجن عناصر دي، په دې توګه دغه خجن عناصر (ښې) په عمومي توګه دوې څرګندې ځانګړتیاوې لري.

1- خجنه ښه نسبت بې خجه ښې ته په زیات فشار سره ویل کیږي. 2- خجنه ښه نسبت بې خجه ښې ته اوږده ویل کیږي. ددې علت دادی چې په پښتو ژبه کې هغه واول چې خج لرونکې ښې کې راغلی وي نسبت هغه واول ته چې په بې خجه ښې کې وي اوږدویل کیږي.

په همدې اساس په پښتو ژبه کې دنیا میکې خج موجود دی چې پر نورو عواملو سربېره د اهنګ او د غږ د اوږدوالي سره مستقیم ارتباط لري. په دې توګه خج په پښتو ژبــه کې دوه څرګند خصوصیتونه لري یعنی پرکومې ښې چې خج راغلی وي هغه نظر بې خجه ښې ته اوږد او هم یې فشار زیات وي. څنګه چې د خج دریځ د پښتو ژبې په کلمو کې متحرک (خوځند) دی نو د پښتو ژبې په لغوي او ګرامري جوړښت کې ډیر ارزښت لري، یعنی خج په جمله کې د خپل اهمیت له مخې هم څو ډوله دی (منطقی، لغوي او د جملې خج) دغه د خج موقعیت د کلمې په معنا او مقصد باندې هم ډیره اغیزه کوي او د خج د موقعیت په اساس کلمې (الفاظ) (اسمي- فعلي) او نورو سره بېلېږي. ددې له پاره دغه لاندې مثالونه راوړو:

1- (جاله) (خج پرلومړۍ ښې) ځاله، اشیانه.

2- (جاله) (خج پر دوهمې (وروستۍ ښې) داوبو جاله.

3- (بوره)، (خج په لومړۍ ښې) زوی مړې

4- (بوره) (خج پر وروستۍ ښې) (خوږه) (قند).

یادونه: په داسې حالتونو کې چې هلته خج بدلون مومی معمولا د ګرامري صیغو د جوړښت د بشپړونکو او مرستیالو وسیلو په حیث کارور ښی اخیستل کیږي لکه: پلار، پلرونه او کله کله د دوو ګرامري صیغو بېلتون یوازینۍ لاره داوي چې د خج په واسطه یو له بله وپېژندل شي لکه (کېینه) خج پر لومړۍ یادوهمې ښې باندې ولاړ ښیني او ښتونکي مورفیمونه هم کله کله بې خجه نه وي لکه د جمع لاحقې (ان، ونه) او فعلي لاحقې (وو).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکاري- (خج پرلومړۍ څپې) فعل = ليدل کيږي. څرګنديږي، معلوميږي.
ښکاري، (خج په وروستۍ څپې) نوم = ښکار کوونکی. (فاعلي صفت)
تېره – (پر لومړۍ څپې) ماضي (تيره زمانه).
تېره (پر وروستۍ څپې) د پخ ضد = تېز
جوړه – (پر لومړۍ څپې) سوله، روغه
جوړه- (په وروستۍ څپې) جفت، جامې، دناوې جوړه.
2- د خج د موقعيت په اساس دځينو کلمو ګرامري معناګانې ټاکل کيږي.
ننوتل- (خج پر وروستۍ څپه) (استمراری) جمع عدد ماضی فعل
ننوتل – (خج پر لومړۍ څپې) (مطلق جمع عدد ماضی فعل).
ننوت: (خج پر وروستۍ څپې) استمراري ماضي مفرد دريم شخص:
ننوت: (خج پر لومړۍ څپې) مطلقه ماضي مفرد دريم شخص.

که څه هم فشار په کلمو او د کلمو په ساختمانونو کې راځي يعنی يوه کلمه ممکن څو هجاوې ولري مګر ټول سيلابونه يو ډول نه ويل کيږي په دې معنا چې ددغو سيلابونو له ډلې څخه يو سيلاب نظر نوروته دروند ويل کيږي. دغه برخه د خج لرونکي هجا په نامه نومول کيږي. يعنی په دغه هيڅا باندې فشار راوړل کيږي خو د کلمې نورې هجاوې کمزورې. او لنډې ويل کيږي. همدارنګه خج په جملو کې هم اغيزه ښندي يعنی که دجملې پريوه توکي باندې زيات فشار راشي هماغه توکی خجن کيږي او نور توکونه به يې بې خجه او يا کمزوري خجونه ولري.

دغه خجن توکي د نورو توکونو څخه زيات د مطلب ټکي بيانوي. د مثال په توګه.
زه کورته ځم. يا ماليك وليکه.

په دې جملو کې که چېرې خج په (زه) – (ما) ضميرونو باندې چې د جملې فاعل هم دی راشي نو دلته مونږ سمدلاسه پوهيږو چې جمله د څوك او چا استفهامي ضميرونو په مرسته سواليه کيږي او يا برعکس که جمله د څوك او چاپه مرسته سواليه شي نومونږ پوهيږو چې په ځواب کې جملوي فشار د جملو د نورو برخو څخه (1) – په (زه) (2) – پر (ما) باندې زيات دی.

مګر که چېرې جمله د چېرې، چېرته يا څه او يا داسې نورو ژبنيو فورمونو په واسطه سواليه شي. نو پوهيږو چې په ځواب کې جملوي فشار پر (کور) (ليك) باندې راځي او يا که فشار په خبري جملو (زه کورته ځم) يا ماليك وليکه) کې د (کور) او (ليك) باندې زيات وي نوسواليه جمله د

(c) ketabton.com: The Digital Library

(چيري- څه) او داسې نورو فورمونو په ذريعه سواليه کيږي. ولې که فشار پر (ځم) او (وليکه) فعلونو باندې زيات وي نو په ځواب کې هم فشار په دغه برخه باندې راځي. يا دا بل مثال: پسرلی راغی.

که فشار پر (پسرلي) راشي دويونکي مقصد د پسرلي څخه دی او که پر (راغی) باندې وي بيانو د پسرلي د راتګ مفهوم زيات ارزښت لري او پسرلي ته دويمه درجه ارزښت ورکول کيږي. همدغه راز په سواليه، تعجبي، امري جملو کې دغه قاعده د تطبيق وړ ده.

ج: بيلتون او پيوستون (فصل او وصل):

بيلتون يا وقفه په ترکيب (غونډ) او جمله کې د لفظي او نحوي ډلو (کلمو، ترکيبونو) د بېلولو له پاره راځي او همدارنګه د بېلتون (وقفې) له مخې د جملو په پاي کې يوه جمله له بلې نه جلا کيږي.

پيوستون يا اتصال: په ترکيبونو او جملو کې د مربوطه اجزاو ترمنځ الحاق او پيوستون ګڼل کيږي. په دې معنا سره چې دلته مقصد د کلمو، عبارتونو او جملو په برخه کې دوينا اصلي اوسمه بڼه ده په کومو کلمو، ترکيبونو يا جملو کې د بيلتون يا پيوستون ضرورت ليدل کيږي. دلته که د دووتوکونو (کلمو، غونډونو، جملو) پاي او پيل سره يو ځاي جوخت وويل شي يوه معنا او که بيل او جلا يعنې په يو څه ځنډ سره وويل شي، نو مطلب بدليږي، دلته بايد دا په نظر کې ونيول شي چې مطلب او مقصد په نوموړي، جملې او يا ترکيب کې څه شی دی او يا خو په ځينو ځايونو کې ددغو عناصرو معنا ګډوډه کيږي يا خو پوره او سم مطلب په لاس نه راځي. ددې مطلب د روښانولو له پاره د پښتو ژبې يو څو مثالونه راوړو. په دې لاندنيو جملو کې بېلتون او پيوستون په ښه توګه روښانه کيږي.

1- بريالی حيران، ناست دی.

2- نورګل زړور، ورغی.

3- سورګل ستومان، راغی.

4- نور محمد غمجن، لاړ.

په دغو جملو کې که چېرې حيران، زړور، ستومان، غمجن د جملې د مسند اليه له متعلقاتو څخه وي نوپاتې برخه يې (ناست دي، ورغی، راغی، لاړ) د جملو (مسند) فعلونه دي.

همدارنګه يو بل مثال:

(c) ketabton.com: The Digital Library

فریـــاد فریـــادي لاړ لـــه دنیـــا نـــه ارمـــاني
د مـــرګ قاصـــد تـــه ګـــوره راځـــي ناګهانـــه

د لومړي بیت مطلب د مخکنیو جملو په ترتیب سره پیوستون او بیلتون په توګه لولو لکه:
فریاد فریادي، فریاد، فریادي مګر په دوهم بیت کې د مرګ قاصد ته ګوره راځي ناګهانه، په اصل کې داسې لوستل کیږي. د مرګ قاصد ته یعنی وقفه (مکث) وروسته له (ته) څخه، مګر که (ته) ارتباطی توری د قاصد د کلمې سره پیوست ونه ویل شي او څه په ځنډ سره وویل شي نو بیا پورتنی مطلب له لاسه ورکوي. (ته) بیا د دویم شخص ضمیر په توګه مفهوم ورکوي چې د مطلب تېکی نه دی لکه د مرګ قاصد ته ګوره راځي ناګهانه.
بله نمونه: دازمانه، حیانه کوي.
بیلتون: دا زما- نه حیانه کوي (نفی، له ما څخه) مطلب دی، پیوستون: دا زمانه) حیانه کوي. دلته (زمانه مقصد وخت او نوم دی).
په لاندې مثال کې دوه مشترك تکراري الفاظ وینو:
1- سورګل، حیران حیران کتل.
بیلتون په لومړي سرکې (سورګل) څخه وروسته یو څه ځند خامخا راځي چې حیران حیران کتل د فعل قید په تکراري توګه ښیي او د فعل له پاره پیوستون ګڼل کیږي. د فاعل سره د پیوستون له پاره سورګل حیران، حیران کتل.
چې دلته سورګل حیران نه وروسته څه وقفه راشي نو لومړی حیران د نوم (فاعل) مربوطه برخه جوړوي او دوهم حیران د فعل سره اړیکي لري. خو که چېرې د فاعل سره جوخت ونه ویل شي نو بیا به داسې معنا ښندي.
1- بریالی، حیران ناست دی 2- نورګل- زړور راغی 3- سورګل، ستومان راغی 4- نورمحمد، غمجن لاړ.
په دې ترتیب حیران، زړور، ستومان- غمجن د فعل د مربوطاتو څخه دی یعنی د جملې دفعل سره یې فعلي ترکیبونه جوړ کړي او قیدي معناګانې ښندي یعنی دغه صفتونه د قید په توګه وظیفه ترسره کوي. یادغه لاندې ترکیبونه په جمله کې ګورو.
د زړه سوي اهونه یې له خولې نه پورته کیږي. په دغه جمله کې دوه ځایه د فصل او وصل مثالونه وینو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اول: دجملې مبتدا (د زړه سوي اهونه) که د زړه سوي نه وروسته لږ څه مکث وکړای شي او وریسې (اهونه) وویل شي نو دغه د اضافي ترکیب په توګه د لسوزي (زړه سوي) په مفهوم د یوه مجرد نوم معنا او مفهوم رسوي چې په دغه ترکیب کې (زړه سوی) مضاف الیه او اهونه مضاف ګڼل کیږي. خو که چیرې دا ډول ویل شي: د زړه، سوي اهونه نو دلته بیا (زړه) مضاف الیه او سوي اهونه (توصیفی ترکیب) مضاف دی چې په منطقي لحاظ د زړه، سوي اهونه سم بریښي.

دویم ددغه جملې د خبر برخه هم ګورو.

1- له خولې نه، پورته کیږي او که بیا دغه فعلي برخه (مسند) داسي ولولو: (له خولې، نه پورته کیږي) دلته بیا منفی فعل څرګندیږي چې البته مطلب د نفي صورت نه دی.

دویم: په پښتو ژبه کې دجملې نحوي خصوصیتونه (ځانګړتیاوي):

څنګه چې ښکاره ده هر ډول کلمې او مورفیمونه په جلا او پرته له ارتباطه پوره او بشپړه معنا نه ورکوي نو په دې توګه هر ترکیب ته (غونډ- جمله) پرته له نحوي ځانګړنې (خصوصیاتو) څخه جمله نه شوو یلای مګر هغه الفاظ او مورفیمونه او (غونډونه) چې یو بل سره نحوي رابطه ولري جمله، ترکیب، غونډ ورته ویلی شو.

دلته مونږ په جملو کې د کلمو، مورفیمو، (اسمي، فعلي) غونډونو ترمنځ نحوي رابطه په لاندې توګه بیانوو:

الف: مطابقت (سمون):

د مطابقت معنا هغه ده چې په ترکیبونو کې (1) د کلمو ترمنځ او په جمله کې د جملې د اجزاو یا غونډونو (اسمي- فعلي) ترمنځ ګرامري مطابقت موجود وي دغه مطابقت او سمون د جملې د فاعل او فعل یا مبتدا او خبر ترمنځ د عدد، جنس او شخص له مخې په نظر کې نیول کیږي.

د عدد له پلوه مطابقت:

هغه وي چې دجملې ارکان (اجزا) د عدد (مفرد، جمع) له مخې سره سمون ولري. که چېرې د جملې د مبتدا فاعل برخه (مفرد) یووي یا (جمع) ډیر کسان وي نو د خبر (فعل) برخه هم ورسره د مفرد یا جمع په شکل راوړل کیږي.

د جنس له پلوه سمون او مطابقت:

(c) ketabton.com: The Digital Library

که فاعل ښځینه جنس وي فعل ورسره په ښځینه ډول کارول کیږي او که فاعل نارینه جنس وي نو د جملې فعل ورسره د نارینه په ډول راوړل کیږي.

د شخص له مخې مطآبقت او سمون:

هغه دی چې په جمله کې (فاعل، مسند الیه، مبتدا) هر یو شخص (لومړی- دویم – دریېم) راغلی وي نو (فعل، مسند ، خبر) ورسره سم وکارول شي.

په پښتو ژبه کې د مسند الیه او مسند سمون:

په پښتو ژبه کې د مسند الیه او مسند رابطه اوسمون د فعل په ډول او ګروپ پورې اړه لري.
د نحوي وضعیت له مخې دپښتو ټول فعلونه په دوو اساسي ډلو ویشل کیږي (لاژمي او متعدي)
یو: د ټولو لاژمي او متعدي فعلونو په حالیه (ناتېره) ګروپ کې د فعل او فاعل ترمنځ مطابقت وي.
دوه:د متعدي (معلوم او مجهول) افعالو په ماضیه (تېره) ګروپ کې د فعل او مفعول ترمنځ مطابقت لیدل کیږي.

د موضوع د روښانولو لپاره دغه لاندې مثالونه راوړو:
الف: په لاژمي فعلونو کې د فعل او فاعل سمون په لاندې توګه دی:
لاژمي فعل په تېره زمانه کې:
1- زه پرون له پوهنتون څخه کورته راغلم.
2- مونږ پرون له پوهنتون څخه کورته راغلو .
3- ته پرون له پوهنتون څخه کورته راغلې.
4- تاسې پرون له پوهنتون څخه کورته راغلئ.
5- دی پرون له پوهنتون څخه کور ته راغی.
6- دوي پرون له پوهنتون څخه کورته راغلل.
7- دا پرون له پوهنتون څخه کورته راغله.
8- دوی پرون له پوهنتون څخه کورته راغلې.
په دغو مثالونو کې ګورو چې فعل (لاژمي) د جملې له فاعل سره په تېره زمانه کې د عدد او شخص له مخې سمون لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- لاژمي فعل مطابقت په اوسنۍ (ناتيره) زمانه) کې د فاعل سره:

1- زه ستاليدو له پاره راځم	مونږ ستاليدو له پاره راځو.
2- ته زما ليدو له پاره راځي	تاسې زما ليدو له پاره راځئ.
3- دی، دا زما ليدو له پاره راځي	دوي زماليدو له پاره راځي.

په دغو جملو کې د فعل سمون د فاعل سره د شخص او عدد له مخې جوت دی ولې د درېيم شخص مطابقت د فعل سره د جنس، عدد له مخې نه ښکاري ځکه يو ډول تصريف شوی دی.

ب: د متعدي (معلوم) فعل مطابقت:

1- اوسنۍ زمانه:

مفرد	جمع
1- زه مقاله ليکم	مونږ مقاله ليکو
2- ته مقاله ليکې	تاسې مقاله ليکئ.
3- دی مقاله ليکي	دوي مقاله ليکي.
4- دا مقاله ليکي	دوی مقاله ليکي.

2- د متعدي (معلوم) فعل مطابقت په تېره زمانه کې:

مفرد	جمع
ملالۍ زه ليدم	پلوشې مونږ ليدلو
ملالۍ ته ليدې	وريښمينې تاسې ليدلئ.
زرمينې دی ليده	ګل پاڼې دوي ليدل
زرمينې دا ليدله	ګل پاڼې دوي ليدلې[1].

بله بېلګه:

(که چا خپل ځان وپېژاند، خپل تاريخ، خپل قوم، خپل هيـواد يې وپيژانـد خپلـه خاوره او خپلـه خته يې وپيژند له. . . او که نه دغه يې ونه پيژندل نو ...

په لوړ مثال کې خپل ځان، خپل تاريخ، خپل قوم او خپل هيواد هر يو د مفعول په توګه دي چې د جنس او عدد له مخې مفرد، مذکر ګڼل کيږي نو فعل يې هم د مفعول سره په هماغه توګه (وپيژاند)

---

[1] دجنس، عدد، شخص دربواؤوله مخى سمون لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمون لري. او بیا (خپله خاوره) (خپله خټه) د مفعول په توګه ښځینه مفرد جنس دی او **فعل** یې ښځینه جنس مفرد په توګه ورسره سمون کوي.

همدارنګه (ونه پېژندل) د جمع په توګه د مخکنیو برخو له پاره د جمع په صورت کې د ډېرو مفعولونو سره سمون او مطابقت ښودلی دی.

ج: د متعدي مجهول فعل سمون:

په هغو جملو کې چې دغه ډول متعدي فعلونه وي د **فعل** (مسند) سمون او مطابقت په دواړو زمانو کې (ناتېره = تېره) د مفعول سره ضروري دی ځکه چې دلته د فاعل د نیشتوالي په وجه مفعول د نائب فاعل (مسند الیه) وظیفه ترسره کوي او په دې وجه ورته د فاعل نائیب هم وایي.

1- متعدي مجهول **فعل** په اوسنۍ زمانه کې:

اوس نوی پلان جوړیږي. اوس نوي پلانونه جوړیږي.

تاسې ځورول کیږئ. دوي او مونږ ځورول کیږو.

په دغو مثالونو کې (نوی پلان) (نوي پلانونه) (تاسی) دوي او مونږ مفعول (نایب) او **فعل** ورسره سمون لري.

2- متعدي مجهول **فعل** په تېره زمانه کې:

کور وساتل شو	کورونه وساتل شول
ونه پرې شوه	مضمونونه ولیکل شول
ځمکه خړو به شوه	ونې پرې شوې
مضمون ولیکل شو	ځمکې خړوبې شوې

په لوړو مثالونو کې کور، مضمون (نرینه، مفرد) کورونه، مضمونونه (نرینه، جمع) دي. **فعلونه** یې هم د مفرد او جمع صورتونه ښیي. همدارنګه (ونه، ځمکه) ښځینه مفرد نومونه دي او (ونې، ځمکې) د ښځینه جمع نومونه دي نو فعلونه ورسره د جنس، عدد له مخې په هم هغه ډول سمون لري.

یادونه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

(په پښتو ژبه کې کله په یوه مجهوله فعلي جمله کې د مفعول سره فاعل هم په ارتباطي حالت کې راوړل کيږي مګر په فعل باندې دغه فاعل مخامخ اثر نه اچوي نوځکه يوازې د مفعول تابع ګڼل کيږي[1] لکه:

دا ليك د ملالۍ له خوا ليکل شوى دى.   دا ليکونه د ملالۍ له خوا ليکل شوي دي.

په پښتو ژبه کې د مجهول فعل يو بل شکل هم شته چې دلته هم مفعول د نائب فاعل حيثيت لري لکه: دا هلك وهل غواړي،   هلته تلل غواړي.   ده وهل غوښتل.

دا جملې د معنا له مخې د مجهول فعل رنګ لري ولې چې وهونکى او تلونکى په کې نه ښکاري خو په لفظي توګه د معلوم فعل رنګ لري، خو بيا هم فعل په کې د مفعول تابع دى چې ورسره سمون لري.

د پښتو ژبې په هغه ډله فعلونو کې چې کومکي فعل او يو اسمي جز (نوم، صفت، قيد ، عدد) سره يو ځاى اسمي، فعلي ترکيبونه يې جوړ کړي وي چې مطلق فعلي مونډ جوړ وي په دغه ډله فعلونو کې د فعل لومړنۍ برخه (عنصر) صفت، قيد) هم د جنس عدد له مخې د فاعل يا مفعول سره سمون ښيي.

بيلګې: د ناتيرې زماني بشپړ شکل:

زه جوړ شم. ته جوړ شې. زه جوړه شم. ته جوړه شې. ځلمى روغ دى. ځلمى ناروغ دى. ملالۍ روغه ده. ملالۍ ناروغه ده.

د تيرې زمانې بشپړ صورت:

زه جوړ شوم. ته جوړ شوې. دا جوړه شوه. دوى جوړې شوې.

مېلمه لوند شو. کوربه ړوند شو. مېلمنه لمده شوه.

ميلمانه لاندې شول. کوربانه ړانده شول. مېلمنې لمدې شوې.

همدارنګه فعلى صفات د نژدې او لرې تېرې زمانې په ترکيبونو کې هم داسمي صورتونو په څېر د جنس، عدد څرګندونه کوي لکه:

زه تللى يم (مذکر) زه تللې يم (مونث) يا سېرکال ښه باران وريدلى دى، سږکال ډېره واوره وريدلې ده.

---

[1] پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر 2 وك 1370 لمريز كال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه کله هم د مفعول او د مرکب فعل داسمي (عنصر) په منځ کې مطابقت لیدل کیږي ولی په اصل کې د جملې دفعل او فاعل ترمنځ مطابقت له ورایه ښکاري.

زه به میوه پاکه کړم. زه به ناك پاك کړم:

دلته (زه) فاعل دی او د کړم سره مطابقت لري ولې (میوه) مفعول یې د فعل داسمي برخې (پاك) سره د جنس او عدد له مخې مطابقت ښکاره کوي.

ځکه میوه مونث نوم دی (پاکه) مونث شکل لري او (ناك) مذکر (پاك) هم مذکر دی یا دا بل مثال د جمع په صورت کې ګورو:

مونږ به میوې پاکې کړو.   زه به منې سپینې کړم.

بله مهمه خبره د مسند الیه او مسند د سمون په برخه کې داده:

په هغو جملو کې چې قیدونه د فعل د متعلقاتو په توګه راغلی وي نو دغه قیود بیا د فعل نه دمخه راځي او دفعل څرنګوالی او کیفیت ښیي. قیود د مطابقت او سمون له مخې [1]د فعل سره فعلی غونډ جوړوي، نوځکه که چېري یو فعل د فاعل تابع وي نو دغه مربوطه قیود هم د فاعل تابع یاورسره سمون کوي. یا په بله وینا قیدونه هم د فاعل د پاره تصریف کیږي لکه:

1- د لازمی فعل سره د قیدونو استعمال او سمون: که چېري قید د لازمي فعل سره راشي نو بیا قید او لازمي فعل د فاعل سره سمون کوي (په دواړو زمانوکې).

مفرد – زمرك د خپلواکۍ په جشن کې توند توند ګرځي (ګرځید).

ملالۍ د خپلې خور په واده کې توده توده ګرځي (ګرځیده)

جمع، پوه خلك د ژوند په ډګر کې پاخه پاخه قدمونه ږدي.

دغه مېلمنې تودې تودې ګرځي. (ګرځیدې).

د متعدي فعل سره د قیدونو استعمال او مطابقت:

د متعدي فعل سره په اوسنۍ زمانه کې فعل د فاعل سره سمون ښیي او قید د مفعول سره مطابقت څرګندوي:

زه دغه لیکوال پوخ پېژنم	زه دغه لیکوالان پاخه پیژنم
زه دغه لیکواله پخه پېژنم	زه دغه لیکوالې پخې پیژنم

[1] مطلقی أل   ترکیبونه د جنس، عدد، شخص له مخ   د فاعل او فعل سره سمون   ي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغو مثالونو کې فعل د فاعل سره سمون کوي مګر په دغو جملو کې پوخ د پېژندل سره يو مرکب فعل (متمم) جوړ کړی دی نو دغه د فعل اسمي جز، د مفعول سره مطابقت کړی او دفعل دويم توکی يې (پېژندل) د فاعل سره سمون ښودلی دی.

2- متعدي فعل او قيد په تيره زمانه کې:

بېلګې: ما دغه سړی پوخ وپېژند.	(مفرد مذکر).
مادغه ښځه پخه وپېژنده	(مفرد مونث).
مادغه هلکان پاخه وپېژندل	(جمع مذکر).
مادغه تور سرې پخې وپېژندلې	(جمع مونث).

په دغو مثالونو کې فعل او قيد په ګډه (دواړه) د مفعول سره سمون لري.

3- په متعدي مجهولو فعلونو کې هم داسې راوړو:

1- ناتيره زمانه.

ډوډۍ تو ده توده خوړ له کيږي. ډوډۍ تودې تودې خوړلې کيږي.

2- تيره زمانه:

ډوډۍ ګانې سړې سړې خوړل کيدې. ډوډۍ ګانې سړې سړې وخوړل شوې.

دلته ګورو چې په دواړو زمانو کې فاعل نشته ډوډۍ ګانې مفعول (د فاعل نايب) دي نو فعل او قيود يو ځای ورسره سمون ښيي.

د موضوع د ښه روښانولو د پاره په لاندې توګه د جملو داجزاو ترمنځ لومړۍ د عدد بيا د جنس او وريسې د شخص له مخې برابرتيا او سمون سره د مثالونو راوړو:

1- په جمله کې دعدد له پلوه د مبتدا (مسند اليه، فاعل) او خبر (مسند، فعل) مطابقت:

ليدل کيږي چې په پښتو ژبه کې فعل د فاعل يا د مفعول دپاره تصريفيږي نو په دغه صورت کې فعل د فاعل يا مفعول سره تابعيت او مطابقت څرګندوي په دې معنا که د جملې (فاعل، مفعول مفرد يا جمع وي نو فعل يا خبر هم د مفرد يا جمع په توګه راځي لکه:

1- چې (فاعل (مسند اليه) مفرد وي.

1- دی دهاتي په غوږ کې ويده دی. 2- هغه په کومو چرتونو کې ډوب دی.

3- ځلمی د برکلي د خان نوکر دی. 4- ځلمی ګرم نه دی بلکې ملالی ګرمه ده.

2- فاعل (مسند اليه) د جمع عددوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو ادب کې د قلندر په نامه څلورتنه شاعران تېر شوي دي.

- دوي لاخبرنه دي. دوي د چا نوکران دي.

- د پښتونخوا په سیمه کې درې لوی ادبي مرکزونه منځ ته راغلي دي.

- دوي لاخبرې نه وې چې کډې رواني شوې.

د مفعول مثالونه:

ملالۍ کتاب ولوست (مفعول مفرد، مذکر).

اڅك کتابچه ورکه کړه. (مفعول مفرد، مونث) ملالۍ کتابونه ولټول، ولوستل (مفعول جمع مذکر).

ده کتابونه ولیکل، (مفعول جمع مذکر)، ده کتابچې راوړلې (مفعول جمع مونث) دې مقالې ولیکلې (مفعول جمع مونث).

2- د جنس مطابقت اوسمون:

د جنس سمون په دې معنا، که د جملې فاعل (مسند الیه) د جنس له پلوه ښځینه جنس وي نو بیا (**فعل**، مسند) مونث راوړل کیږي. او که نارینه جنس وي نو بیا **فعل** مذکر کارول کیږي.

د مبتداء او خبر سمون په اسمیه او فعلیه جملو کې لازمي دی.

1- پسرلی راغی 2- ژمی ولاړ (تېر شو) 3- پخوانۍ دوره تېره شوه. 4- ملالۍ په دې لاره تېره شوه.

5- پخواني کارونه تېر شول 6- پخوانۍ زمانې تېرې شوې.

په اسمیه جمله کې:

1- دغه کتاب زما د ورور دی. 2- دغه کتابچه زما د ورور ده.

په اسمیه جملو کې چې د مبتداء او خبر برخې دواړه اسمونه وي نوکومکي **فعل** د نژدې والي په وجه د خبر تابع کیږي.

مسند الیه + مسند + اسناد

1- ظلم زور دی. (مذکر) 2- پوهنه رڼا ده (مونث).

ظلم ګناه ده. علم رڼا ده. علم روښنایي ده. څورونه ظلم دی.

د **فعل** سمون د مفعول سره د جنس له مخې:

الف: مفعول (جمع مذکر) + **فعل** (جمع مذکر).

ګلان وکرل شول. دیوالونه اخیر شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: مفعول (جمع مونث) + **فعل** (جمع مونث).
مقالې خپرې شوې. ورځپاڼې وويشل شوې.
مفعول د (نايب فاعل) مسند اليه دنده تر سره کوي.
په ماضي متعدي معلوم فعل کې د **فعل** مطابقت له مفعول سره د جنس له مخې:
الف: فاعل + مفعول (مذکر) + **فعل** (مذکر).
ماليار باغونه اوبه کړل. ماليار ګلان وکرل.
ب: فاعل + مفعول (مونث) + **فعل** (مونث).
بڼوال د ګلانو غونچې جوړې کړې.
بڼوال د ګلانو سرې سپينې ګېډۍ راوړلې.
يادونه: په هغو جملو کې چې دمبتدا برخه دوه نومونه د عطف په توګه راغلي وي هم د جمع حکم لري د جنس له مخې د جمع مذکر يا جمع مونث حکم لري او **فعل** ورسره په هماغه توګه سمون کوي.
الف: 1- دا چاينکونه او پيالې ماتې شوي دي. 2- پيالې او چاينکونه مات شول. 3- د ښار کوڅې او سړکونه خراب دي. 4- سړکونه او کوڅې خرابې دي. 5- هلکان او نجونې رابللې شوي دي. 6- نجونې او هلکان رابلل شوي دي.

3- د مسند اليه او مسند سمون د شخص له مخې:

په جمله کې د شخص سمون دا معنا لري چې **فعل** (مسند) بايد د هر يوه وګړي (شخص) (1-2-3) سره سم راوړل شي.
که په جمله کې د جملې فاعل يا مفعول (1-2-3) وګړي وي **فعل** ورسره سم د (1-2-3).
وګړي له پاره سمون کوي.
الف: فاعل (مسند اليه) لومړي شخص + فعلی ريشه + د لومړي شخص مقيد مورفيم (فعلي خاتمه) لکه: چې ارمان کوم تاله به ژړاته نه درځم.
په دغه مثال کې (کوم)، (درځم) د لومړي شخص ټاکنه او مطابقت دی. بله بيلګه:
1- زه يوې فيصلې ته راغلی وم. 2- زه خو دلته پاتې کيدای نه شم.
ب: فاعل (مسند اليه) دوهم شخص + فعلی ريشه + د دويم شخص مقيد مورفيم (فعلی خاتمه) ته راغلې. چيرې تللې (تللی) وې؟ تاسې راغلئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج: فاعل دريم شخص + فعلي ريشه + د دريم شخص مقيد مورفيم (فعلي خاتمه):
دی راغی. دوي راغلل. دا راغله. دوي راغللې.

په پښتو ژبه کې د مطابقت ځينې نورې قاعدې:

اول: په پښتو ژبه کې په لاندې مواردو کې فعل (خبر) د جمع په توګه راوړل کيږي.
1- په هغو جملو کې چې مسند اليه (فاعل) او (مفعول) د جمع عدد په توګه (نومونه، ضميرونه، صفتونه) راغلی وي نو فعل د فاعل يا مفعول سره د مطابقت په ډول جمع راځي لکه:
فاعل (جمع عدد) + فعل (جمع عدد):
هلکان راغلل. نجونې راغللې. مبتدا (جمع- عدد مذکر) + خبر (جمع عدد مذکر).
کاغذونه پر ميز پاندې پراته دي.
مبتدا (جمع عدد مونث) + خبر (جمع عدد مونث) کتابچې پرميز باندې پرتې دي.
دويم: په هغو جملو کې چې فاعل يا مفعول (مسند ،اليه، فاعل) د عطف په صورت کې دوه نومونه (يو مذکر بل مونث) وي صفات د کومکي فعل له ترکيب سره د قاعدې له مخې د نژدې فاعل يا نژدې مفعول تابع کيږي.
1- د مفرد په ډول نومونه د جملې مسند اليه، مسند .
د خوشحال خان په افکارو کې ملي جذبه او جوش پروت دی.
يا داسې هم راځي: ملي جذبه او جوش د خوشحال خان په افکارو کې پروت دی يا په دې توګه:
د حميد بابا په اشعارو کې مجاز او استعاره پرته ده.
همدارنګه په دې لاندې مثال کې هم ګورو چې د جملې مسند اليه (مفعول) هم دوه نومونه (مذکر- مونث) دي چې د جملې وروستۍ برخه (فعل) د نژدې مفعول سره سمون لري.
دوي قانون او لاره برابره کړه. دوي لاره او قانون برابر کړ.
درېيم: که چېرې مسند اليه (فاعل) يا (مفعول) د جمع نومونه وي[1] د عطف په صورت کې راشي نو بيا مسند (فعل) نژدې فاعل يا مفعول تابع دی. هلکان او نجونې راغلې.
نجونې او هلکان راغلل.

---

[1] يو جمع مذکر او بل جمع مونث وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم: كه چېرې داسې جملې وي چې فاعل (مسند اليه) يا نايب فاعل (مفعول) دوه هم جنسه نومونه د عطف په توګه راغلي وي نو فعل هم د جمع په توګه ورسره راځي لكه:

1- نارينه نومونه	ښځينه نومونه
نوم + او + نوم + **فعل**	نوم + او + نوم + **فعل**
اټك او بريالی لاړل.	ملالۍ او توريپيكۍ لاړلې
زمرك او اټك راروان دي.	پاڼه او لښته راروانې دي.
	ملالۍ او غازۍ ادې د جګړې قهرمانې ښځې دي.

2- د مفعول په توګه:

فاعل + مفعول + فعل

مذكر

مونږ اټك او زمرك وليدل.

فاعل + مفعول + فعل

مونث

مونږ ملالۍ او توريپيكۍ وليدلې

پنځم: كه د جملې فاعل يا مفعول دوه نومونه يو نارينه او بل ښځينه جنس د عطف په صورت كې راغلي وي فعل د جمع مذكر په توګه راځي لكه:

فاعل

نارينه + او + ښځينه

اټك او ملالۍ له ښوونځي څخه راغلل.

فاعل

ښځينه نوم + او + نارينه نوم

ګلالۍ او ځلمی له ښوونځي څخه راغلل.

د مفعول مثال:

فاعل + مفعول + فعل

(مذكر) نارينه او (مونث) ښځينه

ماناك او منه وخوړل

(c) ketabton.com: The Digital Library

مامنه او ناك و خوړل.

شپږم: خبر د جمع په توګه هغه وخت راځي چې د جملې فاعل او يا مفعول د جنس نومونه وي.

1- اوبه پاکې دي. او به رواني شوې

2- غنم پاك دي. په کرونده کې غنم شنه شوي دي.

په ژرنده کې غنم اوړه شوي دي.

د مفعول په توګه: د جنس نومونو سره فعل دجمع (عدد ، جنس) په توګه راځي لکه:

1- هغه اوبه تویې کړلې. 2- بزګر غنم وکرل. 3- په ژرنده کې غنم یې اوړه کړل.

4- په تیم کې یې تیل راوړل. 5- دوی ډیر غوړي وخوړل.

اووم: که په جمله کې مسند اليه (فاعل) د عدد (شمير) نومونه وي پرته له يوه څخه د نورو ټولو اعدادو سره فعل د جمع په توګه راځي لکه: دوه لاړل. دري کښيناستل. دوې پاڅيدلې. څلور-پنځه – شل پاڅيدل.

ب: عدد د مفعول په توګه: دوه مې وليدل. درې مې وليدلې، څلوريې وپرځول. لس يې وتښتول.

اتم: هغه وخت فعل د جمع په توګه راځي چې مصدر (فعلی نوم) د مفعول په توګه د متعدي ماضی فعل سره راغلی وي لکه:

دوي د ځان سره ښه کرل ريبل کړي دي. مونږ ورسره ليدل کتل وکړل.

ده وهل کړيدي. هغه ښکنځل کول.

نهم : الف) که د (څو، څوك) استفهامي ضمير د فاعل په توګه راشي خبر يا فعل د جمع په توګه راځي. څوك د مفرد د پاره هم راځي.

څورا غلل؟ يا څو تنه راغلل؟

څو ناست دي؟ څو تنه ناست دي؟

څو کښيناستل؟ څو ناست دي؟ څوك ناست دی؟ څوك ناست دي؟

ب: که د څه، څو، څومره استفهامي ضميرونه په جمله کې د مفعول په بڼه راغلي وي (خبر، فعل) جمع راځي.

1- څه دې ليدلي دي 2- تا څه وليدل

3- ما څه وکتل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- څه مې ولیکل یا ونه لیکل.

5- نه یې څه وکتل او نه یې څه ولیدل.

2- څو دې راوړل؟ څو یې وخوړل؟

3- څومره دې وژړل؟ څومره دې وکړل؟ ماڅومره زیات وخوړل؟

مرکب ترکیبی بڼه هم دغه قاعده ساتي لکه: یو څه مې ولیکل. څه ناڅه مې کړي دي، څه نا څه یې لیکلي دي.

لسم: په هغو جملو کې چې (مسند الیه، فاعل، مبتدا) د (1-2-3) شخصي ضمیرونه وي په دې معنا چې د یوه نه زیات ضمیرونه د عطف په صورت کې راغلي وي نو (مسند ، فعل، خبر) د جمع په توګه راځي.

الف- 1- لومړی شخص + او + دوهم شخص + فعل.

زه او ته به سره خبرې کوو.

2- لومړی شخص + او+ درېیم شخص + فعل

زه او (دی یا دا) به سره ګورو.

3- لومړی شخص دوهم شخص + دریم شخص + فعل

زه ته او (دی، دا) به سبا ننګرهار ته ځو.

ب: دویم شخص + او + درېیم شخص + فعل

1- ته او (دی، دا) به کورونه جوړ کړئ.

2- ته او هغه به راشئ.

3- (دا ، دی او ته به ولاړ شئ.

په لوړ و مثالونو کې لیدل کیږي چې فعلونه د جمعې په بڼه راغلي دي او دفعل د جمع صیغه د الف (1-2-3) مثالونو کې د لومړي شخص په توګه جمع شوی او دب (1-2-3) مثالونو کې د دوهم شخص د جمع په توګه راغلي دي[1].

ب: ترتیب: د پښتو ژبې په جملو کې د کلمو د ترتیب مسایل:

(1) په پ تو ژبه ک 2-3 شخص د لومړي شخص تابع وي.
- شخص د دوهم تابع کیږي همدغه قاعده په مفعولي صورت ک هم را ي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اصل کې ترتیب د جملو، غونډونو د اجزاو ترمنځ یو ټاکلی نظم او ترتیب څخه عبارت دی چې دغه اجزاوې بیا په خپلو منځو کې نحوي رابطې ولري.

د یوې جملې د اجزاو د ترتیب څخه مطلب په یوې جملې کې د جملې درغنده توکونو (مورفیمونو او کلمو) د پرله پسې راوړ لو ترتیب او د هغو اجزاو نظم او ترتیب چې د جملې برخې (اجزا) جوړ وي په نظر کې نیول کیږي. په لاندې توګه یې شرح کوو:

اول – په پښتو ژبه کې دجملې د اساسي غړو ترتیب:

لومړی د جملې اساسي غړي (فاعل، مسند الیه) او (فعل، مسند) په پام کې نیسو. ددې له پاره چې د جملې د غړو د دریځ په باب څرګندونه وشي ښایي دا زیاته کړو، چې په پښتو ژبه کې یوه جمله لږ تر لږه د دوو اساسي برخو څخه لاس ته راځي:

الف: مبتدا (مسند الیه فاعل) چې په جمله کې دیوه اسمي توکي یا اسمي غونډ یا غونډونو څخه جوړ شوي وي.

ب: خبر (مسند-فعل) چې په جمله کې د یوه فعل یا فعلي غونډ یا غونډونو څخه جوړ شوي وي.

په دغه اسمي او فعلي ترکیبونو (مسند الیه او مسند) کې د بېلا بېلو توکونو داجزاو ترتیب او ټاکنه او د هغوي رابطه په هرې ژبې کې جلا او بېلې ځانګړنې لري.

په پښتو ژبه کې یوه ډېره لنډه جمله یوازې د یوه فعلي صورت څخه هم لاس ته راځي. ځکه فعلي صورت د فعل، مونږ د اصل او فعلي خاتمې سره د مسند او مسند الیه وظیفه تر سره کوي.

لکه: ګور + م   ولاړ + و   تللی + وم   پاخیدلي + یم.

(که څه هم دلته د مستقیم فاعل (نوم) ذکر په جمله کې نشته).

همدارنګه د فعل سره داسمي ډلو ترکیبونه اداتي ډلو ترکیبونه هر یو ځان ته یوه جمله جوړ وي.

پاڅیږه!	دلته راشه!	خبره واروه!
لاس اوږ دوم.	ورتېل شو.	هلته راغلی.

په لوړ ومثالونو کې د شخص، عدد ډله د فعلي پسینو (خاتمو) په واسطه څرګندیږي. لومړي درې مثالونه ددویم شخص مفرد، څلورم مثال د لومړی شخص مفرد، پنځم مثال د لومړي شخص جمع، شپږمه بیلګه ددویم شخص جمع جملې ښیي. په دې توګه د څرګند نوم فاعل ذکر نشته یا حذف دی.

دویم: په نحوي جوړښت کې د جملو داجزاو (کلیمو) ترتیب:

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرګنده ده،چې په پښتو ژبه کې یوه جمله د دوو اساسي (اصلي) برخو (مسند الیه او مسند) څخه جوړه یا ترکیب شوې وي په هغو جملو کې چې لازمي فعل یا متعدي معلوم فعلونه راغلي وي نو د نومونو و جملو فاعل ځانته او یا د خپلو مربوطه توکونو سره د مسند الیه (مبتدا) په توګه راځي. او که دجملې فعل متعدي مجهول وي نو بیا مفعول ځانته یا د خپلو مربوطه توکونو (اجزا) سره د مسند الیه په توګه راځي.

لازمي فعلونو کې قیدونه، نومونه، عددونه او نور ادات ارتیکل د فعل سره د متعلقاتو (مربوطاتو) په توګه د جملې د مسند په حیث راځي. یوازې په متعدي معلوم کې ورسره مفعول (Object) هم د فعل د متعلقاتو بشپړونکې برخې په توګه وي. د موضوع دروښانولو له پاره د مسند الیه او مسند متعلقات هر یو جلا جلا په لاندې مثالونو کې تر څېړنې لاندې نیسو.

الف: د مسند الیه (فاعل) متعلقات (توابع):

په پیل یا مبتدا کې فاعل (نوم) د خپلو توابعو څخه وروسته راځي یعني فاعل (مسند الیه) اصلي زړی تر ټولو مربوطه بر خو وروسته راځي تر فاعل (نوم) د مخه د فاعل نژدې ټاکوونکې لکه (صفت، عدد ، نوم، ادات) راځي او په پای کې (نوم) راوړل کیږي.

دمسند الیه توابع د صفت او بیان په توګه یا د تاکید په شکل او یا به د بدل او عطف په بڼه وي په مبتدا کې د اجزا و ترتیب داسې راځي:

لازمي فعل سره:

1- مبتدا (فاعل + خبر (فعل)

(یوازې د یوه نوم په توګه) هلك + راغی.

(د نوم مربوط برخه (صفت + نوم)- هوښیار هلك + راغی.

د نوم مربوطه برخې (قید + صفت + نوم) ډیر هوښیار هلك + راغی.

د نوم مربوطه برخې (تاکید + قید + صفت +نوم) (خورا ډېر هوښیار هلك + راغی.

(ټاکلی عدد + تاکید + قید + صفت + نوم) یو خورا ډېر هوښیار هلك + راغی.

معینه ټاکلی عدد + توصیفي ترکیب:

اشاره + عددي مرکب ترکیب، دغه یو خورا ډیر هوښیار هلك + راغی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ترتیب صفت تر موصوف د مخه عدد تر معدود د مخه او اشاره تر مشار الیه د مخه ذکر شوی دی او اړیکي ددغو ترکیبونو ترمنځ د مطابقت په اساس شته دی ځکه په پښتو ژبه کې صفت د موصوف او عدد د معدود سره د (عدد، جنس، حالت) له مخې مطابقت لري.

2- همدارنګه که مبتداء اضافي ترکیب وي نو د قاعدې سره سم مضاف الیه د مضاف څخه د مخه راځي او په همدې توګه د مضاف نورې مربوطه برخې هم د مضاف څخه مخکې راځي.

مبتداء (فاعل) + خبر (فعل)

د + مضاف الیه + مضاف + خبر (فعل)

د ځلمي ورور + پاڅېد

د ځلمي کشرى ورور + راغی

د ځلمي تر ټولو کشرى ورور + بریالی شو

د ځلمي تر ټولو یو کشرى ورور + راغی

په دغه ترکیب کې د اضافت (د) تر ټولو برخو د مخه راځي.

ب: د مسند (فعل) متعلقات:

د فعل مربوطات (اسمونه، اشاره، استفهامي ضمیرونه، عددونه، قیدونه، ادات ارتیکل) او داسې نور وي.

په خبر کې فعل (اصلي- کومکي) د فعل د متعلقاتو څخه وروسته راځي. د فعل (اصلي، کومکي) څخه د مخه په متعدي معلومو فعلونو کې مفعول دمخه او د مفعول څخه د مخه بیا د مفعول مربوطات راځي. که چېرې په جمله کې قیود راغلي وي هغه هم زیاتره د مفعول څخه مخکې راځي.

که دوه قید ونه یویې د زماني او بل یې د ځای په خبر کې راغلی وي نو د زماني قید د ځای څخه یا بل کوم قید او مفعول څخه دمخه راځي. د ځای قید کله هم د مفعول څخه وروسته راتلای شي.

لاندینۍ بېلګې ګورو:

فاعل ________________________________ (فعل)

زه --- راغلم

زه --- پرون راغلم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی -- پـرون لـه ننګرهـاره راغی

دی -- پرون له کندهاره کابل ته راغی

اځك پرون له خپل ورور سره له کندهار څخه کابل ته راغی.

اځك له خپل ورور سره پرون له کندهار څخه کابل ته راغی.

بل مثال: متعدي فعل:

مسند الیه		مسند (فعل)
فاعل	مفعول	فعل
زه	کتاب	لولم
زه	یوکتاب	لولم
زه	یو ډیر ښه کتاب	لولم
زه	نن یو ډېر ښه کتاب	لولم
زه	نن په کتابتون کې یو ډیر ښه کتاب	لولم
زه	نن په کتابتون کې د ملالۍ د خور هغه ښه کتاب	لولم

د خبر په برخه کې ګورو چې فعل تر ټولو مربوطه اجزاو وروسته راغلی چې فعلي ترکیب یې جوړ کړی دی نو په دې اساس ددغه ترکیب زړی هم همدغه فعل دی.

په پښتو ژبه کې د مسند الیه (فاعل) دریځ:

په وړاندې پاڼو کې موډا څرګنده کړه چې د قاعدې سره سم مسند الیه (فاعل)، د جملې په سرکې یا دجملې لومړۍ برخه جوړ وي نو دغه قاعده په ډیرو ځایونو کې پوره سمون لري.

څنګه چې د پښتو ژبې د نثر او نظم لمن ډېره پراخه ده او په ادبي او هنري برخو کې داسې ډیرې بېلګې موندلای شو، چې په هغو کې فاعل دجملې په سریا په منځ کې د قیدونو څخه وروسته یا خو کله د جملې په پای کې راغلې وي نو د موضوع د روښانو لوله پاره مثالونه راوړو:

الف : مسند الیه (فاعل) دجملې په سرکې:

1- قافلې په کابل کې ددمې کولو په نیت واړول.

2- پښتو مرکه جوړه شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- كاروان بېرته راوګرځيد په کندهار کې يې د ميرويس او احمد شاه په لوی انګړ کې د دمې ځاي وموند.

4- د سهر سيپيدې و چاودې او قافلې خپله لارو موندله.

5- رهبر د مخه شو او ننګيالی کاروان ورپسې ګړندی روان شو.

6- د پوهنې رڼا وپرکېدله ورپسې د کابل پوهنتون د باغ وبڼ نه پښتو (وږمه) خپره شوه.)

په پورتنيو جملو کې قافلې، پښتو مرکه، کاروان، د سهر سپيدې، قافلې، رهبر، ننګيالی کاروان، د پوهنې رڼا، پښتو وږمه د جملو مسند اليه، فاعل په توګه ښودلي شو او د جملو په لومړ يو (سر) برخو کې راغلي دي يوازې (د پښتو وږمه) د نايب فاعل په توګه د جملې مسند اليه د قيودو څخه وروسته او د فعل څخه د مخه ځای لري.

ب: مسند اليه (فاعل) دجملې په منځ کې:

په دغه صورت کې معمولاً د زيات اهميت له کبله د مفعول يا قيودونه وروسته راځي.

1- فاعل د مفعول نه وروسته: داسې غميدلي خلك مانه دي ليدلي. د سيلاب مخه چانيولې ده؟

2- د زمانې د قيد څخه وروسته: همدغه وخت دوی خپله ژبه پښتو په خپله سيمه او ورشو کې لکه برينښنا وځلوله.

3- دمکان قيدنه وروسته: خو او شا د پښتو پېلوځي ولګيدل.

د زمان او مکان قيود يو په بل پسې د مسند اليه نه دمخه راغلي وي:

پنځه ويشت کاله پخوا هلته د پښتو مجله راووتله. په اشعارو کې دغه قاعده معموله ده لکه چې د خوشحال خان دغه لاندې شعر ګورو:

لنګر کوټ مغلو ساز کړ
زه په ننګ بيا د افغان شوم

په لومړي بيت کې لنګر کوټ مفعول (مغلو فاعل (سازکړ) فعل.

ده ودې ته وې ليلا که له تابيل شم
د هجران په تيغ به زه په زړه غلبيل شم

ج: مسند اليه (فاعل) د جملې په پای کې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه طريقه هم د پښتـو د شعري او ادبي نثري ژبې خاصـه مميزه ده، چې د عـادي محـاورو او جملو سره توپير لري.

مثال:

د خوشحال قدر كه اوس په هيڅ نشته
پس له مرګه به يې ياد كا ډير عالم

په دويم نيم بيتی كې (ډير عالم) د فاعل په توګه د بيت په پای كې راغلی دی.

هرګز به توبه نه كړم د ښه مخ له ننداروزه   شيخان پيران دې واوري دايم وايم په نارو زه
(خوشحال)

(زه) د جملې فاعل په وروستۍ برخې كې راغلی دی.

په پښتو كې د مسند (فعل) دريځ:

الف- : هسې خو په حقيقت كې فعل (مسند) دجملې په پای كې راځي لكه:

1- پښتنو هر ډول مبارزې ته ملاتړلې وه.

2- كوم كام چې يو ځل د ازادۍ خوند بيامومي نو بيا هغه په خوښۍ د غلامۍ رسۍ پښوته نه اچوي.

3- په سبا باندې ميرويس خان د كندهار ټول اولس راغونډ كړ.

ب: فعل (مسند) د جملې په منځ كې:

دجنـون ځنځيـر مـې پريـوت وګريـوان تـه
چـې پـه زړه مـې سـتا د زلفـو سـودار اغلـه

په اول بيت كې (پريوت) د جملې فعل دی.

ورك بــه نــه شــي لــه مــشرقه تــر مغربــه
كــه د علــم رهنمــا كانــدې پيــدا څــوك
زړه زمـــا ډك دی لـــه ميـــنې د وطـــن
خپـل وطـن ماتـه عزيـز دی تـر خپـل تـن

ج: مسند (فعل) راتګ دجملې په سركې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شعري ژبه کې خو خامخا دغه ترتیب زیات لیدل کیږي مګر کله هم پرته له شعر څخه په ځینو مواردو کې فعل د مخه راځي چې مونږ به یې په بېله برخه کې راوړو:
په دې برخه کې اوس یو څو نور مثالونه راوړو.

راغلــــه لیــــونی لــــیلا پــــه نــــاز
ښکـــار کـــوي د زړونـــو لکـــه بـــاز

دلته (راغله) او (ښکار کوي) تر نورو برخو دمخه راغلی دی.
یا: یم اتل د زما نوزه د تاریخ د کار ناموزه

دریيم: په پښتو ژبه کې دجملې په جوړښت کې د غړو (اجزاو) د پرلـه پسې والـی قاعدې:

الف: دلته باید ووایو چې دجملې اجزا د جملو په ډولونو پورې هم اړه لري. که جمله اسمي وي د کلمـو ترتیـب ډېـر ساده او اسـان دی او دجملې بـرخې، اول مـسند الیـه بیـا مـسند او دریـیم (ربـط) (کومکي) فعل راځي ولې که چېرې فعلي جملې وي پـه ساده او ازادو جملو کـې لومړی فاعـل بیـا فعل یا 1- فاعل، 2- مفعول، 3- فعل راځی مګر په مقیدو جملو کې:
1- فاعل 2- زمانی 3- مکانی 4- نور قیدونه 5- فعل راځي.
دغه موضوع په لاندې مثال کې ګورو:

1- فاعل	فعل (لازمی، متعدي)
تږول	راغلل
2- فاعل	مفعول – فعل
بلبلان	نغمې وایي
3- فاعل	غیر صریح مفعول، صریح مفعول- فعل
بریالي	ماته یو قلم، راکړ.

4- فاعل + قید زمان + قید مکان + غیر صریع مفعول + صریح مفعول + فعل

بریالی	نن	دلته	ماته	کتابونه	راکړل

(c) ketabton.com: The Digital Library

5- فاعل + قید زمان + د مکان قید + د حالت قید + مفعول + فعل

بریالی نن دلته ژر ژر کتابونه غونډوي

په دې توګه د فاعل او فعل ترمنځ د فعل متعلقات راوړل کیږي. لومړی د ظرف قیدونه بیانور قیدونه او مفعول راځي او په پای کې فعل راځي.

په هغو جملو کې چې د زماني او ځای قیدونه راغلي وي، د زماني قید تر مکاني قیدد مخه راوړل کیږي. لکه:

زه پرون په تلوار له کوره پوهنتون ته ولاړم.

فاعل، قید زمان، حالت، پیل ځای، تم ځای، فعل.

په دغه جمله کې د فعل مربوطات چې څلور توکي دي د اهمیت له مخې وړاندې وروسته کیدای شي.

په متعدي فعلونو کې هم په دې توګه راځي:

ده پرون په بازار کې په تلوار دیوه دوکاندار څخه خپل زوي ته یو کتاب واخیست.

په مجهولو فعلونو کې د فاعل پر ځای مفعول راوړل کیږي او نور مربوطات هم ورسره راځي مګر شمیر یې لږ دی.

ملالۍ پرون په کورکې ورټل شوه.

بله دا چې که د جملې مفعول شخص یعنی پوهمن وي نو هغه دفعل د نورو مربوطاتو څخه د مخه راوړل کیږي لکه:

ما ځلمی له ځانه سره بازار ته بوت

زه توریالی له ځانه سره کور ته بیایم

ما توریالی د کار له پاره د ځان سره راوستی دی.

ما توریالی د بریالي سره یو ځای مکتب ته استولی دی.

په دې صورت کې علتي او معیتي قیدونه هم د مفعول څخه وروسته راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- په پښتو ژبه کې دجملې اجزا د تاکيد او ياد زياتې توجه دراګرځولو له پاره وړاندې وروسته کيږي. د مثال په توګه که څه هم مفعول په عادي جملو کې د فعل سره جوخت راوړل کيږي ولې د زياتې توجه او اهميت له مخې د فاعل نه مخکې راځي.

لکه : د کندهار زوړ ښار احمد شاه بابا جوړ کړ.

يا دا بل مثال: د ګلانو سرونه وږمو ورو ورو او په خيال سره ښورول. زما کتاب تا چاته ورکړ.

په دې جملو کې د کندهار زوړ ښار، د ګلانو سرونه، زما کتاب مفعول ګڼل کيږي او تر فاعل د مخه راغلي دي.

4- په پښتو ژبه کې که د جملې فاعل نا خپلواک ضميرونه وي د شخصي ضمير د غير اصلی حالت په ځاي راغلی وي نو مفعول ترېنه د مخه راځي. د پښو ترپامې تر غوږ شوه. دوي مې وليدل. او به دې راوړې. دی دې وليد.

5- همدرانګه په جمله کې دمفعول او فعل ترتيب هغه وخت راځي چې فاعل صرف د فعلي خاتمی (پسينی) په واسط څرګند شوي وي. لکه: سړی وينم. ډوډۍ وخوره. د تاکيد له پاره: څه وينئ؟

6- په هغو جملو کې چې مستقيم فاعل ذکر نه شي او مفعول ناخپلواك ضميروي فعل بيا د مفعول نه دمخه وي لکه وينم دې، ليکم يې، ګورم دې، جوړوم يې، پاڅوم يې.

7- بله خبره خو داده چې د فعل مربوطات لکه زمانی، مکانی او نور قيدونه د اهميت له مخې د جملې په سرکې دفاعل نه د مخه هم راځي لکه پرون ته چېرې تللی وې. پرون زه په کور کې وم. په هيواد کې ځوك کار کوي. په هيواد کې خلك کار کوي. په فابريکه کې کارشته. ددغه ځای په ښکلي دري کې يو اولس ودان و. په منډه کې ځوك لومړي شول. په منډه کې زمرك لومړی شو.

په امريه جملو کې هم د ظرف قيدونه اول راځي بيا نور قيدونه او په پای کې مفعول او فعل راځي. سبا ته په بازار کې ماته يو ښه قلم واخله. سبا ته د سليم سره زمونږ ځای ته راشه!

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ژبې د جملو په اجزا و کې لرې والی او نژدې والی
(Contiuguos) او Noncontiuguos

د پښتو ژبې د جملو ترتیب په عادي توګه لومړی مبتدا او وروسته د خبر برخه ده. هر کله چې مسند الیه د خپلو توابعو (متعلقاتو) سره او مسند (فعل) د خپلو مربوطه برخو متعلقاتو سره نژدې او پرله پسې راشي او نژدې نحوی رابطه یې هم سره جوړه کړې وي دغه د Contiuguos نژدې والی (مجاورت) په نامه یادیږي ولې که چېرې دغه نومورې برخې د خپل ټاکلي موقعیت څخه لرې لرې او ددوی ترمنځ یوه فاصله راغلې وي چې بیا د هغو کلمو سره نژدې راشي چې ورسره ځانګړې نحوي ترکیب جوړ نه شي کړای دغه د ترکیب د اجزاو او د جملو د اجزاو دلرې والي موضوع Noncontiguos دی. مونږ په پښتو ژبه کې دغه ډول مثالونه په لاندې توګه ښودلای شو.

خو دا باید ووایو چې په هنري او شعري ژبه کې دا ډول مثالونه زیات موندلی شو.

مثال:

چې اثر یې په زړه لوبې د مستۍ کوي
زه ویلي شم هغه ته معتبر غږ

په دغه بیت کې دوهمه مسره ګورو چې دجملو د غړو تر منځ هغه لری والی وینو چې په معمولي (عامه ساده) جمله کې نه وینو. دا به داسې وي: زه هغه ته معتبر غږ ویلی شم. چې په واقعیت کې (ویلی شم) د خپل ځای څخه لومړی برخې ته لیرې د کړی دی او د خپل متمم څخه لرې واقع شوی دی او (زه) د غیر صریح مفعول څخه لری دی.

بل مثال:

راغلــه لیونــۍ لــیلا پــه نــاز
ښکــار کــوي د زړونــو لکــه بــاز

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته ګورو چې د (لیونۍ لیلا) ترکیب سره نژدې معین ترکیب جوړ کړي ولی **فعل** ورڅخه د مخه راغلی خو د **فعل** متعلق قید (په ناز) د خپل کاوندې (**فعل**) څخه لری راغلی دی یعنی د بیت په سرکې (راغله) **فعل** او (په ناز) قید دبیت په پای کې چې دغه فاصله ددوی ترمنځ لرې والی بیانوي البته په عادي جمله کې د **فعل** سره د قید جوخت والی ضروري دی، چې په نثري ژبه کې به داسې وایو: لیونۍ لیلا په ناز راغله. او په دویمه مسره کې هم دغه ترکیب (د زړونو ښکار کوي) سره لرې وینو په دې معنا چې ددغه ترکیب د مضاف الیه برخه له خپله ترکیبه فاصله (لرې والی) پیدا کړی او وروسته راغلی دي.

3- د بلبلو له نظره ګلوته ګوره

لیلی نه ده چالیدلې بې مجنونه

په دویمه مسره کې دغه موضوع څرګندیږي:

په اصل کې یو استثنایي ترکیب دی یعنې بې مجنونه لیلی ددغه ترکیب لومړۍ برخه د ځای په تغییر سره د بیت په پای کې راغلی چې ددغه ترکیب د اجزاو ترمنځ لری والی وینو. همدارنګه په مرکبو جملو کې هم مبتدا له خبر څخه په یوه لرې فاصله کې واقع کیږي په دې معنا چې دجملې داصلي برخو ترمنځ معترضه (تابع) جملې راغلې وي په دې نسبت د فاعل او **فعل** لرې والی وینو.

4- خوشحال خټك پخوا تر دې چې په ګوالیار کې بندي شي له اورنګ زیب سره په داسې میړانه چې ساری نه درلود جنګ وکړ.

5- زه خوړلی منګرو زلفو ستایم. په دغه مثال کې د یوې خوا څخه (خوړلې) فعلي صفت د خپل کومکی **فعل** (یم) څخه لرې والي لري[1].

ج: د پښتو ژبې په جملو کې ځینو نحوي او سبکی بدلونونو (Inverse) ته لنډه اشاره:

دجملې د توکونو وړاندې او وروسته کیدل: که چېرې په یوې جملې کې د توکونو (اجزاو) ترتیب وړاندې یا وروسته شوي وي نو د برخو (توکونو) د ترتیب موضوع به برسیره د نحوي رابطې په

---

(1) یادونه: همدارنـه د جملی د نورو برخو له مخ د ای تغییر هم په ک راغلی چ بدلون (انورسي) هم ورته وایه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

درلودلو سره یوه بله ځانګړتیا هم ثرګندولی شي، چې دموضوع په مشخصوالي، اهمیت، د یوه لیکوال یاد یوه شخص دوینا په خاص سبك پورې اړه لري.

په پښتو ژبه کې مونږ د جملو داسې مثالونه وینو چې په هغه کې **فعل** د خپل فاعل (مسند الیه) نه دمخه راغلی وي او یا دا چې د مسند الیه او مسند اجزا د خپل ځانګړې ترتیب له مخې وړاندې وروسته راغلی وي چې په ژبه کې دغې عملیې ته Inverse وایي.

دلته مونږ لومړی د مسند (**فعل**) وړاندې والی له مسند الیه څخه په ګوته کوو: وینو چې په عادي جملو کې مسند (**فعل**) وروسته د مسند الیه (فاعل) څخه راځي او معمولاً په پښتو ژبه کې **فعل** د جملې په پای کې راوړل کیږي مګر کله داسې هم کیږي چې برسېره پر شعري موضوع په ځینو موارد وکی **فعل** (مسند) دمخه راځي.

1- په هغه وخت کې چې مسند ډیر اهمیت ولري او توجه دورګرځولو له پاره مسند دمخه راځي[1].

واورئ خبرونه! هلې وتړئ ملاوې! وغړوئ سترګې! لرې شئ له مخې!

د قید سره هم داسې وي اوس واروئ خبرونه!

2- د تاکید له پاره: لرې کړه دا جاهلان د دفتر د مخی نه.

3- د تمسخر له پاره: کوه د ښار هوټلو نوکې مزې!

4- د خبر دارۍ په مقصد: وساته ځان! پام کوه وروره! ګوره اوردی!

5- د دعا اوښیرا په وخت کې لوی شې هلکه! میراث شي خو د غرضه!

6- په هغو فعلونو کې چې د نفي ساختمان ولري هم بدلونه د **فعل** په ترکیب کې وینو داسې څوك نه ووچې پرده یې بدنه ویلو او ددې د پاره یې ژړل نه. دلته ژړل نه، دنه ژړل له مخې بدلونه ښکاري. ګوري نه چې څه کوي. کاکا چپ شه څه وایه مه!

تاکید امر: زه مبلمه سړی یم ما په چاسپکوه مه!

7- همدارنګه په هغه مرکبو فعلونو کې چې دفعلي صفت او د شول کومکي **فعل** په مرسته جوړ وي د (نه) ادات سره په دې توګه بدلون (وړاندې وروسته) مومی.

---

[1] **پوهاند صدیق الله ر تین، پ تو رامر** 2 **وك کابل،** 1370 **لمریز کال**

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره ددې چې دی جوړ شوی وخونه شو ګرځیدلای.

چې دغه ترکیب په دې توګه (ګرځیدلاي نه شو) هم راځي.

2- سره د ځپلو نه شوګرځیدلی.

ددغې جملې په لومړۍ او دوهمه برخه کې انورسي (بدلونه) لیدلی شو. یعنی د ځپلو سره په ځاي (سره د ځپلو) راغلی دی.

8- قیود ، مفعول او نور هم په جمله کې وړاندې وروسته کیږي لاندې مثالونه وګورئ.

1- لاس په نامه شو ورته 2- واړه واړه رومالونه دي ورسره.

چې دا حال دی نو بیا خلك ورته ځي څه دپاره.

په دغو مثالونو کې ورته، ورسره، څه د پاره تر فعل وروسته راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

د جولې (شکل) او جوړښت له مخې د جملې ډولونه

په پښتو ژبه کې د جملو د بېلا بېلو شکلونو نحوي ساختمان:

په پښتو ژبه کې جمله د ساختمان اوجوړښت له مخې لومړی په دوو اساسي ډولونو ویشل کیږي:

1- یوستوې (ساده)   2- غبرګه (مرکبه)

اول یوستوې (ساده) جمله:

کومه پېژندنه (تعریف) چې مود مخه د جملې په باب کړی دی یوستوې (ساده) جمله هم هماغه تعریف لري. په دې معنا چې ساده هغه جملې دي چې په هغې کې د یوه مفهوم څرګندونه شوې وي او د کومې بلې جملې سره اړیکی ونه لري یا دا چې له یو فعل او فاعل یا دوو غونډونو څخه جوړې شوې وي. د پښتو ژبې په ساده جملو کې د مبتدا او خبر برخې ازادې وي.

ساده جملې د مشکل له مخی په (لنډه) او اوږده) باندې بېلیږي. د مخکنیو مثالونو د څېړنې څخه داسې نتیجه تر لاسه کیږي، چې په پښتو ژبه کې یوستوې جملې په خپل نحوي چاپیریال کې په لندو او اوږدو (ارته) ویشلې شوې دي.

الف: یوستوې (لنډه) جمله: چې د جملې اساسي برخې يې د یوه مستقل مورفیم (کلمې) او یا ساده غونډونو څخه رغیدلې وي لکه:

(فاعل + فعل) یا (اسمي ساده غونډ + فعلي ساده غونډ).

1- پسرلی راغی.   2- ګلان وغوړیدل   3- ژېړی لمر په غرغرو دی.

څو کلونه تېر شول.

ب: یوستوې اوږده (ارته) جمله! چې دجملې اساسي برخې هر یو (مسند الیه، مسند) د څو ساده لنډو یا اوږدو ترکیبونو (غونډونو) څخه وي لکه: دغه وخت احمد شاه بآبا په دوا به کې د فوځ په تنظیم، ترتیب، روزنه او د خوراکي موادو په تیارولو بوخت و.

دلته دغه وروستۍ برخه د یوه اوږده ترکیب په توګه د جملې خبر سره رابطه او تعلق ښیي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د ستارنامه د خوشحال خان ختك د نثر يو غوره او مشهور كتاب دی.
- د ژبـو او ادبيـاتو د پـوهنځي د دريـم ټـولګي محـصلينو نـن پـه اتـو بجـو د كابـل پوهنتـون پـه كتابتون كې ستره او درنه مشاعره وكړه.

په دغه دويم مثال كې د جملې د مبتدا او خبر دواړه برخې د ډيروتوكونو څخه رغيدلي او اوږده يوستوې جمله ګڼله كيږي، چې زيات مثالونه يې په ګوته كولی شو. اوس مو چې دساده جملو يادونه وكړه، بده به نه وي. چې د معنا له مخې د يو ستوو جملو ډولونو ته هم يوه لنډه اشاره غوندې وكړو:

د معنا له مخې د يو ستوو جملو ډولونه:

په پښتو ژبه كې د جملې معنوي ويـش د عروضـي خصوصياتو لـه مخـې ښـه پېژنـدلي كيـږي. څنګه چې د مخه موهم يادونه وكړه، چې دغه عروضي برخه پـوره نـه ده څېړل شـوې. مونږ دلتـه پـه لنډه توګه د عروضي او نحوي خصوصياتو په نظر كې نيولو سره داسې يادونه كوو:

په پښتو ژبه كې د ليكلي او شفاهي موادو په تائيد جملې په خبري (بياني)، انـشايي (نـاخبري) او داسې نـورو بانـدې جلا شـوي دي. د ځينـو ماخذونو پـه اتبـار د جملې ډولونـه (خبري، سـوالي، امري، تعجبی)[1] ښودلي دي ولی بيا ځينـو (بيـاني، سـوالي، امـري، خطـابي)[2] پـه ډول راوړي دي. همدرانګه پوهاند رښتين جملې په خبريه او انشايې سره جلا كړي دي چې په انشايي جملو كې بيـا استفهامي، امريه، تمنا يي، ندايي، قسمي، تعجبی، شكي، توبيخي، او تاكيدي ښودلي دي[3].

مونږ د معنا له مخې يوستوې جملې په لاندې توګه د مثالونو سره راوړو:

اول: خبري جمله: هغه ده، چې د يوشي د حال او كيفيت بيان كوي. يا په بله وينا په هغې كې فكر د خبر په توګه بيانيږي چې ددغې جملې په پاى كې دليك نخښنه (ټكی) راځی. لكه:

ملالۍ د ميوند د جګړې زمرۍ وه.

د دستارنامې نثر يو عادي او ازاد نثر دی. (توريالی پښتون). (179 مخ)

دغه خبري جملې د مفهوم او ساختمان په لحاظ هم سره بېليږي:

---

[1] **پرويز انلري، دستور زبان فارسی، ايران،** 1352، 11 **مخ.**

[2] **محمد الله لطف دستور زبان فارسی، نحو، كابل،** 1360 (21-35) **مخونه.**

[3] **پوهاند صديق الله ر تين، د پ تو رامر،** 2 **وك، كابل** 1370 **لمريز كال**

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه جملې د نورو څخه داهنګ، تـون لـه مخې توپيريـږي. پـه دغـه ډول جملو کې ممکنـه ده د اهنګ فشار لوړوالی د جملې په يوې برخې باندې راشي خو په عمومي توګه اهنګ يې ټيټېدونکی دی.

په خبري جمله کې يـو واقعيت، پديده، پېښـه او داسې نـور حالتونـه پـه مثبت يـا منفی توګـه بيانيږي او په لاندې توګه يې راوړو:

الف: خبري حقيقي مثبته جمله: په واقعيت کې د يوې پېښې اصلي بيان دی.

ملالۍ کرکۍ پورې کوي.

دلته دکړکۍ پورې کول د ملالۍ له خوا يو حقيقت دی چې بيانيږي.

ب: خبري جمله د يو واقعيت تائيد او تصديق کولو او تاکيد په لحاظ هم وي.

او دغـه د (خـو) ادات ورسـره زيـات راوړل کيـږي. وطـن خـو زمونـږ مـور اوپـلار دی. دا خـو څـه ځرګنده خبره نده. دا خو څه ګرانه خبره نه ده.

ج: حقيقي منفی خبري جمله: د هغه واقعيت پديدې اظهاريه ده چې پـه واقعيـت کې موجوده نه وي يا شته والی يې ثابت نه وي.

په دغه ډول جملو کې د (نفی) ادات د فعل ياکومکی فعل نه د مخه راځي.

1- ستاليك نه دی راغلی، دلته رڼا نشته، څوك كار نه كوي.

دوهم ناخبري:

1- د پـوښتنې جملـه: دويـونکي مطلب او مقـصد سـوال او پوښتنـه وي. د يـوه شـخص يـا يـوې موضوع يا يو ځاي او وخت په بـاره کې پوښتنـه کيږي او دغـه ډول جملـې د ځـواب غوښتـونکې هـم دي.

ددغو جملو مهمه ځانګړنه د ويلو خاص اهنګ او فشار دی د غږ په لـوړوالي پـورې اړه لـري او په ليك دود کې د پوښتنې نښه د جملې په پای کې ايښودل کيږي.

سواليه د خبري جملو څخه د اهنګ په توپير هم بېلېږي.

1- ښـه ګلونـه يـې وکـرل، (خبـری) 2- ښـه ګلونـه يـې وکـرل؟ (سـواليـه) د فـشار اهـنګ لـوړوالی دجملې په سريا پاي کې راځي.

دا خلك ويده دي. دا خلك ويده دي؟ دا خلك ويده دي؟ په کوټه کې ته وي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- د پوښتنې دا داتور په راوړلو سره:

الف: د یو شخص یا شخص د ټاکلو او پېژندلو لپاره:

2 ځوك پرون راغی؟ پرون ځوك راتمی؟ چا کتاب راوړی و؟ کتاب چا راوړی و؟

2- ته څوك یې؟ دا څنګه قام خادم یې؟ څنګه راغلې؟

ب: د یو شي، ځای، وخت اندازې، علت او داسې نورو مقصدونو لپاره پوښتنه ده.

څه یې وویل؟ چېرته ځې؟

1- څه شی کوې؟ 2- کوم پلوځئ

کوم شي غواړې؟ کومې خواته ځې؟

څه ډول کتابونه غواړې؟ له کومه ځایه راغلې؟

3- کله راغلې؟ څه وخت راغلې؟ تر کومه ناست یې؟

4- څومره خبرې کوې؟ څومره دې په کار دي؟ څونه اخلې؟

5- څنګه راغلې؟ څله راغلې؟ د څه دپاره خبرې نه کوېږ

ولې دې ونه ویل؟ دوی ولې څه نه اوري؟

همدارنګه استفهامي جملې د تاکید په توګه:

تا خو دغه کتاب لوستلی دی؟

ج: همدغه شان د (ایا) د کلمې سره هم راځي او خطا بې مفهوم ورکوي.

ایا په دې څوك نه پوهېږي؟ ایا دا انصاف دی؟

د: بله دا چې استفهامیه جملې چې د احتمال په صورت کې هم راځي.

دا قلم لنډ دی که اوږد؟ چای څښې که اوبه؟ لکه چې خوب دې وړي؟ لکه چې ناروغه یې؟

2- امریه جمله: چې دویونکي مطلب او مقصد په کې د یوه کار غوښتل، د امر، حکم، غوښتنې، هیلې، بلنې مشورې اخطار په توګه وی. [1]دغه جملې هم په خاص اهنګ سره ویل کیږي.

1- کار وکړه! ته نوره مه ژاړه!

2- راځه چې ولاړ شو! بې ځایه خبرې مه کوئ!

3- ګوره رانه شې! پام کوه رانه شې!

4- هلکان دې ولاړ شي!

[1] پوهاند صدیق الله رشتین، پ تو رامر، 2 وك کامل 1370 ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

5- خدای دې خیر کړي!

3- **تعجبي جمله**: د حیرانتیا په حالت کې ښکاري.

تعجبی جمله د سوالیه په توګه راځي لیکن توپیریې دادی چې سوالیه جمله د ځواب غوښتنه کوي مګر تعجبي ځواب نه غواړي.

څومره ښه هوا ده! څه کارونه یې ونه کړل! څه ورځې وي! د افسوس، شاباسي او نورو اداتو سره هم دغه ډول جملې جوړیږي.

4- **تمنایي جمله**: دغوښتنې او هیلې مطلب په کې وي د تمنا له کلمو او فعل څخه جوړیږي: کاشکې خپلو هیلوته ورسیږو، ارمان وسه مونه رسیږي.

5- **شکي احتمالی جمله**: چې مقصد او مطلب ثابت نه وي او سړی په دووکې حیران وي یعنی زړه نازړه. ښایي خور ورسره راغلې وي. ګوندې راشي. ګوندې ښه قلم وي اخلك به لاړشي که نه.

6- **ټینګاري جمله**: د تاکید او ټینګار په مقصد راځي:

خامخا به راځي. خامخا به یې غاښونه پرې وباسم چاچې کړی نن پرون پرمونږ تېری دی.

هر و مرو به تللی وي. ضرور به راځي.

7- **قسمیه جمله**: په یو کار باندې د خلکو د یقین راوستلو پاره په یوه مقدس او محترم شي، ذات باندې لوړه کول ښکندوی لکه:

د وطن په پاکه مینه زه قسم خورم. خدای ډوربنتیا وایم

8- **دعایه**: د خیر اوښیګڼې دغوښتنو او ښکندولو له پاره وي.

خدای دې زمونږ هیواد اباد لري. خدای دې مل شه.

ژوندی دې وي افغانستان! غازیانو ښېتن مومل شه!

تل دې وي خپلواکي!

9- **ندایي جمله**: چې دندایي ترکیب او فعل څخه جوړه وي. په خپله ندایي ترکیب هم د جملې مطلب لري البته په ځانګړې نحوي واحد کې، مګر که د کومې جملې د یوې برخی په توګه وي نو بیا د هماغه جملې د یوه غړي په توګه ندایي جمله جوړ وي.

ای خدایه! اې خدایه خیر کړې!

(c) ketabton.com: The Digital Library

بختوري!   اى ځلمو خبره واروئ!
او خپله خدايه! [1]

دويم : مرکبه (غبرګه) جمله: د پښتو ساده جملو په باب مود مخه يادونه کړې ده اوس غواړو د پښتو ژبې د مرکبو جملو په باب هم يو څه وغږيږو.

څنګه چې علم او تجربې څرګنده کړې ده د لومړنيو د ورو انسانانو خپل خيالونه او خپلې مفکورې د ساده جملو په وسيله بيانولې او مطلب ته به سره رسيدل، ولې د ژوندانه د ضرورتونو او د ټولنې د ټولو پرمختګونو له امله په ژبه کې هم داسې بدلون او انکشاف راغلى چې د ساده جملو ځاى مرکبو ته پاتې شو او په دې توګه د مرکبو جملو استعمال هم په ژبه کې د ساده جملو تر څنګه دود وموند.

د خپلې موضوع څخه به لرې نه درومو. د مرکبې جملې هغه تعريفو نه او د ډولو نوويش چې بېلا بېلو ژبپوهانو په بېلا بېلو وختونو کې کړې د هغو په استفادې سره مونږ غواړو چې پښتو ژبه کې غبرګې جملې او د هغوي ډولونه د پښتو د ليکلي او شفاهي ژبې د مثالونو او موادو پر اساس ترکومه ځايه چې ممکنه وي وښيو.

مخکې تردې چې مونږ په پښتو ژبه کې مرکبې جملې او د هغوي ډولونه او شکلونه (جولې) وښيونو لومړى بايد دا هم څرګنده کړو چې د غبرګو جملو په برخه کې څومره ماخذ ونه[2] کتل شوي دي او په دغه باب د ژبپوهانو نظريې سره نژدې وينو ولې د مرکبو جملو په کلاسيفيکشن (ډلبندى) کې ځينې توپيرونه ليدل کيږي. دلته د موضوع د اوږدوالي له کبله دغه ټولې نظرې نه راوړم بنايي په دغه هکله دغه لاندې ماخذونه وګورئ[1].

---

[1] يادونه: د ژبـ د وينا ينې اشکال که ه هم د ساختمان له مخ به جمله نه وي ول کله هم په خپلواکه او مستقله تو ه را ي. ينې ورته نيم ؤي جمل وايي خو دا خبره د يادولو وؤده چ دغه شکلونه اصوات د افسوس، تعجب، ندا، تاکيد. په جملو ک د خپلو مخکنيو او يا وروستنيو مفاهيمو له مخ د جملو سره معنوي رابطه ر ندوي لکه او ومره بده خبره ده! واى ه وشول! افسوس ه بد کاروشو! شاباس ه باس ه ه خبره ده! نه داس نه ده!.

[2] الف: د شوروي د علومو اکاأمى د روسي ژبى انستيتوت، د معاصرې ادبي روسي ژبـ رامر مسکو 1970 (652-741) مخونه.
ب: پوهاند محمد رحيم الهام روش جديد در تحقيق زبان دري، کابل پوهنتون 1340 (157-162) مخونه هربرت پنزل پـ تو رامر کابل، 1340(207) مخ.
(ج) پرويز خانلري، دستور زبان فارسى، انتشارات فرهنـ ايران شهر پوره 1354 (243-247 –253)
(د) پوهاند صديق الله ر تين پـ تو رامر 2 وك کابل،1370 لمريز کال.

[1] الف محمد ل مومند، د پـ تو ژبـ لپاره بلخ 1317، (335) مخ.
ب: محمد اعظم ايازي، پـ تو قواعد، کابل، 1318، (200-209) مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مرکبو جملو د پېژندنې او تشریح موضوع په زیاترو ګرامرونو کې یو ډول، نږدې او سره ورته دي چې مرام او مقصد په کې هماغه یو دی ولې د غبرګو جملو په ویش او ډلبندۍ کې څه نا څه د نظر بېلوالی لیدل کیږي. یوازې مونږ دغه نظر رانقلوو:

مرکبې جملې هغو جملو ته ویل کیږي چې د دوویا څو یوستوو جملو څخه جوړې شوې وي او د یوه پوره مطلب څرګندونه وکړای شي. او یا دا چې غبرګه جمله د دوویا زیاتو فعلي واحدونو څخه جوړه شوي وي.

مرکبه (غبرګه) جمله: د دوویا زیاتو ساده (یوستوي) جملو څخه جوړه او یوه جمله د بلې سره لفظي او معنوي رابطه ساتلې او هره یوه جمله ځانګړي خصوصیات هم لري. مرکبې جملې په دووګروپونو ویشل شوي دي[2].

1- مرکبه (پیوسته) مساوي 2- مرکبه (تابع) ترلې.

په هر حال دغه دوه ګروپه غبرګې جملې په لاندې توګه سره بېلیږي:

1- په غبرګه پیوسته (مساوي) جملو کې ساده جملې (د الحاقیه نښلوونکي، ارتباطي Conjunctiveمقابلوي Contrastive خلاقي Adversative بېلوونکي Disjunctive اداتو سره یو ځای کیږي[3].

دغه ډول مرکبې جملې عبارت له هغو جملو څخه دي چې دساده جوړونکو جملو شکلونه په نحوي توګه سره برابرې او مساوي حیثیت ولري. سرهددې چې دغه ډول جملې په خپل منځ کې معنوي ارتباط ولري مګر په نسبي توګه سره مستقلې خپلواکې ګڼلې کیږي[1].

په دې معنا چې په دغه ډول جملو کې نسبتا معنوي او نحوي خپلواکي او برابروالی لیدل کیږي. همدغه جملې د معنا په لحاظ په څو برخو ویشل کیږي.

همدارنګه دغه ډول غبرګې جملې د جوړښت له مخې بیا په اوږده (منکشفه) او لنډه (محدوده) باندې جلا کیږي:

ج: عظیم شاه خیال. صرف ونحو پ تو. پیـ ور (335- 345) **مخونه.**

(د) پوهاند ر تین پ تو رامر دویم توك.

[2] **د شوروي اتحاد د علومو اکادمۀ د روسي ژبـ انستیتوت د معاصرې ادبي روسي ژبـ   رامر، مسکو** 1970 (57 **او** 606) **مخونه.**

[3] **س اخمانوا، د (ژبپوهنی اصطلاحی قاموس مسکو** 1966 (439) –442-3-(369) 4- (134)-(362) **مخونه.**

[1] **شوروي اتحاد د علومو اکاأیمي، د معاصرې ادبي روسي ژبـ   رامر، مسکو** 1970 (656) **مخ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- اوږده خپلواکه (پیوسته) مساوي غبرګه جمله:

چې د دووه یا ددوونه زیاتې یوستوي اوږدې جملې سره یو ځای او ددوي ترمنځ معنوي یا لفظي ارتباط ساتل شوی وي په دې توګه چې د ارتباط داداتو په واسطه سره نښتي یا پرته له هغو څخه وي.

2- لنډه (محدوده) خپلواکه (مساوی) غبرګه جمله:

چې د دوولنډو یوستوو جملو څخه لاس ته راغلي وي. دلته یوازې دوه یوستوې جملې د ارتباطي توري یاپرته له هغو نه یو ځاي کیږي او همدارنګه دغه ډول مرکبې جملې د یو بل سره درابطې او معنا له مخې په خو برخو ویشل کیږي چې پوره بشپړ مثالونه یې هم راوړل شوي دي[2].

2- همدارنګه دوهم ډول تابع غبرګې[3] جملې چې مختلطه[4] (مخلوطه)[5] جمله هم ورته ویل شوې ده. ددغه ډول جملو ترمنځ د تابعیت اړیکي او رابطه لیدل کیږي، تابع غبرګې جملې د تابع کوونکي ارتباطاتو له مخې سره تړون لري او تابع کوونکي رابطه د نحوي دریځ له پلوه د غبرګو جملو د اجزاو ترمنځ تړون او پیوستون ښیي، چې د غبرګې جملې تفسیر او پراختیا او یا د جملې د یوه توکي د بیان له پاره وظیفه لري چې دغه ارتباط د غبرګې جملې د جوړښت او ترتیب په بڼې کې منځ ته راځي او د بېلا بېلو لغوي او ګرامري عناصرو په وسیله څرګندیږي.

په پښتو ژبه کې غبرګه (مرکبه) جمله:

د یو ستوو (ساده) جملو د ډولونو او جوړښتونو څخه جوته شوه، چې هره یوه یوستوې جمله د یوه فاعل (مسند الیه) او یو فعل (مسند) یا په بله وینا د یوه پرې دي کاتیفی (Pridicative) واحد لرونکي وي چې پوره مطلب ښیي ولې غبرګه جمله د جملو هغه غونډونه (ترکیبونه) دي چې بشپړ مطلب یې څرګند کړي وي او د جوړښت له مخې د یوه فاعل او فعل پر ځاي په کې دوه دوه یا زیاتې راغلي وي یا په روښانه توګه وایو: په غبرګو جملو کې لږ تر لږه دوه یا څو یوستوې جملې سره یو ځای شوي وي او په دې کې د لفظي او معنوي ارتباط خیال ساتل ضروري دې ځکه که

---

[2] **د شوروي اتحاد د علومو اکاأیمي، د معاصري ادبي روسي ژبـ ـرامر مسکو** 1970 **(**981-657**) مخونه.**

[3] **د شوروي د علومو اکاأمي، دروسي ژبـ انستیتوت، د معاصري ادبي روسي ژبـ ـرامر، مسکو** 1970.

[4] **پوهنوال محمد رحیم الهام روش جدید در تحقیق زیان دري، کابل پوهنتون** 1349 **(**159**) مخ.**

[5] **محمد اعظم ایازي قواعد پـ ـتو کابل،** 1318 **(**206**) مخ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

چیرې دغه لفظي او معنوي ارتباط د جملو ترمنځ نه وي بیا مرکبې (غبرګې) نـه ګڼلې کیـږي او هـره یوستوې جمله ځانله ګڼله کیږي. او د مطلب ټکي به ورځنې په لاس نه راځي.

غبرګې جملې د یوه مطلب د بشپړې څرګندونې په مقصد جوړیږي د پښتو ژبې په غبرګو جملو کې د یوستو جملو رابطه او اړیکی د کوم یوه ارتباط، عطفي، تـابعي تـوري یـا پرتـه لـه هغـو ترسره کیږي.

څنګه چې یوستوې جملې د معنا او جوړښت لـه مخې راز راز ډولونـه لـري نـو د غبرګـو جملو ډولونه او قسمونه هم د ارتباطي اداتو د ډولونو د استعمال له مخې سره جلا او بیلیږي چې وروسته به راوړل شي.

د غبرګو جملو ډولونه:

ددې له پاره چې د غبرګو جملو معنا او په مرکبو جملو کې د بېلا بېلو یو ستوو جملو رابطه بـه ښه شان څرګنده شي نو په پښتو ژبه کې غبرګې جملې په دوو ډلو بېلولای شو.

اول: پیوستې (خپلواکې) غبرګې جملې:

خپلواکې مساوي جملې هغه دي چې له د وو یا زیاتو یوستو، متوازنو جملو څخه رغیدلې وي او دغـه جملې پـه نحوي توګـه سره برابرې او مـساوي حیثیـت ولـري ولـې پـه دغـه ډول جملـو کـې یوستوې جملې یو تربله کلك تابعیت نه ښیي خو په نسبي توګه خپلواکې او مستقلې ګڼلې کیږي.

او سربېره پردې چې دغه جملې د مرکبې جملې ساختماني اجزاوې جوړ وي او یو بـشپړ مفهـوم هـم څرګنـدوي پـه خپلـو منځـو کـې معنـوي ارتبـاط هـم لـري. د جملـو تـرمنځ ارتبـاط او اړیکـي د ارتباطي، عطفي (نښلوونکي او بېلوونکي) اداتو په مرسته ټینګیږي چې په خپل ځاي به یې یادونه وکړو. مګر کله کله هم دغه د عطفي اداتو ذکر په کې شوي نه وي.

په پښتو ژبه کې مساوي خپلواکې (پیوستې) جملې خورا زیـاتې استعمالیږي او پـه ببـلا بېلـو صورتونو سره څرګندیږي.

د شکل او جولې له مخې غبرګه پیوسته (مساوي) جمله:

د جولې له مخې د پښتو ژبې غبرګې (پیوسته) جملې پـه دوو ډلګیـو ښـودلاي شـو. لنډه غبرګه جمله او اوږده (منکشفه) غبرګه جمله:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف: لنډه غبرګه پیوسته جمله: هغې جملې ته ویل کیږي چې د دواړو جملو ارکان یې د لنډو او ساده اسمي او فعلي غونډونو (اجزا) څخه جوړه شوی وي.

لنده ساده جمله + عطف + لنډه ساده جمله

مسند الیه + مسند + او + مسند الیه + مسند

د بیلګې له پاره دغه لاندې جملې وګورئ.

1- لمرخلیده او باران وریده
2- ځوك تلل او ځوك راتلل.
3- ځوك به ځي او ځوك به راځي.
4- کاروان روان دی او ته خوبونه کوې.

په لومړي او دویم دریمو مثالونو کې مبتداء (فاعل) او خبر (فعل) یو توکیز کلمات دي مګر په څلورم مثال کې لومړۍ برخه د جملې یو توکیز او دوهمه برخه یې دوه توکیز مرکب فعل دی.

همدارنګه د بېلوونکو نښو په واسطه هم دغه ډول ډیرې جملې جوړېږي.

زه راغلم خو ته نه وې، دوی خبرې کولې یا دوي غلي ناست وو.

زه په تمه وم مګر دارا نغله. کارونه ډیر کوي ولې نتیجه نه لري. یا یا رشه یا بیزار.

ب: اوږده (منکشفه) پیوسته غبرګه جمله:

هغه ډول جملې دي چې د جملو په مسندالیه یا مسند او یا په دواړو برخو کې (فاعل، قیدونه، مفعول، فعل) د جملې اجزاوي د دوونه زیات توکي ولري او د جملو په اجزاوکې یې پوره ارتوالی، زیاتوالي راغلی وي.

په پښتو ژبه کې دغه ډول جملې په لاندې جملو سره ښودلي شو:

الف: لنډه یوستوې جمله + عطف + اوږده یوستوې جمله.

بیلګه : ژمی راغی اوبې وزلي خواران دژمي له سړو او سختو ورځو څخه په ډاراو اندیښنه کې دي.

ب: اوږده یوستوې + عطف + لنډه یوستوې.

بیلګه: د پښتنو ملي ستر مشر میرویس خان دیر غلګرو پر ضد ډیرې کلکې او سختې جګړې وکړې او هیواد یې د دښمنانو څخه وژغوره.

ج: اوږده یوستوې + عطف (او) + اوږده یوستوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ژبې او ادب پلار خوشحال ختټك به پښتني نړۍ کې د ننګ توري او قلم غښتلي اتل او پهلوان تېر شوی دی او دده په اثارو کې د هيڅ ډول مضمون کمې او خامي نه ليدل کيږي .

دا بل مثال:

زمونږ دټولنې پوهانو د نوي فکر د روزلو اصلي ښوونځی سراج الاخبار بللی دی او په خپل وار سره ددې ستر ښوونځي زده کوونکو ته د قدر او عزت په سترګه کتلي دي.

د پورتنيو مثالونو څخه جوته ده، چې په غبرګو جملو کې د يوستوو جملو اجزاوې د يو توکيز، لنډو (اسمي او فعلي) او يا خو د اوږدو (اسمي او فعلي) غونډونو څخه جوړې شوي دي چې په لوړو مثالو کې يې ټاکلي غونډونه او جملې سره جلا ښکاري.

دغه ډول پيوستې غبرګې جملې د استعمال او معنا له مخې په ازاده (خلاصه) او محدوده (تړلې) سره بېليدلای شي:

1- ازاده (پرانيستې): چې ددوو، دريو يا ډيرو جملو څخه جوړه شوې وي چې دغه شمير نور هم لاړياتيدای شي په دې معنا چې غير معينو يازياتو جملو څخه دعطفي ربط او يا پرته له هغې څخه وي. البته دغه جملې په خلاص (ازاد) چوکاټ کې راځي لکه:

کله به باران وريده، کله واوره وريده، کله به شين شو، شين به شو، وريځ به شوه او د باران څاڅکي به شو.

2- محدوده (تړلې) غير ازاده غبرګه جمله: دغه ډول جملې معمولا په دوو جملو باندې ختميږي کله نا کله دريو ته هم رسيږي.

لکه: 1- هغه ته ويديدل ضروري وو خو خوب نه ورته.

په دې جملې کې مطلب او مقصد په وروستۍ جملې باندې ختم شوی دی. يا دا بل مثال:

2- دده کارونه هم ډيروو او تګ هم وربه غاړه و.

3- دی بايد راغلی وای مګر رانغی.

4- دی تر اوسه په کور کې ناست و خواوس سمدستي ووت.

په همدې توګه زيات مثالونه راوړی شو. په دې برخه کې ځيني پښتو اصطلاحګانې او متلونه هم ځاييږي لکه:

څه لوريږ واوڅه د لوګري زړه لوته نه کيده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته ګورو چې دغه خاصه ځانګړې اصطلاح د معنا له مخې په ټاکلي موقع کې استعمالیږي چې ترینه پوره مطلب اخیستل کیږي د عطف ادات په مرسته ددووجملو یوځای کیدني سره پوره مقصد بشپړیږي او په جملې پسې د بلې جملې حاجت نه پاتې کیږي ځکه د لومړۍ جملې معنا د دویمې له مخې ثابته او پوره شوه.

په غبرګو پیوسته، جملو کې د یوستو و جملو نحوي رابطه:

ددغه ډول جملو په پیوستون کې یوستوې جملې په دوو لارو سره یو ځای کیږي:

1- د عطف اوربط په وسیله 2- پرته له عطف او ربط څخه.

اول : د غبرګې (پیوسته) جملې جوړښت د عطف او ربط له مخې:

هغه عطفي ادات چې ددغه ډول جملو په جوړښت کې نحوي تړون ښیي یعنی په غبرګو (مساوي) جملو کې د یوستوو جملو اړیکې او رابطه ټینګوي د مانا او مفهوم له مخې په لاندنیو دریو ډلګیو ویشل کیږي:

یو- هغه عطفي ادات چې د دواړو یوستوو جملو ترمنځ اتصال او پرله پسې والی ښیي.

په پښتو ژبه کې د لومړۍ ډلګۍ عطفي ادات (او) (و) دي چې اکثرا د خپلواکو مساوي جملو په ترکیب کې برخه اخلي: دغه عطفي ادات د یوستوو جملو د تړلو او ارتباط د پاره په لاندنیو صورتونو کې استعمالیږي.

الف: (او) د هغو جملو د پیوستون له پاره پکاریږي چې دوې یادرې پیښې په یوه ټاکلي وخت او زمان کې سرته رسیدلې وي یا ورسیږي.

لکه 1- ماشومان لوبې کوي او زاړه خوب کوي.

2- ملیار ګلان کري او دښن زو زان کري. 3- څوك به وطن ورانوي او څوك به وطن ابادوي.

په دغو دریو (مساوي غبرګو جملو کې) 1-2 مثالونه د اوسنۍ نابشپړې (استمراري). او 3-مثال دراتلونکې زماني نابشپړ صورتونه ښودل شوي دي.

4- زوړ کال په تیریدو دی او نوی کال راوران دی. همدارنګه د تیرې زمانې مثالونه هم ښودلای شو:

1- دوي تلل او هغوي راتلل. 2- ملالۍ له خپلې همزولې سره جګړه کوله او سپوږمۍ ورته خندل. 3- ما کتاب لوست او هغه لیك لیکه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دريو واړو غبرګو (مساوي) جملو کې د هرې يوې جملې فعلونه د تيرې زماني نابشپړ صورتونه ښيي.

کيدای شي چې د فعل بشپړ صورت هم په دغو مواردو کې راوړل شي. خو زيات استعمال د نابشپړو فعلونو دی.

د بشپړو فعلونو د پاره دغه لاندې جملې ګورو:

الف: دوي به خپلو خپلو کورونو ته ولاړ شي او خپل خپلوان به وګوري.

ب: (او) د هغو يوستو جملو د پيوستون له پاره چې په هغو دواړو (دريو اړو) کې پېښې يا واقعې يو په بل پسې راغلي وي. په دې مانا چې لومړۍ جمله کې يوه پېښه ذکر شوې او وروسته د بلې پېښې پېښيدنه په دوهمې جملې کې راغلي وي.

يا په بل عبارت د يوې پېښې پای او د بلې پيل ښيي دا ډول جملې په لاندنيو مثالونو کې ګورو:

1- زوړ کال تېر شو او نوی کال راغی 2- کارپوره شو او هندو غره شو

3- منې راغی او دونو پاڼې ژيړې شوې 4- باغ پوخ شو او باغوان يې کوږ شو.

په دغو مثالونو کې ليدل کيږي چې په هره جمله کې لومړۍ يوه پېښه ذکر شوې يا سرته رسيدلې او بيا په دوهمه جمله کې د بلې پېښې پېښيدنه راغلې ده.

دلته بايد وويل شي چې د هرې يوستوې جلمې فعلي صورتونه د تېرې زمانې بشپړ حالتونه ښيي.

همدارنګه په دې لاندينۍ امري جمله کې هم داسې قاعده راتلای شي.

لکه : ورونو راشئ او د خپل هيواد د ابادۍ د پاره کار وکړئ.

دلته هم لومړی د يوه کار غوښتنه کيږي او بيا په دوهمې جملې کې د بل کار غوښتنه کيږي.

په پښتو ژبه کې غير له دې داسې مثالونه هم شته دي چې د غبرګې (مساوي) جملې لومړۍ يوستوې جمله يې د فعل بشپړ (مطلق) او په دوهمه يوستوې جمله کې يې نابشپړ (غير مطلق) فعلونه راغلي وي او دغه پورتنی مطلب تر سره شي.

لکه: زوړ کال تېر شو او نوی کال رارواں دی.

دلته په دغې جملې کې (تير شو) او (رارواں دې) دوې مختلفې زمانې ښيي يعنی (تېر شو) د تېرې زمانې مطلق فعل او رارواں دی داوسنۍ زمانې نابشپړ (استمراری) ډول څرګندوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج: کله هم (او) عطفي ادات هغه خپلواکې جملې چې ماناګانې يې سره بيلې او مخالفې وي سره تړي لکه:

1- نوم يې خان دی او کورېې وران دی 2- سريې لوی و او فکرېې خام و.

3- هندو ستړی او خدای ناراضه!

دوه: هغه عطفي ادات (خلافي، مقابلوی) چې د دوويو ستوو جملو ترمنځ پيوستون راولي.

غبرګې (مساوي) جملې چې په پښتو ژبه کې د (خو، مګر، اما، نو، ولی،ليکن، يوازې) تورو په مرسته جوړېږي، دغه توري (ادات) هغه يوستوې جملې سره يو ځای کوي چې د جملو ماناګانې يې د يو بل نه خلاف او يا مقابل طور سره بيان شي.

څو مثالونه وګورئ:

الف: (خو)

1- پښتو د لغاتو يوه لويه ذخيره او پانګه لري خو له بده مرغه تر اوسه پورې په پوره ډول نه دي راټولې شوي. (رښتين).

2- دلته شاعرانو ډېرې سندرې ويلې دي خو نوی فکر په کې نه و (الفت).

3- ما په ځان پرده واچوله خو حاجتې غلی نه شو: (اجمل).

ب: مګر

(1) د زياتو ختيځ پوهانو په نظريه پښتو، سانسکريت او ستاد خوږ وخويندو په نامه يادېږي مګر اوس په کې يوازې پښتو ژوندی ده. (رښتين)

2- د کوه تور په لمنو کې ډير خلک کښته او پورته ګرځيدلي دي مګر د حق او حقيقت رڼا هر چانه ده ليدلې.

3- د هر يوه له سترګو اوښکې توې شوې مګر د اسمان له سترګو يوه او ښه هم تويه نه شوه.

ج: (نو)

(د سيمنار د شروع کيدونه لس د ولس ورځې د مخه ماته د مضمون د ليکلو خبر راکړی شونو ما ژر ژر د يو خاص عنوان په ځای دغه لوی عنوان غوره کړ. (رښتين)

يادغه بل مثال: ما درته ويلي وو نو ته ولې رانغلې.

د: (بلکې) :

لنډی کوم معلوم ويونکی نه لري بلکې د ټول اولس يوه شريکه پانګه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اڅك سنك نه څوروي بلکې تېول خلك يې څوروي.

هـ: (ولې):

(داسې غلې ژرندې اوس هم شته ولې مونږ او تاسوته نه ښکاري)

ما ډېر صبر وکړ ولې بې صبره شوم.

و: يوازې: (1) تېول په کارونو بوخت وو يوازې ملالۍ په کوټه کې وزګاره ناسته وه.

(پښتو لنډۍ تر اوسه پور په کامل ډول نه دي راټولې شوي يوازې اته زره لنډۍ د پښتو ټولنې له خوا په 1334 ل کال کې خپرې شوي دي).

درې- هغه عطفي ادات (فاصلوي، بېلوونکي) چې دوه يا درې يوستوې جملې سره يو ځای کوي په دې ډول غبرګو (مساوي) جملو کې د دوارو يوستو جملو څخه يوه پېښه تر سره کيږې يا تراجرا لاندې نيول کيږي او يا يوه د بلې پر ځاي راځي.

په پښتو ژبه کې عطفی ادات لږ دي چې يو دوه مثاله يې ښودلی شو.

يو د (يا) او بل (که) توري دي چې سره نژدې مانالري. دغه توري (ادات) (يا-که) هم مانيزدي. په غبرګو (مساوي) جملو کې د هرې يوستوې جملې په سرکې راځي او يا د دوارو جملو ترمنځ راځي.

د جملو ترمنځ: 1- دوي خبرې کولې يا غلي ناست وو.

دلته د دوارو جملو ترمنځ د (يا) ادات راغلی دی ولې داسې ډېر مثالونه (خصوصا متلونو، اصطلاحاتو) کې لرو، چې د (يا) ادات دوه ځلې پکې راغلی وي يعنی د هرې يوستوې جملې په سرکې يو يو ځل راغلی وي:

لکه دغه لاندې مثالونه:

د جملو په سرکې:

1- يا يارشه يا بيزار شه.
2- يا به دې واورم يا به مې واورې.

3- يا لويو غروته ځه يا لويو کوروته ځه.

او يا دغه لاندې ښکلې شعر ګورو:

يا به دابې ننګه ملك باغ عدن کړم يا به د پښتنو کوڅې کړم ويجاړې (غنی خان[1])

د (که) له پاره مثال:

خوښه دې ده که خوښه دې نه ده.

---

[1] د (يا) سره په ينو وختونو ک د (خو) (او) عطفي ادات هم استعماليږي چ البته د تاکيد مفهوم ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوي په خپلو کارونو لګيا وو که وزکارناست وو.

دويم: په پښتو ژبه کې غبرګې (مساوي) جملې پرته د عطف له اداتو څخه:

په پښتو ژبه کې دغه ډول دوه يا څو (يوستوې) جملې کيداى شي پرته له عطف (ربط) له اداتو څخه په غبرګه توګه راشي. په دغه ډول جملو کې دويلو لحن او اهنګک ستره برخه لري. په وينا کې دغه يوستوې جملې دويلو داهنګک، لحن په واسطه سره تړل کيږي مګر په ليکنه کې د ساده جملو ترمنځ بېلوونکې نښې (کامه) راوړل کيږي چې د جملو ترمنځ د ارتباط وظيفه ترسره کوي او يوه جمله له بلې څخه د هم دغې نښې په واسطه بېليږي.

لکه: (1) د ژمي واوروې شروع شوې، هر څوك تيارې غلې ته کښيناست (الفت).

2- زما په خيال دا ټول بې فايدې کړ او دى له دې خبرې نه هيڅوك انکار نه کوي (رښتين).

3- احمد شاه بآبا په خپله باذوقه اديب و له تصوف سره يې ډيره دلچسپي درلوده.

4- نرخونه له پخوا نه جګک شول، هر څه د اور په بيه شول.

په لوړ و مثالونو کې هره جمله يوه ځانګړې جمله ده او ددوي ترمنځ يو معنوي ارتباط وينو. پاتې دې نه وي چې د دوويا زياتو ساده (يوستوو) جملو رابطه او اړيکې پرته له عطفى اداتو څخه د پښتو ژبې په زياتو متلونو او اصطلاحګانو کې هم وينو. د بېلګې په توګه دا لاندينې متلونه ګورو:

1- او ښان نه ژاړي بارونه ژاړي.

2- جنګک سوړ شو ميرى تود شو.

3- په غار موږې وګټه په سيورې يې وخته

4- سترو ګټله هو ساوو څټله.

5- زه پور غواړم دى لاتور غواړي.

په دغو متلونو کې ليدل کيږي چې د هر يوه متل هره يوه برخه جلا او مستقل صورتونه دي خو د معنا له مخې سره معنوي او کلك فرازيالوژيکي ترکيب يې جوړ کړى دى. پرته له دې څخه په ځينو محاورو او اصطلاحګانو کې هم دغه موضوع ښودلى شو.

1- غله ته وايي غلا کوه د کور خاوند ته وايي ځان ساته.

2- زه پور غواړم ته وايې پتيرې پخې کړه.

3- يو له لوړې مرې بل يې سرته پراټې لټوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه په مساوي غبرګو جملو کې چې خلافی یا متقابلې معناوې ولري هم د عطف ادات نه وي راوړل شوې. په دغه ډله کې داسې جملې هم سره یو ځای کیږي، چې د معنا له مخې یو د بل متقابل صورتونه ولري لکه:

یو خوا پړانګ دی بل خوا ډانګ دی.

یو خوا ظلم دی بل خوا زور دی.

کورټ کورټ دلته کوي هګۍ بل ځای اچوي.

نن په ځمکه ګرځي سبا په اسمان

نن یې شلیدلې څپلۍ راښکلې سبا به یې د موټرو نه کوزه پښه نه کیښوه.

د غبرګو (مساوي) پیوستو جملو ځیني نورې ځانګړتیاوې:

1- کیدای شي چې څو ساده (یوستوې) مستقلې جملې د عطف د اداتو په مرسته او هم پرته له عطف څخه ارتباط پیدا کړي.

لکه: غرونه و جړکیدل، سیندونه وشړېدل، بادونه وزغلیدل، ستوري وځرخیدل، کائینات وخوځیدل، د زیړندې او ودې له مخې بندیزونه لرې شول، د ځمکې لړمون وسپړ دی شو او د پسرلي ښکلې څېره رابر څیره شوه. (ربتین).

په دغه مثال کې وینو چې اته یوستوې جملې دي چې اوه جملې پرته له عطفي اداتو څخه سره یو ځای شوي او روستنۍ اتمه جمله ورسره د (او) په مرسته تړون ښیي.

2- کله هم داسې پېښیږي چې غبرګې (مساوي) پیوستې جملې کې چې د یو شمیر یوستوو جملو سره یې تړون او پیوستون مونډلي وي او د ټولو جملو د خبر په برخه کې کومکي فعل په بیابیا (تکراري) توګه راغلي وي نو په دغه ډول جملو کې خبر په پوره توګه یو ځلې راوړل کیږي او په نورو جملو کې یې راوړل ضروری نه دي.

ځکه هماغه یو خبر د ټولو جملو سره به ارتباط لري. لکه: کتابونه ډیروو څه یې ښه او څه یې نه. په اصل کې درې جملې دي (1) کتابونه ډیر وو. (2) څه یې ښه (3) څه یې نه.

خبر په لومړۍ جملې کې پوره او په نورو کې بشپړ شکل نه لري.

3- همدارنګه داسې هم پیښیږي چې په دواړو یو ستو جملو کې د خبر برخه پوره نه وي. لکه:

ډیریې مال بدیې حال، ریره زما واك یې د ملا. په خوله خوږ په زړه کوږ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- په دغه ډول جملو کې چې مبتدا یو تن یا یو شی وي او څو خبره ورسره راغلي وي نو په لومړۍ برخې کې مبتدا راوړل کیږي مګر په نورو برخو کې یوازې فعلونه راوړل کیږي:
اوښکې خوړونه شو، بیا سیندونه شوه او بیا ویالې شوې او وروسته د ګل په شاخ کې وچلیدې.

5- دغه رنګه غبرګې جملې چې پرته له عطف، ربط څخه ترکیب شوې وي په یوه وخت کې د څو پېښو، واقعو او پدیدو اظهار به هم وي. یا په پرله پسې توګه او یا یوه جمله د علت او معلول په توګه یا د نتیجوي شکل په توګه راځي او یا د یو بل سره په مقابلوي توګه راغلې وي.
کندهاري کوچیان هر پسرلی د پامیر او چتې ځمکې ته ورخېژي او بیا ژمی ببرته د کندوز او سمنګانو هوا روته راکوزیږي.

2- غبرګې تابع (مختلط) جملې:

په پښتو ژبه کې غبرګې تابع جملې چې (یوه یې اصلي او بله یې فرعي) وي یا (خپلواك او ناخپلواك) د تابع کوونکو ارتباطاتو (تړونو) له مخې د نورو غبرګو جملو څخه یې بېلولی شو، په تابع غبرګو جملو کې د یوستوو جملو ترمنځ رابطه او تړون د تابعیت رابطه ده یا په بله وینا یوه د بلې تابع وي.

په هغو جملو کې چې اصلي او اساسي مطلب ځای شوي وي عمده (اصلي) جمله ده اوهغه چې د اصلي جملې د برخو شرح او بیان وکړي او د نومورې اساسي جملې تابع وي فرعي نا خپلواکه جمله ده، چې د تابع کوونکو او تابع کیدونکو په نامه یې هم نومولی شو.

تابع جمله هغه جمله ده چې د اصلي جملې جزوي او پرته له اصلي جملې خپله معنا ښکاره کولی نه شي لکه دغه لاندې مثال:

هغه هلك چې پرون دلته راغلی و د احمد زوی دی.

هغه هلك د احمد زوی دی اصله خپلواکه جمله ده او چې پرون دلته راغلی و. تابع جمله ده.

په پښتو ژبه کې اصلي جمله کله د تابع نه د مخه او کله هم وروسته راتلای شي او کله هم د مبتدا او خبر ترمنځ راځي.

لکه : نوی او ښکلی ښار مې ولید چې لوړې ونې او ودانۍ درلودې. په پورتني مثال کې لومړۍ عمده او دوهمه تابع او د (چې) ربطیه سره یې تړون موندلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې حساب د جملې لومړی برخې ته اصلي او دويمې ته فرعي يا تابع جمله ويل کيږي[1].
ښايي ووايو چې اصلي جملې هرکله (د مخه) نه راځي بلکې د فرعي (ناخپلواك) جملې نه وروسته هم راځي.
لکه: کله چې دوي دواړو خبرې کولې ماخپل کتاب خلاص کړ. په دغه جمله کې (ما خپل کتاب خلاص کړ) اصلي (عمده) جمله ده.
غبرگې جملې هم دربطي تابع اداتود استعمال له مخې دمعنا په لحاظ بيل ډولونه لري چې وروسته به يې وښيو!
په پښتو ژبه کې غبرگې تابع جملې هم د نورو غبرگو او يوستوو جملو په شان چې د مخه مو د هغو يادونه وکړه په لنډو اواوړد و جملو باندې بېلولی شو. دلته يې راوړنه تکراري ده .

د غبرگو تابع جملو ډولونه د معنا او تابعيت له مخې:

ترکومه ځايه چې ښکاره ده په پښتو ژبه کې د غبرگو (پيوستو او تابع) جملو د ډولونو ټاکلې ويشنه نه ده شوې خو د څېړنې او پلټنې له مخې په لاندې توگه يې بېلول غواړو، ولی دا به هم پوره او بشپړ کارنه وي. ښايي په راتلونکې کې دغه موضوع نوره هم وپلټو.
په پښتو ژبه کې غبرگې تابع جملی د معنا له مخې په لاندې توگه راوړو:

1- بياني تابعيت:

په دغه بياني جملې کې تابع جمله داصلي جملې شرح او توضيح کوي. په دغو جملو کې اصلي (عمده) جملې د مخه او تابع (فرعي) وروسته راځي چې دا زياته اوږده شرح هم غواړي.
لکه: الف: ده وويل چې ماته يو ښه ساعت راوړه.
ب: ويلي شم، چې په نړی کې ډېرې کړکېچنې مسئلې شته دی.
ج: تاسې خو ماته اجازه راکړئ چې خپل مقصد ووايم.

2- **تشريحي جملې**: هغه دي چې د اصلي جملې د يوې برخې شرح او څرگندونه کوي. په دغه ډول غبرگو جملو کې تابع جمله د اصلي جملې د مبتدا (فاعل) خبر، مفعول او متمم شرح او وصف کوي چې په لاندې توگه يې راوړو:

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين. پ تو رامر دوهم وك! کابل** 1370 **لمريز کال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

الـف: د مبتـدا تـابع غبرګـه جملـه: چـې دمبتـداء (فاعـل) د حالـت او وضـعيت ښکارندويه وي دلته په اصلي او فرعي دواړو جملو کې فاعل يا مفعول يو شخص وي.

1- دده څه کار وو چې دلته راته.

په دغه دواړو جملو کې فاعل يو تن او (چې) د دواړو جملو ترمنځ تابع کوونکی ربط دی.

2- ټول خلك غواړي چې دښمن له ملکه وباسي. په دغه جمله کې (ټول خلك) فاعل دی.

يا دا مثال: ځمکه هغه سوځي چې اور پرې بليږي.

په دې جمله کې مبتدا هغه ځمکه چې اورپرې بليږي (فرعی)، سوځي (خبر).

په جمله کې تابع کوونکی توری په ساده او مرکب ډول هم راځي. استفهامي، اشاري، ربطي ضميرونه په دغه برخه کې زيات راځي.

1- څوك چې وزګار شي ياغل شي يا بيمار شي.

2- څوك چې د خپل هيواد سره مينه لري هغه د خپل وطن د لوړتيا له پاره زيار وباسي.

3- څوك چې خوشحال ختك پېژني او يا دده نوم يې اوريدلي وي هغه دا هم مني چې خوشحال ختك د پښتو ژبې لوی نوميالی شاعر تېر شوی دی.

په پورته جملو کې ليدل کيږي چې دجملو په لومړيو برخو کې د (څوك چې) ربطی ضميرونه د فاعل په توګه او دوهمي برخي يې (هغه) د اشاري ضميرونه (د (څوك چې) له پاره راغلي دي خو کله داسې هم کيږي چې په دغه ډول جملو کې اشاري ضميرونه رانه شي او هماغه مطلب څرګند کړي. لکه:

1- څوك چې لاس تڼا کې نه کړي خواري ونه کړي زحمت ونه باسی هو سايي نه شي مونـدلی. دلته د لومړی جملې په ارتباط دوه نورې جملې هم د عطف په توګه راغلي او دوهمه جمله کې (هغه) اشاري ضمير حذف شوی دی.

2- څوك چې دخلکو د پاره ځان سترې نه کړي ښه سړی نه دی.

په متعدي ماضي فعلونو کې د (څوك چې) ضميرونه په غير اصلي حالت کې راځي.

لکـه: چاچې زه کارتـه نـه پرېښودم هغـه ماشـومان وو. يعنـی ماشـومان وو چـې زه يـې کارتـه نـه پريښودم.

چاچې په خپل وطن سرونه بايللي دي هغوی تل په عزت يادېږي.

چاچې غټه چوکی غوښتله پيدايې کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په مرکب ډول: هر + څوك + چې:

هر څوك چې كوښښ كوي كاميابېږي.

- هر څوك چې له دښمنه تېښته وكوي نو تل پېغور ورته پاتې كيږي.

هغه + څوك + چې:

2- هغه څوك چې خپل خپل كارونه په خپل وخت سره سرته رسوي هيڅكله نه ستړی كيږي.

دغه ډول جملې چې د تاكلي ربطي مركبو ضميرونو (هر څوك چې) په مرسته جوړې شوې وي نو فعل معمولاً په حاليه (ناتيره) زمانه كې راځي. د (هر څوك چې) مغيره شكل (هر چا چې) دی چې د ماضی متعدي فعلونو سره راځي. لكه:

هر چاچې زحمت گاللی وي راحت به يې ليدلی وي.

هر چاچې كاركړی وي نتيجه به يې لاس ته راوړې وي.

داسې جملې هم لرو چې يوه تابع جمله يې د تېرې زمانې مطلق فعل ولري او بله (اصلي جمله يې د راتلونكې زمانې فعل وي.

هر چا چې ښه كتاب وليكه هغه ته به انعام وركړ شي يا (وركول كيږي) يعنی د فعل بشپړ او نابشپړ دواړه صورته راځي.

هر چاچې كار وكړ گټه به تر لاسه كړي.

د (هغه څوك چې) له تركيب سره تابع مركبه جمله جوړه شوې وي نو دلته د اشاري ضمير راتلل د ارتباطی ضمير سره خاص د تاكيد او اشارې مفهوم زياتوي مگر كيدای شي چې په دغه ډول تركيبونو كې (هغه) ضمير هم حذف شي.

لكه: هغه څوك چې د وطن د پاره زيارنه شي گاللی ښاغلی سړی نه دی.

- هغه څوك چې د ډير احترام او ستاينې وړاو پر مونږ ډير حق لري زمونږ نيكونه دي.

په مغيره صورت كې:

هغه چاچې په وطن سر قربان كړی دی په تاريخ كې به روښانه ستوری وي.

هغه غبرگی جملې چې په دواړو جملو كې يې فاعل يا مفعول يو شيز، (شی) وي:

څه د (چې) د ربطي تابعيت سره:

1- څه چې وي هغه به وي. څه چې كيدل هغه وشول.

2- څه چې په پښتو ادب كې تر اوسه پورې ليكل شوي دي، هغه ټول زمونږ ادبي شتمني ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- هر څه چې کیږي، هغه به کیږي.
4- هغه څه چې ژمې ته په کار وي هغه واخله.

الف: فاعل نوم وي:

1- منشي احمد جان د پښتو ژبې یو مشهور لیکوال د تالیف او تصنیف خاوند دی چې د ډېرو ښو نثر لیکونکو څخه ګڼل کیږي.
4- میرزا خان انصاري چې د پښتو ادب په پخوانو شاعرانو کې لوړ مقام لري یا ارزښتـه دیـوان یې لیکلی دی.

ب: د مفعول دحال او کیفیت ښکارندوي وي:

زه هغه چاسره مینه لرم چې د وطن سره مینه ولري.
زه هغه شی خوښوم چې د نورو هم خوښ وي.
د مفعول څرګندویه جمله د اصلي جملې په مسند پورې د (چې) په وسیله تـړل کیـږي. پـه اصـلي جملې کې ضمیرونه اشاري استفهامي، نومونه، ترکیبونه (عـددي، اضـافي، اشـاري) او داسـې نـور کېدای شي، چې د مفعول په توګه وي. په دغه صورت کې تابع جمله د هغه مفعـول معنا ښکـاره او څرګندوي.
دلته ددې خبرې ضرورت هم شته چې د اصلي جملې فعل تل متعدي فعلونه وي نوځکه پرته له مفعول څخه پوره معنا نه څرکندوي.
1- زه څه وینم چې ته یې نه ویني.
2-زه څوك غواړم چې خبرې ورسره وکړم.
3- تاسې ما شومان ګورئ چې لوبې کوي.
همدارنګه مفعول په ترکیبی ډول:
1- زه هغه څوك خوښوم چې د وطن رښتیني خدمتګار وي.
2- زه هغه څه غواړم چې دلته نه پیدا کیږي.
3- دوی هغه وعدې چې خلکو ته یې ورکړې وې تر سره نه کړې.
4- دغه کتاب چې دی یې لولي ښې موضوعګانې لري.
یو بل مثال: زما داسې ګل خوښیږي چې ښه ورېم ولري.
داسې اوبه راکړه چې خوږې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پورتنيو جملو کې څه، څوك، ماشومان، هغه څوك، هغه څه، دغه کتاب، داسې ګل او داسې اوبه د مفعول په توګه چې په لومړ يو تابع جملو کې يې شرح او توضيح ګانې شوي دي. يعنې د اصلي جملې د مفعول په حيث په څېرمه (فرعي) جملو کې د هغوي د حال کيفيت وضاحت او څرګندونه ده.

يو څو مثاله چې مفعول د تابع جملې په سرکې راغلي وي.

څه فيصلې چې پښتنو ليکوالو د مفاهمې له لارې په ادبي جرګو کې منلې دي بايد له نظره ونه غورځولې شي. هغه کورونه چې ما ليدلي دي پاخه نه دي.

د مفعول په تابع جملو کې داسې هم وي چې د (چې) تابعيت د مفعول څخه د مخه وي.

چې څه ورته وايم هغه مني.

چې چاڅه ووي هغه ماوکړل.

چې چاڅه ټوټکې راوښودلې هغه مې کړي دي.

ج: هغه تابع جملې چې د فاعل او مفعول دواړو حالت او کيفيت څرګندوي:

لکه : اڅك چې يو ښه قلم درلود پرون ورڅخه ورك شو.

د : تابع مرکبې جملې چې د (خبر- مسند) يا **فعل** حالت او کيفيت بيانوي. دلته تابع جملې د اصلي جملې (خبر، **فعل**) حالت او کيفيت شرح کوي.

لومړی مونږ هغه مثالونه راوړو چې د جملې خبر اشاري ضمير او کومکي **فعل** (نژدې او لرې) وي او بيا د ربطي (چې) په واسطې د بلې جملې سره ارتباط ولري:

1- دخلکو وظيفه داده چې د وطن په ابادولو کې زحمت وکاږي.

2- زمونږ يوازينی کار به داوي چې **خپل** هيواد اباد کړو.

3- وسله هغه ده چې په لاس راغله.

خبر د ټاکلي توصيفي ترکيب په توګه:

4- دا يو ډير ښه قلم دی چې په بل ځای کې نه پيدا کيږي.

5- دده يو غټ صفت دادی چې د هر چا له غمه خوب نه ورځي.

6- شخص د پاره: اديب هغه څوك دی چې په ادبي علومو کې د پوهې خاوندوي.

7- اسمي خبر په تابع جملو کې د (داسې) قيد راغلی وي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان ډیر خلك داسې دي چې خپله ځمکه په خپله کري.

8- خبر د مقدار او اندازې ضمیر په توګه:

لنډه دا چې ددې ماشوم وړ وکوالی او کمزوري دومره وه چې د ژوند تمه یې نه کیدله.

9- تابع خبر د اشتراکیت د قید او د اشاري ضمیر سره د ترکیب په توګه:

د هر اولس ډیري خوږې کیسې او خوږې سندرې هم هغه دي چې زړه راکښون ولري.

10- خبر د یو اشاري (توصیفی) ترکیب (غونډ) په توګه:

حمید ماشوخیل هغه نازکخیال شاعرو چې اسمان ته د شعر زینې ایښودل د اسمان ستوري د شعر په لړ کې پیل دده هنر دی.

11- تابع خبر عددي ترکیب وي:

دادریم وار دی چې زه راځم او ته نه یې.

غبرګه جمله چې د (اندازې درجې مقدار) تابعیت ولري:

غبرګه تابع جمله چې د اصلي جملې د فعل د پېښید درجه اندازه او حالت بیانوي. مونږ په دې برخه کې د (داسې) او (دومره) ضمیرونه هم په دغه ډول جملو کې وینو چې د مقدار او کیفیت دپاره وي.

داسې د مقدار او د کیفیت د پاره:

دومره د اندازې د پاره. په نحوي استعمال کې د اندازې او درجې د قیدونو دنده ترسره کوي.

1- داسې او دومره د صفاتو سره رابطه لري. 2- د فعل سره هم رابطه ښیي.

لکه: ځیني جملې او کلمې په وینا کې دومره لنډې شوي دي چې یوې کلمې غونډې وي.
داصلي (عمده) جملې اندازه د تابع جملې څخه ښکاري یعنی د اصلي جملې تفسیر کوي همدارنګه داسې:

دوي داسې کلك ویده شوي وو، چې د هیچا په چیغو او نارونه ویښیدل.

پرته له دې د (څومره، څومره چې، ترکومې اندازې، ترکومه، هرڅومره، هر څومره چې او داسې نورو تابعي کلمو په مرسته غبرګې تابع جملې په پښتو ژبه کې موجودې دي. ددې دپاره دغه لاندیني مثالونه ګورو:

1- څومره چې ګړی تېریدلې هغومره په خلکو کې د مهربان افسر دراتلو تلوسه زیاتیدله.

2- څومره به چې وخت تیریدونو هغو مره به خلك زیاتیدل

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- ځومره چې به شپه پخيدله نو د خان پريشاني به زياتيده.
4- هر ځومره چې د يو ملت شعر او ادب عالي وي هغومره يې اخلاقي نظر او روحيات يې لوړ وي.
5- ترکومې اندازې چې (په کومه اندازه چې) علمي سويه لوړيږي او ترکومه حده چې خلك له حقايقو سره اشناء کيږي په هماغه اندازه د خلکو د هدف مقام لوړيږي. د پورتنيو جملو په ساختمان کې وينو چې:
1- د جملو لومړی فقرې فرعي او دوهمې فقرې اصلي (خپلواکې) دي.
2- په (1-2-3) جملو کې د فعل نابشپړ صورت او تېره زمانه په دواړو جملو کې ځرګندوي.
4- جمله د مطلق (بشپړ) فعل ښکارندوينه کوي.
5- په جمله کې د اوسنۍ زمانې د نابشپړ (استمراري) فعل جريان راغلی دی.
په دې برخه کې داسې مثالونه هم وينو چې اصلي جمله د ځو فرعي جملو غوښتونکې وي.
تاته ښه معلومه ده، چې هر حرکت په لومړۍ مرحله کې د رنګارنګو موانعو او مشکلاتو سره مخامخ کيږي نوځومره چې هغه حرکت مخ په وړاندې ځي او زمانه وروباندې تيريږي هغو مره يې په مخ کې موانع کميږي.
په دغه ډول مرکبو جملو کې مونږ مقابلوي او نتيجوي مفاهيم هم وينو چې په پورتنيو مثالونو کې يې بيلګې شته دی.
د ځای (مکان) تابعيت: معمولا غبرګې تابع جملې د هغو ربطيه ښنو په مرسته چې د ځاي ځرګندونه وکړي د اصلي جملې سره يو ځای کوي او تابع جمله د اصلي جملې د ځای شرح او ځرګندونه کوي په دې معنا چې د عمده جملې د فعل پېښيدنه په کوم ځای کې شرح او دغه د ځای تابع جمله د چېرې، چېرته، کوم ځای کې سوالونو ته ځواب ورکوي.
د (هلته، چېرته، چېرې) قيود د (چې) ربطي ضمير سره تابع جملې د اصلي جملو سره نښلوي او هم په دغه وخت کې د تابع جملې يو جز (ځای) هم ګڼل کيږي:
چېرې دې ښه هلته دې شپه:
د ځاي تابعيت د مرکب ترکيب په واسطه: هر چېرته چې، د ثقافت خاوره بډايه او حاصل خيزه وي د علم او هنر بوټي هم هغلته زرغونيږي او ګلان نيسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغه ډول جملو کې (هر چېرته) په مقابل کې (هغلته) او د (چیرته چې) په مقابل کې هلته راوړی شي.

په اصلي جمله کې چې ربطي کلمې نه وي تابع جملې د هغه د اصلي جملې بیان څرګندولای شي لکه:

چیرته چې ځې ما هم له ځان سره بوځه.

همدارنګه چې د چیرې قید او ربطي ضمیر چې په تابع جملو کې راځي نو د قید (چیري) په ځاي نوم، (ځاي) هم په دغه برخه کې راځي او په اصلي جمله کې د ځای د قید وظیفه تر سره کوي.

مونږ په داسې ځای کې استوګنه کوو چې نور څوك نشته. یا مونږ داسې ځای ته راغلي وو، چې د غاښې ترسره پورې نورې نیغې او کږې وږې لارې نه وې پاتې.

دغه بل مثال کې ګورو چې په دواړو کې قید راغلی او د ځای تابعیت په څرګند ډول لیدلای شو.

مونږ هغه ځاي ته ولاړ و چې هلته خلك نه اوسیږي.

په دغه ډول جملو کې داسې اشکال هم لیدلی شو چې د تابع جملې مسند د اصلي جملې څخه وروسته (په پای کې) راغلی وي لکه:

یوه ورځ مونږ هغه ځای ته چې هلته د وړکتون ماشومانو لوبې کولې ورغلو.

غبرګې جملې چې د وخت تابع جمله ولري:

په پښتو ژبه کې د وخت تابع جملې معمولاً د (اصلي) جملونه مخکې راځي. د وخت څرګندونه د (چې) ساده ربطیه او مرکبو شکلونو کې لکه: کله چې، څه وخت چې، هغه وخت چې (هله- هاله) هغه مهال چې، هر کله چې، تر څو پورې، چې، ترڅو چې، څو چې او داسې نورو په مرسته کیږي.

لومړی، د (چې) په مرسته تابع جمله:

چې ته راشې زه به ولاړ شم.

زه به هله ځم چې خبره خلاصه شي.

یا دا شرف خان هجري دغه شعر:

ما هاله د ځان ماتم وکړ په وینو+ چې اټك وته مې شاه کړه په ژړا شوم.

یا دا بل مثال: هله به خبر شي چې تارو جبې ته ورشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هغه غبرګه جمله کې چې یوه پېښه په دواړو (اصلی، فرعی) برخو کې تکرار او یا بېلې بېلې واقعي وي د (چې) ربطيه د فرعي جملې په سر او یا په دوهمه برخه کې د اصلي غړي نه وروستی راشي.

فرعي جمله د مخه او اصلي جمله وروسته د (نو) سره شروع کېږي. په دې معنا چې د شرطيه جملې نه وروسته جزائيه جمله د (نو) سره پيل کيږي.

لکه: چې شپه په تېريدو شي نو سباپسې را درومي.

چې خلك ترينه لاړل نو دی غريب يوازې پاتې شو.

دلته (چې) د وخت په معنا استعماليږي.

کله هم د (چې) تړونی د فرعي جملې د يوه غړي نه وروسته هم راځي. د فاعل مربوطه غړونه وروسته.

د فابريکې خاوند چې دا خبره واوريده سم د لاسه يې فابريکه وتړله.

(چې) په تابع جملو کې د قيودونه وروسته هم راځي.

1- پروسږ کال چې راغلی وم نو دلته يو بنه شاځلمی چامړ کړی و.

2- دې زمانه کې باد داسې را الوتی دی چې ته پر کرسۍ ناست وې نو ستا هم سترګې په اسمان کې وي.

په (2) جمله کې(چې) د (کله چې) په معنا د تابع جملې په سرکې راغلی دی.

په پښتو ژبه کې دچې ربطيه (تړوني) سربيره په نورو معناګانو د زمان معنا هم ورکوي او په دې ډول جملو کې عمده (اصلي) جمله د تابع جملې څخه وروسته راځي.

د تابع او اصلي جملې خبر، په هغو جملو کې چې چار ياکار په دواړو جملو کې په يوه وخت (زمان) کې سر ته رسيدلی وي د قاعدې په توګه د دواړو جملو فعلونه استمراري (نابشپړ) صورت ښيي: چې لمر راخيژي نو ورځ کيږي.

مېلمه چې له کوره وځي نو کور به هم ورسره بدرګه ځي.

همدارنګه داسې جملې هم شته چې د تابع (فرعي) جملې فعل مطلق (بشپړ صورت) او اصلی (خپلواکه) جمله استمراري (نابشپړ) شکل ولري:

زه چې ترې شم او به غواړم. زه چې ستړي شم استراحت کوم. دوستان چې سره مخامخ شي نو روغ بړسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله هم زمانه پيښنه د مطلقې (بشپړې) تېرې زمانې ښکاره کوي.

1- چې درخو سترګې وغړولې نو هغه ښشره ورته ولاړه وه، چې د چا په خيال کې او ده شوې وه.

په دې ترتيب يو بل مثال هم راوړو:

چې يوه پېښه (عمل) په پرله پسې توګه يعنې د يوې پيښې پای او د بلې پيل وي.

داکبر خان خبرې چې مې واورېدې په زړه مې ورته اور بل شو.

همدارنګه هغه غبرګې تابع جملې چې فرعي جمله يې د اوسنۍ زمانې او اصلي جمله يې دراتلونکې زمانې د بشپړ فعل ښکاره‌ندويه وي.

1- احمد چې له ښوونځي نه راشي نو بازار ته به يې ولېږم.

2- چې منزل ته ورسېږو خبرې به وکړو.

غبرګې جملې چې د مقصد تابع جملې ولري:

د مقصد تابع جمله د اصلي (خپلواکې) جملې په فعل (مسند) پورې د (چې) ادات په واسطه نښلي لکه:

زه راغلم چې تا ووينم. 2- کتابتون ته ځم چې کتاب ولولم.

د مقصد تابع جمله د اصلي (خپلواکې) جملې څخه مخکې هم راځي نو هغه وخت د تابع جملې په پيل کې (ددې د پاره چې) ربطيه (سيوز) راځي. (ددې د پاره چې په ازموينه کې بريالی شي ښايي ښه سبق ووايي:

علتي ياد علت تابع غبرګه جمله:

هغه ده چې يوه په کې د بلې دليل اوسب وي او د علت (ربطيه) ادات (ځکه، ځکه چې چې، دا چې، په دې چې، نوولې او داسې نور دي.

همدارنګه له دې کبله چې، له دې سببه چې، هر کله چې، (ځنګه چې) هم مرکب تړونکی علتي ارتباط ګڼل کيږي[1].

1- بريالی په ښوونځي کې بريالي نشو ځکه چې سبق يې نه ووېلی.

دلته د بريالي د پاتې کېدو علت د سبق نه ويل دي.

2- دغه سړی ښه عادت نه لري ځکه ورسره ځوك راشه درشه نه کوي.

[1] دمقصد په تابع مرکبو جملو ک فعل داوسنۀ زمان مطلق شکل راوۀل کيږۍ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرون پوهنځي ته تللى نه وم ځكه ډير كارمې درلود. دلته عمده اصلي جمله د مخه او مله يا تابع جمله وروسته راغلي ده.

هغوي خوماته ښه غله وو ځكه چې يووټ يې راباندې په ځو ځو شانه خرڅ كړى دى.

عمده تابع

همدارنګه دغه بل مثال هم ګورو:

الف: په زور او دولت مې ځان ميمبر كولو ددې د پاره چې ميمبرى كې نور زور او دولت پيدا كړم.

په دغه مثال كې دوهمه جمله اصلي او عمده جمله ده.

ب: زه ددې له پاره (له دې كبله) ستا سره ځم چې لار درته وښايم:

تابع اصلي عمده

ج: څنګه چې تاويلي وو نو ځكه راغلم.

د: څنګه چې دى ناروغه ونورانغي.

پورته د الف: ب، ج، د، مثالونو كې وينو چې ورستۍ جملې اصليس يا عمده دي او مخكنۍ تابع (فرعى) جملې دي.

غبرګه شرطيه تابع جمله:

په دغه ډول غبرګه جمله كې هم يوه اصلي او بله (فرعي) تابع جمله وي او تابع جمله معمولاً د اصلي جملې څخه د مخه او كله هم وروسته يا داصلي جملې په منځ كې هم راځي په دغه ډول جملو كې اصلي جمله د شرطي جملې يوه برخه يا د هغې ځواب هم ګڼل كيږي.

په پښتو ژبه كې شرطيه جملې د (كه چيرې، كه چيرته، كه كله او همدارنګه د (چې) د ارتباط په مرسته سره نښلي په نحوي لحاظ د (كه او چې) ترمنځ په شرطي جملو كې فرق نشته.

1- كه:

1- كه ته راغلې زه به هم درشم (راتلونكى زماني فعل).

زه به درشم اصلى جمله، كه ته راغلى تابع ده.

2- كه ملالۍ دې وليدله سلام ورته ووايه.

ملالۍ دې وليدله (تابع) ملالۍ ته سلام ووايه (اصلى).

3- كه باد نه وي ونه نه ښوري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- كه داسې يې شميرم نو زه به يې په شميرلو ستړى شم او تاسې په لوستلو. په دغه مثال كې د شرط او جزا دواړه (ربط) راغلي دي. يعنى په كومه جمله كې چې د شرطيه (ربط) راغلى وي نو (جزائيه) ربط هم راځي او هم پرته له هغې څخه لكه چې په لوړو مثالونو كې مووليدل.

كه چاړه د سروزرو شي نو په كيډه (ځيګر) خويې ځوك نه منډي.

2- (چې) د شرط په معنا:

چې شاعر دې دوست شي شعرونه يې ستايه

دلته (د شاعر شعرونه ستايه) اصلي جمله ده چې شاعر دې دوست شي) تابع جمله ده.

همدارنګه دغه مطلب په لاندې متلونو او اصطلاحګانو كې هم ليداى شو.

1- چې ولاړ شې تر بلخه درسره به وي خپله برخه. (2) چې نه دې وي له موره ورته مه وايه چې وروره (3) چې خان يې په ياران يې.

2- د شرطيه له پاره (مركب ربط) لكه (كه چېرې – كه كله) هم دود لري.

كه چېرې په تندې يې د تور كاكا د ديوال داغ نه وي نو ما به هم نه وپېژندلى.

3- كه كله : كه كله راپېښ شوې نو موزيم ته به لاړ شو.

(كه كله) د زمان مفهوم وركوي خو بيا هم په دغه جمله كې د شرطه نښه ده.

په غبرګو تابع شرطيه جملو كې د فعلونو زمانه:

اول چې اصلي او فرعي جملې د اوسنۍ زمانې فعلونه ولري لكه:

1- كه ته ځې ولاړ شه مكر ژر راشه.

دلته ګورو چې د تابع جملې فعل نابشپړ او اصلى جملې فعل بشپړه اوسنۍ زمانه ښيي.

2- كه دې زړه غواړي چې زمونږ سره لاړ شي نو ځان جوړ وه.

د دواړو جملو فعلونه نابشپړه اوسنۍ زمانه ښيي.

3- كه ځوك يو كاركوي او شوق ورسره نه لري هغه هيڅ كله په هغه كاركې نه كاميابېږي.

دوهم په غبرګه تابع شرطيه جمله كې چې اصلي جمله استمراري حال فعل او تابع يې مطلق (بشپړ) فعل حال راغلى وي.

1- كه كومې پردى ژبې ته غوږ كيږدو نو غوږونو ته مو ځيني بې ربطه او ګډو د غږونه راځي.

لومړى فعل بشپړ او دوهم يې نابشپړ صورتونه دي.

2- كه دهقان په خپلې ځمكې كې خواري ونه كړي له ځمكې څخه غله نه اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- که یوه دیکه دې ورکړه   سایې خېژي.
مطلق   استمراری
دریم په شرطیه تابع جمله کې د تېرې زمانې فعلونه راغلي وي. لکه:
که لیك دې ماته لیکلای وای نو خوشحاله شوی به وم.
که تاسې ویلی واي ما به کتاب راوړی و.

د متضاد (تقابل) تابع غبرګه جمله:

دا هغه ډول جملې دي چې د اصلي (مستقلې) او تابع (فرعي) جملې ترمنځ په واقعي، غیر واقعي توګه تقابل او تضاد موجود وي او سره د اختلافه توازن هم ولري دغه ډول جملې معمولاً د (تړوني) ربطیه تابع اداتو په مرسته یو ځاي کیږي. دغه ربطیه تابع ادات یا ساده او یا خو مرکب ډول وي اوکله هم په ځینو ځایونو کې پرته د تابعیت له اداتو څخه څرګندیږي. په پښتو ژبه کې زیات مثالونه د مرکب تابع تړوني (ربط) په وسیله ښودلای شو.

معمولاًلومړی ډول مرکب تړونی (تابع) د (که) شرطیه او مبهم ناټاکلي ضمیر (څه) او هم تاکیدي اداتو له ګډون (ترکیب) څخه جوړ وي بل ډول یې د (سره) قید او (له) ادات، (دې) اداتي ضمیر له ترکیب څخه جوړیږي چې وروسته به یې مثالونه راوړو. دغه تابع ادات د فرعي جملې په سر او یاد فاعل څخه وروسته هم راځي.

اصلي (مستقل) جمله معمولاً د (نو، ولې، نو بیا هم، خو بیا هم، ولې بیا هم، مګر، لیکن) خلافي اداتو سره پیل کیږي.

1- که څه هم مازیار ایستلی وخوبریالی نه شوم.

2- که څه هم مارابللی نه و بیا هم راغی.

3- که څه هم په دې ورځو کې د نړۍ لانجې زیاتې شوي دي خو بیا هم نړۍ (سولې) لپاره کوښښ کوي.

(سره له دې):

سره له دې چې ناروغ وم پوهنځي ته ولاړم. سره له دې چې کارمې درلود خو پوهنځي ته لاړم.
سره له دې چې ناروغ وم خو بیا هم پوهنځي ته لاړم.
د اصلي جملې په سر کې (ولی) هم ورسره راځي:
سره ددې چې په کور کې کومه ستونزه نه لري ولې وظیفې ته ناوخته راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اصلي جملو په سرکی مګر:

ژبه که څه هم په ښکاره ډول دغوښې یوه توته ده مګر په حقیقت کې د انسان، سریتوب، پوهه، ښه ژوند او داسې نور ټول په ژبه پورې اړه لري.

د مستقلې (اصلی) جملې په سرکې (لیکن):

که څه هم رڼا لړه شوه لیکن لاره ښه معلومیږي. همدرانګه د تابعیت ادات د جملې په سرکې او (سره ددې) د اصلي جملې په سرکې هم راوړل کیږي.

که څه هم هلې ځلې موډېرې وکړې سره ددې خپلو هیلو ته ونه رسیدو.

پـه پښتـو ژبـه کـې برسـره پـردې یـو شـمیر داسـې مثالونـه هـم وینـو چـې ددغـه پـورتني مطلب څرګندونه کوي. که څه هم د تابعیت تړونی ورسره په ساده توګه او یا هیڅ نه وي خو بیا هم تقابل او تضاد ښیي.

1- وسله که بار ده په سخته ورځ په کار ده.

(2) که غرلوی دی پر سېرېې لارده. چې دا د یو متل په توګه فرازیـالوژیکي ترکیـب ګڼل کیـږي په بل ډول بـه داسـې ویـل کیـږي. کـه څـه هـم وسله بـار (زیـاتي) ده خـو بیـا هـم پـه سـخته ورځ کـې پـه کاریږي.

څوك يې په ګلي کې نه پرېږدي وايي اس مې د خان کره وتړه.

دلته د تابعیت کومه نښـه نه وینو خو څنګه چې د پښتـو ژبې یـوه مـشهوره اصـطلاح ده او دغـه ترکیب په معنوي لحاظ یو فرازیالوژیکی تړلی مطلب څرګندوي.

سره له دې چې څوك يې په کلي کې نه پرېږدي مګر وايي چې اس مې د خان کره وتړه.

مقایسوی (پرتلیز) غبرګه تابع جمله:

د اصـلي جملـې بیـان د مقایـسې پـه مرسـته کیـږي د څنګـه، لکـه چـې، لکـه څنګـه چـې، څنګـه پروسیله مقایسـه کیـږي. (څنګه غروي هسې څناوروي).

څنګه مخ هسې خپېږه. یا څنګه ژرنده هسې دوره.

نتیجوي غبرګه تابع جمله:

په دې ډول جملو کې هم تابع جمله د اصلي جملې نتیجه او پای بیانوي:

1- هغه ډیر زیاروکښ تر څو بریالیتوب يې په برخه شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- زه په خپله هم نه پوهیږم چې د سرو تعویذ ته ډرامه ووایم که ناول، افسانه ده که نور څه نو ځکه دا فیصله ګرانو لوستونکو ته پرېږدم.

3- ده چې پر تو د چای پسې سمدلاسه سرې او په وڅښلې نو ناروغه شو.

غبرګې جملې چې د یوستو و جملو شمېر په کې له یوې یا دوو څخه تېرې کړې وي:

هغه غبرګې (پیوستې او تابع) جملې چې د مخه مو ښودلي دي په هغو کې دجملو شمېر او اندازه دووته رسیږي او په خپل خپل ځای مور اوړي دي ولي څنګه چې لیدل کیږي د ادبي پښتو ژبې په ساختمان او جوړښت کې داسې غبرګي جملې په ښه کولای شو چې د درویا زیاتو جملو لرونکي وي که څه هم په خپله د پښتو ژبې د جملو په جوړښت او ساختمان کې ډیر کړکېچن او مغلق شکلونه نه ځایږي، ولې ترکومې اندازې پورې چې لیدل کیږي په پښتو ژبه کې ددغه ډول غبرګو جملو جوړښتونه په لاندې توګه راوړو:

الف: په غبرګه جمله کې چې د یوې یا څو جملو په واسطه د بلې مربوطه جملې کیفیت، حالت روښانه کړی شي.

ب: چې د اصلي (عمده) جملې نه وروسته دوه... داسې تابع جملې راغلې وي چې او له جمله یې د مبتدا توضیح کوي او دوهمه یې د لومړي تابع جملې وضاحت کوي[1].

په غبرګو تابع جملو کې داسې مثالونه وینو چې دوه اصلي جملې یا ورسره دوه فرعي جملې (تابع) راغلې وي او یا خو یوه اصلي دوه تابع یا دوه اصلي یوه تابع او دغه جملې بیا په خپلو منځو کې د تابعیت یا د توازن (مساوي) رابطه هم لري.

ددې له پاره دغه لاندینۍ جملې راوړو:

1- شپه چې پخه شوه او ټول ویده شول ادم خان د درخودیدن له ملاوتړ له. دلته دوه تابع (فرعي) جملې چې عطفي رابطه سره لري مخکې او دریمه اصلي جمله وروسته راغلې ده.

2- کله چې دوی راغلل او کارونه یې سرته ورسول د ځانګې مشرله دوی څخه ډېر مننه وکړه.

3- که کارونه مو خلاص کړل او هوا هم ښه وه د ګلونو مېلې ته به لاړ شو.

4- هغه افکار چې ګډوډو لیکل شي او یو له بله رابطه ونه لري د تالیف ارزښت نه لري او د لیکونکي د انشایي قوت ډېره نیمګړتیا څرګندوي.

---

[1] **پوهاند صدیق الله ر تین، پ تو رامر** 2 **وك كابل د** 1370 **لمریز کال چاپ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه لومړی تابع او دوه وروستی اصلي جملې دي چې بيا په خپلو خپلو منځنو کې عطفي رابطه هم لري.
5- هغه څوك چې ډېر مقيد روزل شوي وي او ډېر ويريدونکی وي خيال او فکريې لکه کورنی مرغه لوړ پروازنه شي کولای او په اثارو کې يې د عالي فکر او ازاد خيال نښې نښانې نشوليدلی.
په پنځم مثال کې لومړی دوه تابع جملې د عطف په مرسته يو ځای شوي چې دوهمه دلومړي حال ښيي او وروسته دوه يوستوې جملې دي چې د اصلي (عمده) جملې دنده لري داهم په خپلو منځو کې عطفی ارتباط لري او په مجموع کې تابع مرکبې (غبرګې) جملې ګڼلې شي.
5- په غبرګه تابع جمله کې دوه د تابع جملې د اصلي (عمده) جملې کيفيت حالت څرګندوي لکه:
6- په (1345) ش کال کې د خوشحال خټك د لمانځنې او درناوي يوه درنه کاليزه جوړه شوې وه چې په هغې کې ډيرو پوهانو، ليکوالو، شاعرانو برخه اخيستې وه او غوره مقالې او مضامين يې ليکلي وو. په دغه مثال کې لومړی اصلي (عمده) او دوه نورې د لومړې جملې بيان او شرح ده.
7- بل مثال: مزدورې ماته وويل، چې نور څواب نه شم ورای ځکه مونږ مزدور خلك يو او له کوره به مو وباسي نو بيا به کومې خوا ته ځو.
په دغه جمله کې د لومړيو جملو شرح علت او نتيجه په وروستيو جملو کې بيان شوې ده.
8- هغه دوه تابع جملې چې د اصلي جملې نه وروسته راغلې وي چې اوله يې د مبتدا توضيح کوي او دوهمه يې د لومړۍ تابع جملې وضاحت کوي. لکه: اصلي پوهه هغه ده چې په هغو لارو لاس ته راشي چې خلکو ته پرې فايده رسيدای شي.
په پښتو ژبه کې د غبرګو په تېره تابع جملو جوړښت، نه دومره لنډ او نه خو هومره مغلق او کړکېچن جوړښت لري، چې اصلي مطلب په کې ترې تم شي.
يادونه:

معترضه جملې:

دلته د معترضو جملو په باب ښايي دومره څرګندونه وشي چې دا هغه ډول جملې دي چې په فعلي جملو کې د فاعل، مفعول او فعل ترمنځ راوړل کيږي خو د اصلي جملې سره کومه نحوي رابطه نه ساتي. دغه ډول جملې د يوستوو جملو او کله هم د غبرګو جملو په منځ کې ورغورځيږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چېرې دغه جمله له دغه نحوي ساختمان څخه راوويستل شي د جملې اصلي مطلب ته کوم تاوان نه رسيږي.

معترضه جملې اکثرا د عايه وي يا د بلې جملې وضاحت کوي لکه:

دغو خلکو (خدای دې ورسره ښه وکړي) له تا سوسره پوره مرسته کړې ده. په دغه جمله کې (دغو خلکو) (مغيره حالت) مبتدا (مسند اليه) او (له تاسو سره مرسته کړي) خبر (مسند) د جملې اصلی (عمده) برخې دي.

او (خدای دې ورسره ښه وکړي) معترضه جمله بلله کيږي.

زمرك دې خدای په خوشحاليو پټ کړي له دوي سره يې ډېرې هلې ځلې وکړې.

په لوړه جمله کې هم (خدای دې په خوشحاليو پټ کړي) معترضه جمله ده. او (زمرك له دوي سره ډېرې هلې ځلې وکړې) اصلي جمله بلله کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتـو جملو کې د جملې د يوې برخې يا اجزاو (ايليپسي **Ellpsis**) د حذف مسئله:

مونږ د پښتو ژبې په جملو کې داو ښود له او په ټاکلي او معينه توګه څرګنده شوه چې هره يوستوې او يا غبرګه جمله د مسند اليه، مسند يا (فاعل، مفعول، فعل) درلودونکي وي چې بيا هره برخه دخپلو مربوطه توکونو (اجزاو) سره په ټاکلي او ثابت ترتيب سره راځي. ولې دلته مونږ هغې موضوع ته پاملرنه را اړوو چې کله يوه جمله يا يو بشپړ مطلب داجزاو په لحاظ بشپړ نه وي.

خو د اباید ووايو چې په متن (کانت کس..) کې د جملې د اجزاو يا د برخو حذف او نه راوړل د جملې په معنا کې کوم بدلون نه ښيي البته په دې شرط چې يوه قرينه او نښه ولري. مونږ ددې مقصد له پاره د يوستو او غبرګو جملو ځيني مثالونه په لنډه توګه راوړو. که څه هم دا موضوع ډيره پراخه او زياته څېړنه غواړي.

الف: د (فاعل (مسند اليه) حذف:

لومړی بېلګه: زمرك پوهنتون ته راغی او ولاړ:

په دويمه جمله کې ولاړ په يوازې توګه راغلی دی چې اوريدونکی او لوستونکی دجملې د لومړۍ برخې په معنا پوره پوهيږي او فعلونه د عطف په صورت کې راوړل شوي دي، نوپه دې اساس د دويمې جملې فاعل هم څرګنديږي چې په خپله (زمرك) دی.

څنګه چې په لومړۍ جملې کې د فاعل د نوم (زمرك) يادونه شوې ده نو په دويمه جمله کې يې راوړل ضروري خبره نه ده.

دويم مثال:

اوښکې خوړونه شول بيا سيندونه شول او بيا ويالې شوې او وروسته د ګل پرشاخ کې وچليدې.

په دغې جملې کې هم د يوه مسند اليه (فاعل) له پاره څو مسنده (فعل) او يا د هر مسند له پاره مسند اليه هماغه قرينه يعنی د لومړۍ جملې فاعل سره ارتباط لري. که چېرې لومړۍ جمله نه وي نو بيا به خبره بل ډول وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريیم مثال:

هلك هم پوه دی او هم زيارکښ يا هره ژبه له بلې نه څه اخلي او څه ورکوي. په دغو جملو کې د (هلك) او (هره ژبه) تکرار په دويمه جمله کې لاژمه نه ګڼل کيږي.

څلورمه بېلګه: په هغو جملو کې چې فاعل يې شخصي ضميرونه وي نو د فاعل نه راوړل د معنا له پاره کوم ضرر نه پيښوي ځکه د فعلي خاتمې له مخې د شخص (فاعل) څرګندونه کيږي.

په کلي ورننوتم= زه په کلي ورننوتم.

د يوې ننداري په ننداره شوم = زه د يوې ننداري په ننداره شوم.

پنځمه بېلګه کې ګورو چې مسند اليه د اختصار او لنډيز په غرض حذف شوی دی[1] که په يوې پوښتنې کې مسند اليه (نوم) راغلی وي نو په ځواب کې يې بيا راوړلو ته ضرورت نه ليدل کېږي.

1. ملا نصرالدين چېرې و؟ 2- تاسی چېرته اوسيږئ؟

د لومړۍ جملې ځواب (په کور کې دی) او د دويمې جملې ځواب (په کابل کې اوسيږو) دلته مسند اليه نه راوړل کيږي نو اصل مطلب ته کوم زيان نه رسوي.

شپږمه بېلګه:

کله د مسند اليه (نوم) څرګندول مناسب نه وي نو بيا نه راوړل کيږي.

او يوازې د ځای او قرينې له مخې ويونکی او اوريدونکی پوهېدلی شي لکه (هلته پټ ناست دی) په داسې صورت کې چې بل چاته يې د نوم ښودل نه غواړي.

اوومه بيلګه:

د خطر او سختۍ او دوخت د تنګۍ په وخت کې: هله سوځې! ګوره پر يوځې! په دې ځای کې مسند اليه حذفيږي او د ځای او حال قرينه ورباندې دلالت کوي.

ب: د مفعول حذف:

په نحوه کې مفعول هم د فاعل د نائب په توګه د مسند اليه حيثيت لري او کله کله حذفېږي يعنی د نوم اخيستنه يې ضرر يا عيب او يا تکرار وي.

---

[1] **پوهاند صديق الله ر ښتين، پ ښتو رامر 2 ټوك كابل** 1370 **لمريز كال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- دوه داني مې واخېستل يعنی (دوه كارتوسه).

2- د سوال په ځواب کې راوړل يې هم بې ضرورته برېښي يعنی که په سوال کې راوړل شي نو په ځواب کې يې راوړل نه ښايي.

سوال: تا ژمني کالي جوړ کړي دي؟

ځواب: هو جوړ کړي مې دي.

بل مثال: ملالۍ خپلې ملګرې ته ليك ليكلی دی؟ هو ليکلی دی.

ج: د فعل حذف: د فعل يا کومکي فعل نه راوړل (حذفيدل) هم د پښتو ژبې په خاصو نحوي او سبکي جملو کې وينو چې په لاندې کرښو کې يې بيانوو:

1- په پښتو ژبه کې که څه هم په نحوي چاپېريال کې د فعلي او اسمي جملې خبر د فعل بشپړ فعل او کومکی فعل په مرسته جوړيږي ولې په ايليپسی (حذف) موضوع کې دغه برخه نيمګړې کيږي. ددې لپاره لومړی د هغو جملو مثالونه چې د مسند اليه او مسند څخه وروسته د (اسناد) کومکي فعل حذفيدنه وي راوړو او وروسته بشپړ فعلي اشکال:

مونږ دغه ډول مثالونه د پښتو ژبې په اصطلاح ګانو، متلونو، ديالوګونو، خبرو اترو، سوال و ځواب او ځينو نورو جملو کې ليدلی شو: خپل عمل دلارې مل. کوزوړ له خپله لاسه خوړ. د بيزو د وستې د ځان تاوان. دروغجن هيرجن.. په دغو مثالونو کې خپل عمل، کوړوړ، دبيزو دوستې، دروغجن د جملې مسند اليه او نورې پاتې برخې يې مسند دي ولې اسناديې حذف شوي دي.

2- په هغو جملو کې چې غبرګ مطلب ولري يعنی ددوو جملو ساختماني شکل ولري هم کومکي فعل په دواړو برخو کې نه وي راغلی لکه (سردې ګل بيخ دې پياز).

(ثوك خپه ثوك خوشحاله) (زه په تمه ته بې غمه) (خبرې ډيرې سرېې يو) په اوله جمله کې (دی) دويمه کې (وي) دريمه کې (يم يې) څلورمه کې (دی) حذف دي.

3- په جمله کې چې لومړی برخه پوره او دويمه يې د کومکی فعل ولېدلی وی.

نه خان يم نه زميندار ... ځان ښه دی که جهان...

خپله خوله هم کلاده هم بلا. . . هلك هم پوه دی هم زيار کښ.

ياوړ دی يازوړ. کتابونه ډېروو څه يې ښه... او څه يې نه...

4- په هغو غبرګو جملو کې چې فعل په دواړو کې مشترك وي د تكرار د مخنيوي په غرض:

1- چا ياران كتل چاماران.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- یو موټر د پاسه راغی یو دبنکته او دواړه سره وجنګیدل.
3- زه ستاسې نه خوښې ځرګندوم او هغوی نه هم.
4- یو ځان نه وینې او بل جهان   5- کارغه یوه خواګرځي، بلبل په بله خوا.
6- د چا دیدار په کاردی او د چا دینار...
په دغو جملو کې لیدل کیږي، چې د غبرګو جملو په توګه استعمالیږي لومړی جملې د **فعل** او فاعل له مخې پوره دي مګر دویمې جملې یې د **فعل** (مسند) ټوله برخه او یا یوه برخه حذف شوې ده.
5- همدرانګه په ځینو شرطیه یا د پوښتنې په جملو کې هم حذف راځي لکه: چاي څښې که اوبه؟
6- مسند (**فعل**) د سوال او ځواب په جملو کې هم حذفیږي په دی معنا چې.. په سوال کې مسند راوړل شوي وي مګر په ځواب کې د لندیز لپاره نه راوړل کیږي لکه:
س: ړوند له خدایه څه غواړي؟   ج: دوې سترګې.
س: افضل ختګ څوك دي؟   ج: د خوشحال ختك لمسی
7- په تعجبې جملو کې هم د جملې ځینې غړې نه راوړل کیږي لکه:
1- ربښتیا!   2- څه عجبه!   3- څنګه ناوخته!   4- افسوس!
5- سحرمې د ماما د پټي په سر پنځه زره روپۍ اخیستې دي! تعجب! ایله پنځه زره روپۍ!.
8- په وینا کې (**فعل**) د ځینو خاصو ځانګړتیاو او سبکې خصوصیاتو له امله هم یوه جمله پوره نه راوړل کیږي یعنی په هنري ادبیاتو کې په خاص سبك سره لیکوال د جملې د ځینو برخو بشپړول د لوستونکي ذهن ته پریږدي لکه:
1- مونږ څه هیبت څه ویره او څه د ټانګې او اسپې بد حال . . .
2- ماوي څه ګذاره000
3- دا مو دویمه غله ژرنده000 همدارنګه کله د تمسخر او خندا په غرض:
تاسو زمونږ تیار خواره . . .
د: کله په جمله کې قیدونه هم حذفیږي یعنی نه راوړل کیږي لکه:
په یوه باغ کې ځینې خس او خاشاك ټولوي او ځینې د ګلو دستې جوړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغې جملې کې د ځای قید (په یوه باغ کې) د دواړو جملو شامله برخه ده خوپه دویمې جملې کې یې حذف شوی دی خو د قرینې له مخې په مقصد پوهیدای شي. په همدې توګه مونږ زیات مثالونه ښودلی شو.

په ژبه کې دوینا د ګرامري اجزاو د ماهیت بدلون

(کونوېرژن Conversion)

په واقعیت کې کونویرژن اړونه، ګرځونه (له یوه حالت نه بل حالت ته تغییر، تصرف یا اړول، ګرځول، بدلول او معنا ته تغییر ورکولو مفهوم لري.[1] چې په دې توګه شرح کیږي:

الف: د یوې کلمې څخه د نوي لغتونو د جوړلولو طریقه هم ده په دې معنا چې په لغت جوړونه کې د اصلي کلمې مطلب د نورو اجزاو د ترکیب سره اوړي[2] د مثال په توګه.

(توروالی) په پښتو ژبه کې یوه (اشتقاقي کلمه ده، چې د (تور) صفت او (والي) ورستاړي څخه جوړه شوې ده. دلته ګورو چې صفت ددغې لاحقې سره دماهیت له مخې په نوم باندې اوښتی دی.

یا دا چې د یوه اسم څخه د فعلي ترکیب جوړول هم (اسمي) معنا په فعلي بآندې بدلوي. د ژبپوهنې اصطلاحي قاموس کې داسې هم راغلي دي چې یو اواز په بل اواز اوړي او یا خو (یو غږن اواز په بې غږه یا بې غږه په غږن اواز باندې بدل شي)[3] خو مونږ په دې برخه کې د اوازونو په کانویرژن باندې نه غږیږو یوازې په لنډه توګه د ځینو لفظی واحدونو لکه د (نوم، صفت، قید، فعل) بدلون د ماهیت او معنا له مخې څیړو، ځکه دغه هم زمونږ د موضوع سره اړخ لګوي.

که څه هم دا موضوع ډیره ارزښتناکه او د غورور ده او په دې برخه کې څه کار هم نه دی شوی نو په دې توګه خورا زیاته څیړنه هم په کارده.

په پښتو ژبه کې دوینا د ګرامري اجزاو د ماهیت بدلون:

د ګرامري اجزاو د ماهیت بدلون دا معنا لري چې یوه کلمه د ګرامري اجزاو د یوې معنا پر ځای بله معنا او ځانګړتیا ترلاسه کړي، چې دغه تغیر او بدلون ته کونویژرن یا د الفاظو معنوي

---

[1] پ تو ولنه، ان لیسي پ تو قاموس، کابل، 1354، (156) مخ.

[2] و، س، اخمانوا، د ژبپوهنی اصطلاحي قاموس، د شوروي دایره المعارف مطبعه، مسکو 1966 (202) مخ.

[3] و. س. اخمانوا. د ژبپوهنی اصطلاحی قاموس د شوروي د ایره المعارف، مسکو، 1966 (202) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تغییر ویل کیږي. د الفاظو معنوي تغییر یوه نحوي او سیمانتیکي مسئله ده چې یوازې او یوازې په جمله کې ښه څرګندیږي.

په پښتو ژبه کې یو شمیر داسې کلمې او لغتونه شته چې د هغو معنا پوره روښانه نه وي د مثال په توګه د اسم، صفت او قید کلمې چې ددوي ترمنځ ښلوالی په ځینو ځایو کې ګران دي ولې په نحوي چاپیریال کې هغه د استعمال له مخې خپله معنا څرګندولی شي.

همدرانګه د یوه اسم او صفت ترمنځ ښلوالی هم د نحوي موقعیت لـه مخې سره ښلولی شو د نحوي دریځ له مخې وینو. چې یو صفت په اسمي معنا بدل شوي وي او یا برعکس.

هغه عملیه چې یو صفت، فعلی صفت..) په نوم (اسم) بدل او اسمي مطلب څرګند کړي د سوبستانتیوا ځیه (اسمي کیدنه) په نامه یادیږي او یا برعکس که نومونه. . . د صفت په معنا راغلی او یا د صفت دنده ترسره کړي دغه عملیه بیا (ادیکتیو اځیه) په صفت اوښتي وي یعنی (صفتی کیدل).د مثال په توګه:

په جمله کې د الفاظو د استعمال له مخې مونږ ویلی شو چې دغه کلمې څه حیثیت او دریځ لري. اسم دی که صفت که قید او یا څه نور اشکال دي.

البته د لفظ او شکل له مخه څه نه شوویلی ځکه په پښتو ژبه کې د اسم او صفت ترمنځ د شکل له مخه دګرامري کتېه ګوریو په لحاظ کوم خاص توپیرنه وینوولې د معنا په لحاظ توپیر ښکاره کیږي. د څرګندونې له پاره یو څو نومونه او صفتونه سره پرتله کوو او ګورو چې د شکل له مخې څه ګرامري ښلوالی لري او که نه.

اول- نوم: الف: په پښتو ژبه کې یو شمیر نارینه نومونه دي چې د (ay -ی) په غبرګ غږ ختم وی. د ګرامري کتېه ګوری له مخې مفرد عدد ، نارینه جنس او اصلی حالت لري لکه. لړګی، سړی، ستوری، غړی، میږی، وری.

ب: هغه نومونه چې په کانسونینټ ختم وي دا هم مفرد نارینه اصلي حالت لري لکه: کور، اور، لور او داسې نور.

دویم: الف: په پښتو ژبه کې داسې صفتونه هم لرو چې په نرمه (ی) (ay) په غبرګ غږ مختوم وي او د ګرامري کته ګوری له مخې هم مفرد عدد ، نارینه جنس، اصلي حالت لري لکه: نوی، پردی، وړی، ښکلی، لوی، سوی.

ب: هغه صفتونه چې په اصلي غږونو (کانسونینټ) ختم وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او هم مفرد، عدد، نارينه جنس، اصلي حالت لري لکه: تور، موږ، سپين، سپور، کوز، ړوند.
د نوموړو مثالونو له مخې ګورو چې د صرفي اوليك دود (ارفوګرافي) له مخه څه توپيرنه لري او په دغو کلمو کې جنس عدد او داسې نور ګرامري او لفظي نښې هم نشته چې يو تربله يې بېلونه وکړای شي.

په دې توګه دغه لاندې مثال په مقايسوي ډول ګورو:

(ونه، لښته، مفرد مونث نومونه دي او (پخه، سپينه) هم مفرد مونث صفتونه چې جمع يې (ونې لښتې) (پخې- سپينې) دي.

ج: په پښتو ژبه کې يو شمير ځيني سو فکسونه هم شته دي چې هم د اسم د جوړولو او هم د صفت د جوړولو لپاره په کارېږي لکه: څوکيدار، زميندار (اسم). ميوه دار، ګلدار (صفت) پنډې، جوالي (اسم) وطني، دولتي (صفت) په دې توګه د بنوال او کامه وال ترمنځ هم کومه ښکاره د بېلوالي نښه نه وينو. په دې حساب ددغو پورتنيو ګرامري شکلونو او سوفيکسونونه د اسم او صفت بېلوالی نه څرګندېږي ځکه دغه ګرامري او اشتقاقي نښې نښانې په نوم او صفت کې مشترکې دي. يوازې د مفهوم او موقعيت له مخه سره بېلېدای شي.

يو بل مثال داسې راوړو:

1- (يو ليکونکی سړی) (2) (دکتاب ليکونکي وويل) د ساختمان او جوړښت له مخې لومړی مثال عددي توصيفی ترکيب دی او دويمه جمله، چې د کتاب ليکونکی اضافی ترکيب دی او د جملې د مسند اليه په توګه راغلی دی. دلته ګورو په لومړي مثال کې (ليکونکی) صفت دی چې د نوم (سړی) سره اړه لري او ګرامري مطابقت هم په کې موجود دی. تر موصوفه د صفت وړاندې والی هم په کې ليدل کيږي.

او په دويم مثال کې ليکونکی په خپله اسم دی، چې د فعلي جملې د مبتدا (فاعل) او اسم دنده ترسره کوي او د (وويل) **فعل** سره تعلق لري.

په جملو کې د ګرامري اجزاو د ترتيب په هکله بايد ووايو: په پښتو ژبه کې د کلمو موقعيت په جملو کې يو څه ثابت شوی شکل لري يعنی اول اسمي غونډ (مسند اليه، **فاعل**) او په پای کې **فعل** (مسند) راغلی وي. او صفت د اسم نه د مخه او مفعول، ظرف، قيد هم د **فعل** څخه د مخه راځي مګر دغه ترتيب کله هم اوړي چې دجملو د اجزاو د ترتيب په برخه کې مو ورته اشاره کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسمی توګه د کلام (ځینو ګرامري) اجزاو او ښتنه

1- صفت د اسم په توګه : (Substantivization) :

زمونږ سپین ږیري د قدر وړ دي یا زمونږ مشران ښه خلك تېر شوي دي. مشران سره جرګه شوي دي.

په نومړو جملو کې سپین ږیري یا مشران صفتونه دي چې د نوم په توګه راغلي دي. محترمو مشرانو! مشران په ندایي حالت کې د اسم په توګه دریځ لري یعنی په خپله د اسم وظیفه یې ترسره کړې ده. چې د نورو اسمي ډلو په څېر د صفت، قید او نورو توابعو قبلوونکي هم دي. دلته ګورو چې د (مشران) معنوي دریځ هم هغسی دی لکه چې (دوستان) یې لري.

د (محترمو دوستانو!) په جمله کې وینو (محترم) د دوستانو سره توصیفي ترکیب ګڼل کیږي نو د (مشران) سره هم محترم دغه ډول ترکیب دی.

همدارنګه (لویان مهربان دي) (کشران بې تجربې وي). هم په دغه ډول مثالونوکې راځي. په دې توګه سپین ږیری (د زوړ په معنا) او سپین سترګی صفتونه دي چې په جمله کې د نوم (فاعل) په توګه راځي لکه: سپین ږیري راغی یاسپین سترګې ولاړه.

دویم: فاعلي صفات هم زیات اسمی رنګ غوره کوي. اولاداسې مثالونه په پښتو کې لرو چې دغه فاعلي صفات کورټ اسم ته اوښتي دي. او خپله اصلي صفتي معنا یې له لاسه ورکړې ده. لکه: ښوونکی، چلوونکی، ګنډونکی چې د (ښوول، چلول، کنډل) د فعلي ریښې څخه جوړ شوي دي. همدارنګه ځیني داسې مثالونه هم وړاندې کوو چې د فاعلي صفت معنا په اسم اوښتي وي بیلګه:

ځیني معلومات ګرانو اوریدنکوته وړاندې کیږي.

دلته (اوریدونکوته) په دویم حالت کې د اوریدونکي دجمع شکل دی چې د (ته) پسینې د عمل په وجه یې (و) وروستاړی منلی دی او د جمع اسم ارتباطي (مفعول له) حالت په توګه راغلی دی. دغه شان د (ښه اوریدونکی، ښه لیکونکی) په ترکیب کې داسمي مرکز په توګه وظیفه لري.

درېیم: مفعولی صفت د اسم په توګه:

1- مار خوړلی له رسۍ همه ببریږي 2- اوبو اخستی خلوته هم لاس اچوي.

3- خدای بخښلي څه ښه کارونه یې سرته رسولي دي.

څلورم : مصدر داسم په توګه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- کښتۍ را وځغلېدې او د مالونو کوزېدل او ختل شروع شول.
2- ددې باغ په ښايسته کولو کې د طبيعت نه علاوه د روزنې لاسونه هم خپل پوره کمال ښودلی دی

اسم د (صفت په توګه (اديکتيوا ځيه):

دلته يو اسم د صفت په توګه معنا ښندي لکه:
1- دوې په تياره کوټه کې ناست دي (2) دلته رڼا ورځ نه ده.
په دغو مثالونو کې (رڼا اوتياره) په اصل کې نومونه دي ولې په دغو جملو کې د صفت په توګه دنده لري.
فعلي صفت د مطلق صفت په توګه راغلي وي:
1- مسافر وړونکې کښتۍ د سمندر په غاړه ودرېده. 2- خبررسوونکي اژانس وويل
3- خبر لوڅ خلك بل کارنه لري. 4- له پروت زمري نه ګرځنده کېدړ ښه دی
په دغه مثالونو کې کښتۍ، اژانس، خلك، کېدړ نومونه دي چې فعلي نومونه، صفتونه د مطلق صفت په توګه ورسره کار ورکوي.
همدارنګه مفعولي صفات هم په دې برخه کې راتلای شي لکه:
1- وهل شوی کاروان راورسيد. غم ځپلی زړه يې وچاود.

صفت دقيد په توګه:

څرنګه چې په ځينو ځايونو کې د صفت او اسم پېژندل ګران کار دی په همدغه توګه دصفت او قيدونو بېلو نه هم څه قدرې فکر غواړې مګر دغه توپير په نحوي چاپيريال کې ډېره اسانه خبره ده، ځکه په پښتو ژبه کې صفات دقيد په توګه دنده تر سره کوي او هم د تاکيد په مفهوم سره راوړل کيږي. څنګه چې وينو يو صفت په يوې جملې کې صفتي معنا لري مګر هماغه نوموړی صفت په بلې جملې کې دقيد او تاکيد وظيفه لري لکه دغه لاندې څو مثالونه ګورو.
ماليار ښه ګلان وکرل. بزګرانو ښه غنم ورييل. دلته (ښه) د يو صفت په توګه معنا ورکوي مګر په دې جملو کې: بزګرانو ځمکه ښه او به کړه. خوشحال خان ښه تورځن و.
په دعو جملو کې (ښه) د قيد دنده لري. ايا دوې ډير ښه خلك دي. 2- دوې ډير ښه کار کوي.
په اوله جمله کې (ډير ښه) قيد او تاکيد دی او د اسم (خلك) سره توصيفی ترکيب په توګه داسمي جملې خبر جوړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دويمه جمله کې (ډېر ښه) تاکيدي قيد دی. او د فعلي جملې د خبر دمتعلقاتو څخه دی. يا دا بل مثال ته هم پاملرنه کوو:

1- ترنده غوا راغله 2- ترنده ترنده شاوخوا ګوري. 3- غواو تريده. په اوله جمله کې د صفت او په دويمه جمله کې قيدي معنا ورکوي. مګر په دريمه جمله کې داسمي ماهيت پر ځای فعلي ماهيت لري.

دا وو په پښتو ژبه کې دوينا د ګرامري اجزاو د ماهيت بدلون (کونويرژن) ته لنډه غونډې کتنه.

نتيجه او وروستۍ خبري

په نورو ژبو کې د نحوې په برخه کې البته کافي کارشوی دی ولې په پښتو کې تر اوسه پورې د پښتو ژبې او ادب د اسمان ځلانده ستوري لوی استاد علامه پوهاند رشتين د ګرامر څخه پرته بل کوم بشپړ علمي او اکاډيميک کارنه دی ترسره شوی او زه هم په دې توګه د ډيرو ستونزو سره مخامخ شوی يم ليکن د څو کالو په ترڅ کې مې ددې اثر د ليکلو دپاره د مخه مواد راغونډ کړل ترڅومې دغه پلان ترسره کړم. البته زما دغه کار به هم په سلوکې سل بشپړنه وي ځکه چې د يوې ژبې ټولې بشپړې نحوې ځانګړتياوې ددې اثر د حوصلې څخه لوړې دی.

څنګه چې د نحوې غرض او مطلب د يوې ژبې دجملو قسمونو او ډولونو او د جملو د جوړښت، ترکيب او په جمله کې د کلماتو ترتيب او يو تربله ددوي ترمنځ ارتباط او پيوستون مطابقت او نورو حالاتو څېړل دي، چې ددې څېړنې د پېژندنې د هدف له مخې چې لوستونکي او زده کوونکي د پښتو ژبې د ښورروانو جملو او د فصيحو او بليغو عبارتونو په واسطه خپل مطلب او مقصد په ښه شان څرګند کړي. عبارت او جملې د کړکيچ او عيب نه خالي وي. نومونږ د کار د اسانتيا دپاره لومړی د صرف او نحوې توپير په دويم څپرکي کې روښانه کړی دی او بيامو د پښتو ژبې د نحوي واحدونو (ترکيب او جمله) په هکله هم څرګندونې کړي دي چې پخپل ځای په مفصل ډول راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې توګه د پښتو ژبې هغه ټول ترکیبونه چې نحوي ساختمانونه جوړ وي یعنی (اسمي او فعلي) د جوړښت او ساختمان او معنا له مخې په بشپړه توګه د زیاتو مثالونو سره روښانه کړې دي، چې دغه موضوع هم درسالې په یو بیل فصل کې راغلې ده.

مونږ ته د پښتو ژبې د نحوي ترکیبونو د څېړنې څخه داسې جوته شوه چې ترکیبونه د ګرامري مطابقتونو او ترتیب په اساس ترکیب او ارتباط ساتي چې دغه رابطه او اړیکي په دوو صورتو سره وي:

1- ربطي او عطفي 2- مطابقت.

همدارنګه د غونډ (ترکیب) په جوړښت کې یو عنصر د ترکیب اساسي غړي په توګه چې زړی یا هسته ورته ویلای شو ځای لري او د نورو غړو سره ټاکلي اساسي عمده رول لري. ددې له پاره دغه لاندې مثالونه څېړو:

1- نامتو شاعر: یو ترکیب (غونډ) دی چې (شاعر) ددغه غونډ د اصلی جزاو د اساسي (زړي) په توګه پېژندل شوی دی. که چېرې دغه غونډ لاپسې اوږد (لوی) شي بیا هم د شاعر نوم ثابت او د هستې په توګه پاتې کیږي. لکه:

پیاوړی نامتو شاعر او یا زمونږ ننګیالی، توریالی، پیاوړی، نامتو شاعر په غونډ کې (شاعر) د ترکیب اساس دی.

همدارنګه که دغه ترکیب په جمله کې راوړو:

زمونږ پیاوړی نامتو شاعر خوشحال ختهك دی. یا (ژوندی دی) که د لوړو ترکیبونو څخه د شاعر نوم له منځه وباسو پاتې برخه خپله معنا له لاسه ورکوي او ددغو پاتو برخو ترمنځ ارتباط پرې کیږي. دلته لیدل کیږي چې (شاعر) د غونډ او د (جملې) مرکزي هسته جوړ وي. د همدغه مرکزي (زړي) (شاعر) له مخې د ترکیب (غونډ) د اجزا و ترمنځ رابطې او مطابقت موضوع او د جملې د اجزاو (برخو) ترمنځ رابطه او مطابقت په ښه توګه څرګندیداي شي.

د پښتو ژبې د جملو د جوړښت په باب باید ووایو چې:

1- په عمومي توګه لومړی مسند الیه (مبتدا) او وروسته مسند (خبر) راځي.

2- د پښتو ژبې د جملې اجزاوې: فاعل او فعل ترمنځ د فعل متعلقات وړاندې وروسته کیداي شي چې دغه موضوع د جملو په ترتیب کې په پوره توګه ذکر شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله خبره دا ده چې په پښتو ژبه کې د مسند او مسند الیه سمون او مطابقت په بشپړه توګه روښانه شوی دی. مونږ پخپله څېړنه کې په پښتو ژبه کې جمله د شکل او جوړښت په لحاظ په دووډلو ویشلې ده.

1- یو ستوي (ساده) جملې 2- غبرګې (مرکبې) جملې.

چې بیا دغه هره یوه په لنډو او اوږدو باندې بېلې کړای شوي دي.

د پښتو ژبې د یوستو جملو په برخه کې کومه خاصه نظریه نه لیدل کیږي ولې د مرکبو (غبرګو) جملو په باب ځیني بېلې نظریې شته دي. د مثال په توګه دلاریمر په لیکنه کې چې یوه پېړۍ د مخه د پښتو ژبې دجملو په باب داسې نظریه درلوده چې (ګوندې پښتو ژبه د غبرګو او اوږدو جملو استعداد نلري بلکې داسې جملې پکې شته چې په هغې کې ډیر ساده او ابتدایي جوړښتونه لیدل کیږي).

ولې دا نظریه په عملي ډګر کې د قبلولو وړ ځکه نه ده، چې هره ژبه ځانته د جملو په جوړښت او ترتیب کې یوه خاصه ځانګړتیا لري او هغه ځوك پرې ښه پوهیدای شي چې هم په ژبه کې پوهه او پوره لاس ولري. مونږ د پښتو ژبې د ادبي او محاوروي موادو په استنادویلای شو، چې پښتو ژبه برسېره د یوستوو (ساده) جملو په درلودلو سره د غبرګو (مرکبو) جملو ساختمانونه هم لري چې یو زیات مثالونه او تحلیلونه یې د مرکبو جملو په برخه کې راغلي دي ولې دا خبره باید له یاده ونه باسو چې پښتو ژبه ډیر کرکېچن او مغلق جوړښتونه نشي زغملای بلکې د مطلب او مقصد افاده د فصیح او بلیغو عباراتو په واسطه ځرګندیږي، کومې کرکېچني او مغلقې جملې چې په پښتو ژبه کې اوس استعمالیږي هغه د نورو ژبو د اغیزې او یا د نامناسبو ترجمولة لارې جوړې شوي دي.

لنډه دا چې پښتو ژبه د نحوي جوړښتونو په لحاظ ډیره شتمنه ده.

په پای کې ددې خبرې یادونه کوو، چې د پښتو ژبې د ګرامر د علمي اساس په ټینګښت کې د پښتو ژبې بېلا بېلې لهجې او ادبي ژبه د متقابلو اړیکو له مخې په پوره توګه مرسته کولای شي!!!

اخیستنځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

1. الفت. ګل پاچا، املا او انشاء پښتو ټولنه، کابل، 1338لمریز کال
2. الفت: ګل پاچا، لغوي څېړنه، عمومي، مطبعه، کابل، 1321لمریز کال
3. الهام پوهاند محمد رحیم، روش جدید در تحقیق دستور زبان دري، پوهنتون، کابل، 1349هـ ش.
4. الهام پوهاند محمد رحیم، تیوري هاي نحو در زبان دري، د ادبیاتو پوهنځي، ګستتنر 1358ع
5. اسلانوف. م. س، پښتو روسی قاموس، د شوروي دایره المعارف، مسکو 1966ع
6. اخمانوا. و. س، د ژبپوهنې اصطلاحي قاموس، شوروي دایره المعارف، مسکو 1966ع
7. ایازي، محمداعظم، قواعد پښتو، کابل، 1318 هـ ش
8. اطلاعات او کلتور وزارت، پښتو چاپي اثار، کابل، 1357لمریز کال
9. بېنوا عبدالروف، اوسني لیکوال، لومړی ټوک، کابل، 1340لمریز کال
10. بینوا، عبدالروف، ادبي فنون. پښتو ټولنه، کابل 1326لمریز کال
11. برتلس. ي. د پښتو ژبې کندهاري لهجه، لیننګراد 1935ع
12. برتلس. ي. د پښتو ژبې جوړښت، لیننګراد، 1935ع
13. بیټنی، منتظر، پنځه حرفونه دیارلس اوازونه، پیښور، 1974ع
14. پښتو ټولنه، انګلیسي پښتو قاموس، کابل، 1975ع
15. پښتو ټولنه، توریالی پښتون، کابل 1950ع
16. پښتو ټولنه، ننګیالی پښتون، کابل، 1345ع
17. پښتو ټولنه، پښتو څېړنې، کابل، 1354لمریز کال
18. پنزل، هربرت، پښتو ګرامر (د پوهاند الهام ترجمه) کابل پوهنتون (1340 لمریز)
19. افغان پور، امین (موسکا) د لیکوالو اتحادیه. کابل 1362لمریز کال
20. ختټك، خوشحال خان، کلیات خوشحال خان، پیښور. 1960 ع کال
21. ختټك، اجمل، کچکول، پیښور 1944ع کال
22. خیال، عظیم شاه، صرف ونحو پښتو، پیښور، 1944ع کال
23. خانلري، پرویز، دستور زبان دری، ایران، 1352 ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

24. دوست، دوست محمد ، د افغانستان ژبې او توکمونه، پښتو ټولنه. کابل. 1354ل کال
25. دوريانکوف، ن. ا. پښتو ژبه، د شرقي ادبياتو مطبعه، مسکو، 1960ع کال
26. ډار مستتر. تاريخ تلفظ و صرف پښتو، جلد اول و دوم، کابل چاپ
27. رحيم الله، قاضي، گنجينه افغانى، پېښور، 1938ع کال
28. رښيتن، صديق الله، اشتقاقونه او ترکيبونه، پښتو ټولنه، کابل، 1326 لمريز کال
29. رښتين، پوهاند صديق الله، پښتو ګرامر اول جز، پښتو ټولنه، کابل 1327لمريز کال
30. رښتين، پوهاند صديق الله، پښتو ګرامر دوم ټوك، کابل، 1370 لمريز کال
31. رښتين پوهاند صديق الله، پښتو مصدرونه، پښتو ټولنه، کابل، 1344 هـ. ل کال
32. رښتين، پوهاند صديق الله، ژب ښودنه، پښتو ټولنه، کابل 1343-1343 لمريز کال.
33. رښتين پوهاند صديق الله، د هند سفر، پښتو ټولنه، کابل، 1334 ل کال
34. زاحيلى، سيد راحت، د پښتو قاعدې، قصه خوانۍ بازار پيښور، 1954 ع کال
35. رشتين ډاکتر زرغونه، د لرې او برې پښتونخوا په ادبي پښتو ژبه کې د لهجې خصوصيات، مسکو 1975ع کال (د ډاکترۍ تيزس).
36. زيور. ډاکتر زيور الدين، د پښتو ادبياتو تاريخ اوسنۍ دوره، کابل پوهنتون 1360لمريز کال
37. سيميونوف. يورس. د عمومى ژبپوهني اساسات. مسکو، 1975ع کال
38. شاکر نور احمد ، ژبنۍ څېړنې، د ادبياتو پوهنځى، کابل 1350لمريز کال
39. عطا الله. د پښتنو تاريخ، لومړى ټوك، حربى پوهنتون مطبعه، کابل 1359لمريز کال.
40. عوريا خيل، کوثر، حسين بخش، د هندو اروپايي او سامي ژبو ويشنه، پېښور، 1359ع کال
41. عوريا خيل، کوثر، حسين بخش، افغان يو ريشايي او سامى ژبو ويشنه، پېښور، 1961 ع کال
42. کاکړ، پير محمد . معرفه الافغاني، کابل، 1356ل کال
43. کالينينا. ز. م، د ادبي پښتو ژبې لغت پوهنه، د علومو مطبعه، مسکو، 1972ع کال
44. کود و خوف . و. ي. عمومي ژبپوهنه، لوړ ښوونځي، مسکو 1974ع کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

45. ګلووانـوا. ل. ز.. د خـارجي محـصلينو لـه پـاره د ژبپـوهنې درسـي کتـاب، د مـسکو پوهنتون مطبعه (1973)ع کال
46. ګرونبېرګ، پښتو ګرامر، 1987 ع کال.
47. ګلاوين. ب. ن. د ژبپوهنې اساسات، مسکو 1973ع کال
48. لودين. دولت محمد. لغت پوهنه، پښتو ټولنه. کابل. 1355 لمريز کال
49. ليبيديف. ك. ا0، روسي پښتو قاموس، شوروي دايره المعارف، مسکو. 1973
50. ليبيديف. ك. ا. پښتو ژبې درسي ګرامر، مسکو. 1970ع کال
51. ليکانت. ب. ا. په معاصره روسي ژبه کې ساده جملې. مسکو. 1974ع کال
52. د شوروي اتحاد د علومو اکاډيمي. د روسي ژبې انستيتوت. دادبي روسي ژبې ګرامـر. د علومو مطبعه، مسکو. 1970ع کال
53. مومند، محمد ګل، د پښتو ژبې لياره، بلخ، 1317 لمريز کال
54. ماسلوف. يو. س. د ژبپوهنې مقدمه، (اساسات) لـوړ ښـوونځي مطبعـه مـسکو 1975ع کال
55. نوري، محمد ګل، د پښتـو اصـطلاحات او محـاورې، پښتـو ټولنـه، کابـل 1320 لمريـز کال
56. هير، سيد احسان الله، رنځور، پښتو ټولنه، کابل،1346 لمريز کال.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library